

Kansen en barrières voor verduurzaming van houtketens

D.A. Kamphorst
M.M.P. van Oorschot

werkdocumenten

wot

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Kansen en barrières voor verduurzaming van houtketens

De reeks 'Werkdocumenten' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu). De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van de WOT Natuur & Milieu verspreid. De inhoud van dit document is vooral bedoeld als referentiemateriaal voor collega-onderzoekers die onderzoek uitvoeren in opdracht van de WOT Natuur & Milieu. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd.

Dit werkdocument is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de WOT Natuur & Milieu.

Kansen en barrières voor verduurzaming van houtketens

D.A. Kamphorst

M.M.P. van Oorschot

Werkdocument 222

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, april 2011

©2011 **Alterra Wageningen UR**

PO Box 47, 6700 AA Wageningen.

Tel: (0317) 48 07 00; fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.alterra@wur.nl

Planbureau voor de Leefomgeving

Postbus 303, 3720 AH Bilthoven

Tel: (030) 274 27 45; fax: (030) 274 44 79; e-mail: info@pbl.nl

De reeks WOt-werkdocumenten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit werkdocument is verkrijgbaar bij het secretariaat. **Het document is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl;

Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Woord vooraf

De aanleiding voor dit onderzoek was een traject dat het Kernteam Hout (bestaande uit de vertegenwoordigers van de ministeries van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I) en Infrastructuur & Milieu (I&M)) heeft ingezet in 2009 om in verschillende houtketens te onderzoeken wat kansen en barrières zijn om verder te komen met het aandeel gecertificeerd hout op de Nederlandse markt. In samenwerking hebben het Planbureau voor de leefomgeving (PBL) en Alterra, onderdeel van Wageningen UR, medewerking verleend aan dit traject en kansen en barrières voor het vergroten van het aandeel verduurzaamd hout op de Nederlandse markt onderzocht in een aantal sectoren: de pallet- en verpakkingsindustrie, de papierbranche en de grond-, weg- en waterbouw.

Het onderzoek heeft gelopen tussen januari 2009 en december 2010 en vond achtereenvolgens plaats in het kader van de volgende projecten:

- Footprint en fysieke handelsketens, PBL (N500411 - Mark van Oorschot)
- Natuurverkenning, PBL (N500414 – Rijk van Oostenbrugge)
- Natuurbalans 2010 PBL, (Jeannette Beck / Mark van Veen)
- Helpdeskvraag GWW EL&I, (opdrachtgever Rob Busink).

Dank is verschuldigd aan Lizet Quaak (I&M), Rob Busink (EL&I), Tjitjske Ijpma (I&M) van het Kernteam Hout voor hun opdrachtgeverschap; aan de brancheorganisaties VVNH, EPV en VNP en de bedrijven en andere organisaties die bereid zijn geweest tot een interview en/of advies, alsmede de informatie die we kregen van onder andere Probos en Rijkswaterstaat.

*Dana Kamphorst, Alterra Wageningen UR
Mark van Oorschot, Planbureau voor de Leefomgeving*

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	9
1. Inleiding	13
1.1. Achtergrond	13
1.2. Probleemstelling	13
1.3. Vraagstelling	14
1.4. Analyse kader: barrières en kansen voor gedragsverandering	14
1.5. Aanpak van het onderzoek	16
1.6. Leeswijzer	17
2. Verduurzaming van houtketens: achtergronden	19
2.1. Inleiding	19
2.2. Overheidsbeleid voor verduurzaming van houtimport	19
2.3. Certificering positioneren	21
2.4. Houtsector en import	22
3. Kansen en barrières voor verduurzaming in de emballage- en palletindustrie	29
3.1. Inleiding	29
3.2. Herkomst van het hout en houtproducenten in het buitenland	29
3.2.1. Herkomstgebieden	30
3.2.2. Bosbeheer en beschikbaarheid van gecertificeerd hout	31
3.3. De schakels (actoren) op de Nederlandse markt	33
3.4. Het functioneren van de sector	36
3.4.1. Opvattingen en spelregels	36
3.4.2. Manieren van werken	38
3.4.3. Kansen en barrières voor meer gecertificeerd hout	39
3.5. Verandering en externe druk	42
3.6. Conclusies	42
3.6.1. Conclusies en aanbevelingen	42
3.6.2. Is dit een quick win?	44
4. Kansen en barrières voor verduurzaming in de papiersector	45
4.1. Inleiding	45
4.2. Grondstof en herkomstgebieden	45
4.3. De schakels op de Nederlandse markt	47
4.4. Het functioneren van de sector	51
4.4.1. Opvattingen en spelregels	51
4.4.2. Manieren van werken	53
4.4.3. Kansen en barrières voor meer gecertificeerd papier	55
4.5. Verandering en externe druk	57
4.6. Conclusies en aanbevelingen	57
4.6.1. Conclusies	57
4.6.2. Mogelijkheden voor quick wins	58

5. Kansen en barrières voor gecertificeerd hout in de grond-, weg- en waterbouw	61
5.1. Inleiding	61
5.2. Toepassing en herkomstgebieden	61
5.3. De schakels op de Nederlandse markt	62
5.4. Het functioneren van de sector	65
5.4.1. Opvattingen en spelregels	65
5.4.2. Manieren van werken	66
5.5. Kansen en barrières voor meer gecertificeerd hout	68
5.6. Conclusies en aanbevelingen	69
5.6.1. Conclusies	69
5.6.2. Is dit een quick win?	70
6. Vergelijking tussen de houtbranches	71
6.1. Inleiding	71
6.2. Relevantie, urgentie en kansen aan de aanbodkant	71
6.3. Functioneren van de ketens - Kansen en barrières	73
7. Conclusies en aanbevelingen	79
7.1. Inleiding	79
7.2. Barrières en kansen voor winst met gecertificeerd hout	79
7.3. Hoe kan verdere verduurzaming worden bevorderd?	80
7.4. Quick wins; certificering in perspectief	83
8. Referenties	85
Bijlage 1 Respondenten	89
Bijlage 2 Spelregels	91

Samenvatting

Met het 'Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011' zet de overheid in op verduurzaming van de Nederlandse import in diverse handelsketens, waaronder de houtketen. Voor de houtketen is de doelstelling dat in 2011 50% van het aandeel op de Nederlandse markt uit aantoonbaar duurzaam hout bestaat: dat wil zeggen hout (en papier) dat aantoonbaar is vervaardigd via een productieproces met een certificaat voor duurzaam bosbeheer.

Voor het Kernteam Hout, dat vanuit de overheid het stimuleren van het marktaandeel als taak heeft, hebben Alterra, onderdeel van Wageningen UR, en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) een verkennend onderzoek uitgevoerd naar kansen en barrières voor het vergroten van het aandeel gecertificeerd hout in drie houtbranches: de pallet- en verpakkingsindustrie, de papierbranche en de grond-, weg- en waterbouw (GWW). Hierbij stond het perspectief van marktpartijen centraal. Door de keuze van (vrijwillige) certificering als instrument om verduurzaming van productketens te realiseren, leunt de overheid sterk op marktpartijen. Niet alleen zijn certificeringssystemen vaak het initiatief van bedrijfsleven en NGO's. Ook het resultaat (d.w.z. een groot aandeel gecertificeerd hout en papier) is afhankelijk van marktpartijen, doordat er een markt moet ontstaan voor gecertificeerde producten.

De vraag voor dit onderzoek is:

Wat zijn kansen en barrières voor toename van het aandeel gecertificeerd hout/papier op de Nederlandse markt en hoe kan verdere verduurzaming worden bevorderd?

In dit onderzoek is sturing binnen een houtketen opgevat als een 'multi actor governance' systeem, waarin tussen de partijen onderling gedeelde spelregels en opvattingen een rol spelen. Verduurzaming van een productketen vraagt om verandering, omdat er een markt moet ontstaan voor gecertificeerde producten. Gedeelde opvattingen en spelregels kunnen weerstand tegen verandering opleveren of een markt juist toegankelijk maken voor verandering.

Er is een aantal sectoren geselecteerd voor dit onderzoek, gebaseerd op een schatting van kansen, potentiële bijdrage aan een duurzaam marktaandeel, en de urgentie van het huidige bosbeheer.

Er zijn verschillende kansen en barrières gevonden die sectorspecifiek zijn:

- *Emballage- en palletsector.* Veel van het hout in deze sector is PEFC (Programme for the Endorsement of Forest Certification) gecertificeerd, maar komt zonder label op de markt. Dit is hout uit Noord- en West-Europa. Vanwege de prijs-kwaliteitverhoudingen wordt dit gemengd met Oost-Europees hout dat vaker niet gecertificeerd is. Vraag van klanten, zoals retailers, naar gecertificeerde pallets is er niet en de prijs wordt door de afnemers bepaald. De urgentie van certificering is in de pallets- en verpakkingsindustrie relatief klein (alleen in Rusland is de urgentie hoger, waar het areaal gecertificeerd bos beperkt is). Door hergebruik van pallets wordt al aan verduurzaming gedaan (dit heeft een vermindering van houtgebruik tot gevolg). Een barrière voor een toename van het aandeel gecertificeerd hout in de palletindustrie is de kleine winstmarge. Certificering wordt langzamerhand in deze sector geagendeerd door koplopers. Chain of Custody (CoC) certificering van grote producenten is een traject dat in gang is gezet. Het stimuleren van vraag door afnemers in deze business to business sector is de volgende uitdaging. De overheid kan dit proces desgewenst faciliteren.

- *Grond-, weg- en waterbouw.* Bij deze sector is de urgentie vanuit duurzaamheid groter omdat er veel tropisch hout in omgaat. De GWW-sector is projectmatig georganiseerd. Dit betekent andere spelregels dan in de papier- en palletindustrie. De belangrijkste spelregel is dat de eis voor duurzaam hout in de aanbesteding van GWW-projecten moet worden geformuleerd. De overheid, zowel centraal als decentraal (Rijkswaterstaat en waterschappen), vormt de grootste afnemer en heeft hierop potentieel een grote invloed. De winst die binnen deze sector valt te behalen is daarom groot. In de praktijk komt de eis duurzaam hout niet altijd in de aanbestedingseisen terecht en wordt hier niet strikt aan vastgehouden tijdens het project. Monitoring is nodig; daarnaast is een consistentere aanbestedingsbeleid binnen de overheid nodig.
- *Papier.* In de papiersector is er aan de producentzijde (papierfabrieken en groothandels) al veel aanbod van gecertificeerd papier. De urgentie voor het huidige bosbeheer is minder groot, vooral omdat al veelal gecertificeerde grondstof wordt gebruikt (pulp). De kansen liggen in deze sector vooral in het vergroten van het aandeel aantoonbaar gecertificeerd papier door CoC-certificering verderop in de keten. Kansen liggen daarmee in het verder stimuleren van drukkerijen en uitgeverijen om het keurmerk zichtbaar op de markt te brengen. De papiersector bestaat uit veel segmenten, met daarbinnen verschillende spelregels. Bij grafisch papier (drukwerk en kantoorpapier) zijn het opdrachtgevers van drukwerk die bepalen of papier gecertificeerd (met logo) op het eindproduct komt. Hierbij spelen partijen als uitgevers en reclamebureaus een rol in de keuzes, die zelf soms geen meerwaarde zien van certificering. Certificering bij drukkerijen kent wel voortgang. Hierbij is er nog een kennislacune omtrent de effecten van certificering op de totale duurzaamheid (inclusief CO₂-reductie) van drukwerk. De motivatie zal sterk gekoppeld zijn aan de wensen van de eindconsument, zoals de individuele tijdschriftlezer, de overheid en adverteerders. Bij kantoorpapier kan de overheid met het eigen inkoopbeleid mogelijke winst beïnvloeden, maar het aandeel in deze markt is niet goed bekend.

Barrières, acties en overheid

In alle sectoren ligt momenteel een barrière bij de achterblijvende vraag. De overheid zou de vraag kunnen stimuleren via gericht beleid op de consumptiekant. Het stimuleren van vraag die uitgaat boven het huidige aanbod heeft uiteindelijk ook invloed op de (buitenlandse) aanbieders en het bosbeheer. Een overblijvende vraag voor de effectiviteit van het ingezette beleid voor bosbiodiversiteit is dan ook of vanuit de Nederlandse markt voldoende invloed kan worden uitgeoefend op aanbieders en productieprocessen in het buitenland.

Bij het samenstellen van opties heeft de overheid keuze uit meerdere oplossingsrichtingen: het verder versterken van zelfsturing door de markt of sterker sturen op overheidsregulering. In het eerste geval gaat het om het beïnvloeden van de ketens via het verder faciliteren van marktpartijen: het stimuleren van bewustwording bij eindafnemers, subsidies voor certificering etc. In het tweede geval gaat het om meer verplichtende maatregelen, die echter in Europees verband zullen moeten plaatsvinden: stimuleren van goed bosbeheer, nationale verplichtingen en het opstellen van Europese eisen (level playing field). De overheid heeft ook nog een derde mogelijkheid, namelijk als marktpartij. Deze rol ligt het meest voor de hand als de overheidsvraag een stimulans voor een hele sector kan zijn. Door een consequenter aanbestedingsbeleid kan de overheid winst boeken in zowel de papiersector als de GWW. Er moet verder aandacht worden besteed aan de scheiding tussen de labels die een belemmerende werking heeft in de markt (het wegnemen van complexiteit).

In de papiersector is een groot potentieel te vinden om het aandeel aantoonbaar duurzaam houtgebruik op de markt te vergroten. Dit kan als 'quick win' aangeduid worden om het 50% beleidsdoel dichterbij te brengen, omdat de grondstof grotendeels al wel gecertificeerd is.

In de GWW zijn goede mogelijkheden tot verandering aanwezig, omdat de overheid daar een belangrijke rol speelt. De bijdrage aan het 50% beleidsdoel is bescheiden omdat het een relatief kleine stroom hout betreft; echter de urgentie van de bossenproblematiek maakt dat veranderingen in deze sector een relevante bijdrage aan het behoud van bosbiodiversiteit kan geven. De emballagesector zit er tussenin, zowel wat betreft de potentiële bijdrage aan het beleidsdoel, als de urgentie.

Quick wins of biodiversiteitswinst?

Het Beleidsprogramma Biodiversiteit wil via het verduurzamen van productketens de voetafdruk van de Nederlandse consumptie verduurzamen, met daarbij expliciet aandacht voor de biodiversiteitseffecten van grondstofproductie (Kamphorst, 2009). Het stimuleren van certificering is daarbij een belangrijk instrument om het operationele doel van 50% aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout te bereiken.

Omdat de barrière in alle sectoren momenteel ligt bij de achterblijvende vraag, richt het zoeken naar quick wins zich op de consumptiekant. Deze zullen het snelst gevonden worden in sectoren waarbij het huidige aanbod voldoende is voor een aantrekkende vraag. In sectoren waar al veel gebruik gemaakt wordt van gecertificeerde grondstof (zoals bij de productie van papier), is de winst dus meer in termen van aantoonbaarheid te halen. Hierbij kan de vraag opgeworpen worden of het vergroten van het marktaandeel *aantoonbaar* duurzaam hout wel effectief is voor het einddoel, zeker als een product niet zichtbaar is voor de consument, of als deze geen keuze heeft.

Het stimuleren van vraag zodat deze boven het huidige aanbod uitgaat, zal (buitenlandse) aanbieders en het bosbeheer kunnen beïnvloeden. Om dat te bewerkstelligen moeten die sectoren gestimuleerd waarbij het aanbod momenteel de beperkende factor is, maar het zal meer moeite en tijd kosten om daar wat te bereiken (hooghangend fruit). Een belangrijke overblijvende vraag voor de effectiviteit van het ingezette beleid is dan ook of vanuit de Nederlandse markt voldoende invloed kan worden uitgeoefend op productieprocessen in het buitenland.

Dit resultaat maakt dat er een duidelijke keuze voorligt: het nastreven van het (korte termijn) beleidsdoel, of het nastreven van het uiteindelijke doel, namelijk een bijdrage leveren aan het verminderen van het verlies aan bosbiodiversiteit. Deze conclusie komt voort uit het vergelijken van sterk verschillende houtsectoren. Bij selectie van kansen en mogelijkheden in hier niet onderzochte houtsectoren (kozijnen voor de bouwsector, doe-het-zelf, meubelen, tuinhout, etc) kunnen gelijksoortige keuzen naar voren komen.

1. Inleiding

1.1. Achtergrond

Om aan de vraag naar hout te voldoen is Nederland voor een groot deel aangewezen op het importeren van hout uit het buitenland. De overheid heeft als doel dat in 2011 het aandeel duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt 50% bedraagt (Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011) (LNV *et al.* 2008). Hiermee wil de Nederlandse overheid onder meer een bijdrage leveren aan de afname van het verlies van biodiversiteit buiten Nederland door ontbossing. In 2000 bestond nog slechts 5% van de Nederlandse houthandel uit gecertificeerd duurzaam geproduceerd hout; vrijwel al dit hout was door FSC (Forest Stewardship Council) gecertificeerd. In 2005 was dit aandeel toegenomen tot circa 13% (Oldenburger en Leek 2006). Dit komt overeen met circa 36% hout uit duurzaam geproduceerde bossen dat met en zonder keurmerk op de markt komt (PBL 2009).

De Ministeries van Infrastructuur en Milieu (I&M, voorheen VROM) en het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I, voorheen LNV) zijn in 2009 begonnen met een traject om in specifieke houtketens in Nederland de barrières en kansen voor verduurzaming met stakeholders, zoals bedrijven en consumenten op de Nederlandse houtmarkt, te onderzoeken. Deze taak is belegd bij het interdepartementale Kernteam Hout. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en Alterra, onderdeel van Wageningen UR, verlenen medewerking aan dit traject door mee te denken over barrières en kansen voor verduurzaming van de houtmarkt in Nederland. Dit past in de PBL-evaluatie van de doelstelling uit het Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011 om het marktaandeel duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt te vergroten tot 50% in 2011. In dit onderzoek wordt gekeken naar barrières en kansen voor verduurzaming in de emballage- en palletindustrie, de papierindustrie en de grond-, weg- en waterbouw.

1.2. Probleemstelling

Nederland is een belangrijke importeur van houtproducten. In het Beleidsprogramma Biodiversiteit (LNV *et al.* 2008) is de aandacht voor handelsketens, waaronder de houtketen, gemotiveerd door de grote ecologische voetafdruk van Nederland in het buitenland. Het Nederlandse handelen leidt tot verlies van CO₂ en verlies van biodiversiteit en ecosysteemdiensten in het buitenland (LNV *et al.* 2008). De overheid zet in op verschillende instrumenten voor verduurzaming van (o.a. hout) importen, zoals het beïnvloeden van internationale handelsrelaties, ontwikkeling van (vrijwillige) gedragscodes en het bevorderen van certificering (CREM 2005). Met het Beleidsprogramma Biodiversiteit legt de overheid de nadruk onder andere op het beïnvloeden van het Nederlandse inkoopgedrag, zowel van de overheid zelf als van marktpartijen. De overheid wil op de markt als consument zelf een rol spelen, met een eigen doelstelling van 100% duurzaam inkopen vanaf 2010 (waaronder hout). Het kabinet zet daarnaast in op samenwerking met het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.

Certificering is een van de instrumenten die worden ingezet om verduurzaming van houtketens in de praktijk te realiseren (PBL 2009). Bij certificering worden er criteria voor duurzame productie gehanteerd, op ecologisch, economisch en/of sociaal gebied; deze productie-systemen krijgen een certificaat. Voor producten onder dat certificaat moet een markt

ontstaan wil certificering als instrument effect hebben. Een transitie naar duurzame productketens zal in deze zienswijze vooral moeten plaatsvinden door gedragsverandering van partijen die in de productketens zijn betrokken. Grofweg verlopen houtstromen van boseigenaren in binnen- en buitenland via zagerijen, handelaren en producenten en verschillende tussenpartijen naar diverse consumenten (in het bedrijfsleven, overheid, en individuele consumenten).

Deze studie heeft een focus op het vergroten van het aandeel gecertificeerd hout uit duurzaam beheerde bossen op de Nederlandse markt. Hierbij spelen de schakels in de houtketens een belangrijke rol. In dit onderzoek wordt gekeken naar barrières en kansen om het aandeel duurzaam hout op de markt te vergroten, door te kijken naar de specifieke kenmerken van de ketens. Houtbranches kunnen onderling behoorlijk verschillen. De herkomstgebieden van het hout, de hout- en materiaalkeuze en de redenen voor deze keuzes verschillen per houtbranche. De route die - tussen de schakels - doorlopen wordt is deels afhankelijk van de toepassing van het hout (De Kok en Partners 2008). Ook de partijen die beslissingen nemen over de herkomst van het hout en het type hout dat wordt verhandeld, verschillen per houtbranche. In de bouwsector zijn bijvoorbeeld architecten en aannemers van belang bij deze keuzes, terwijl deze in de papiersector of verpakkingsindustrie geen rol spelen. Ook het gewicht dat de consumenten als vragers van hout in de schaal kunnen leggen verschilt; de overheid kan bijvoorbeeld in de GWW als belangrijke afnemer van hout een grotere invloed uitoefenen dan in een keten waarin de overheid geen grote afnemer is. Wie in de keten belangrijke beslissingen maken, of er toegang is voor nieuwe bedrijven of partijen die in gecertificeerd hout handelen etc., is mede bepalend voor de mate waarin de transitie naar verduurzaming kan worden gerealiseerd. De verwachting is dat dit per branche verschilt.

1.3. Vraagstelling

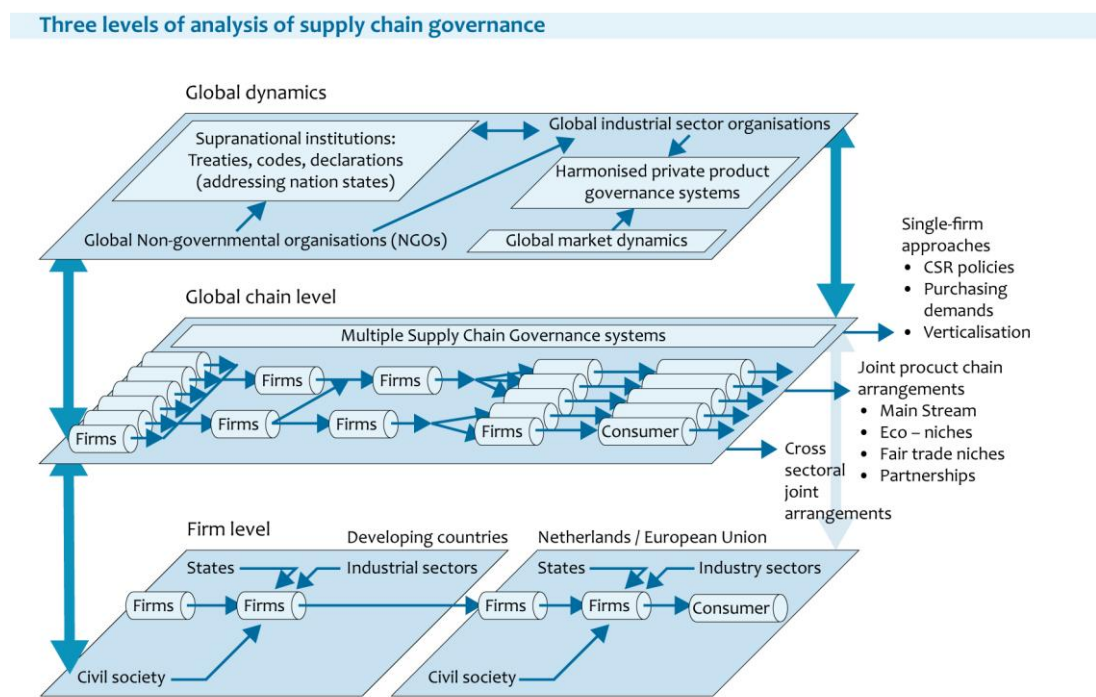
Wat zijn barrières en kansen om verder te komen met het aandeel duurzaam hout op de Nederlandse houtmarkt en hoe kan verdere verandering naar duurzame houtketens worden bevorderd?

1.4. Analyse kader: barrières en kansen voor gedragsverandering

In de laatste jaren is er een toename te zien van multi-actor governance systemen die ten doel hebben duurzame productketens te realiseren, bijvoorbeeld in de ketens van specifieke producten zoals hout, koffie, katoen (Vermeulen *et al*, 2010) en meer recentelijk in de ketens van palmolie, biomassa en soja. In deze vormen van governance spelen marktpartijen en maatschappelijke organisaties een grote rol. Vanuit een institutioneel perspectief wordt het gedrag van actoren in een governance-arrangement (zoals een productketen in deze studie wordt opgevat) bekeken in relatie tot onderliggende structuren, routines, dominante opvattingen etc. (zie o.a. Vermeulen en Buch 2005). Met een institutionele bril wordt naar het gedrag van actoren gekeken als bepaald door opvattingen van actoren (discours) en spelregels die zijn vastgelegd in bepaalde handelingspraktijken. Spelregels geven continuïteit aan gedrag van actoren en bestendigen van handelingspatronen door de actoren zelf. Het gaat dus om het denken en manieren van handelen van actoren. De wijze waarop een (beleids)domein is vormgegeven kan worden beschreven in termen van betrokken actoren en hun hulpbronnen (en macht), discoursen (opvattingen) en spelregels (zie o.a. Arts en Leroy 2003; CREM 2005; Arts 2006).

Vanuit een netwerkperspectief worden instituties opgevat als sets van formele en informele regels (Ostrom 1986, Klijn 1998, Van Buuren en Klijn 2004). Vanuit dit perspectief worden spelregels meer uitgewerkt, bijvoorbeeld als regels die de positie en omgang tussen de actoren specificeren of de toegang van nieuwe actoren tot het netwerk (zie o.a. Klijn 1998; Van Buuren en Klijn 2004) (zie verder bijlage 2). Boonstra *et al.* (2006) stellen dat instituties door middel van spelregels het gedrag structureren, waardoor het in hoge mate voorspelbaar en vanzelfsprekend wordt. Spelregels zijn daarmee mede bepalend voor het gedrag dat een actor kiest (Scharpf 1997). "Institutes verschaffen dus zekerheden. Keerzijde is dat ze actoren ook beperkingen opleggen. Hoe stabiel ze ook lijken op het eerste gezicht, instituties zijn aan voortdurende verandering en aanpassing onderhevig" (Boonstra *et al.* 2006, p. 23).

Een productketen is geen gesloten geheel. Bij verduurzaming van (globale) productketens verschuiven handelingen van staat naar markt en van nationale naar globale schaal (Vermeulen 2008). De Nederlandse markt is onderdeel van globale productketens en ondergaat invloed van globale marktwerking en internationale ontwikkelingen. Door het creëren van duurzame productketens via certificering verschijnen nieuwe actoren in de producent - consument relaties, waaronder ecolabelorganisaties en onafhankelijke auditororganisaties (Vermeulen 2008 (Figuur 1.1). Nieuwe actoren treden toe. Marktpartijen nemen publieke taken op, zoals de zorg voor milieu en duurzaamheid (ibid); er ontstaat een nieuwe handelingspraktijk. NGO's, overheidsbeleid, maatschappelijke druk zijn krachten die van buitenaf op het organisatieveld inwerken. Verschillende impulsen kunnen leiden tot veranderingen in het organisatieveld (vrij naar Van den Hoed 2004): nieuwe actoren treden toe of uit; externe gebeurtenissen, calamiteiten, maatschappelijke aandacht als gevolg daarvan; nieuwe technologieën, nieuwe handelingspraktijken geïntroduceerd door gevestigde actoren; verandering in de markt vraag (of aanbod).

Figuur 1.1 Governance rondom de verduurzaming van productketens speelt zich af op verschillende schaalniveaus, het is een 'three level game' (gebaseerd op Vermeulen 2008).

Verduurzamen van (hout)import vraagt om een gedragsverandering van actoren die in de keten zijn betrokken. Innovatie (of: vernieuwing in een markt) is echter mede afhankelijk is van de werking van de eerder genoemde institutionele krachten (Vermeulen en Büch 2005). Van institutionele krachten is sprake wanneer historisch ingebedde structuren, gewoontes en vanzelfsprekend gedrag tussen de actoren als spelregels fungeren. Een vernieuwing moet niet alleen geaccepteerd worden door de spelers, maar uiteindelijk ook als vanzelfsprekend ervaren worden. Krachten in het overheidsbeleid - bedoeld om innovatie te stimuleren - kunnen dit tegenwerken. Een voorbeeld is wanneer dominante actoren die profiteren van de bestaande structuren, niet mee gaan in de gewenste innovaties. Met name in een veld met sterk historisch verankerde patronen en relaties, gedeelde opvattingen en bijvoorbeeld omgangsregels kunnen deze institutionele krachten een rol spelen..

1.5. Aanpak van het onderzoek

Wat actoren belemmert bij de transitie naar gecertificeerde producten in hun praktijk kan begrepen worden door inzicht in de structuren en het functioneren van de keten. Bij de analyse van de houtketens wordt, geïnspireerd op de institutionele perspectieven op beleid en ketens, steeds gekeken naar de volgende aspecten:

- De actoren: de schakels en andere betrokken publieke en private actoren;
- De opvattingen en spelregels;
- De handelingspraktijk;
- Externe druk: beleid, maatschappelijke druk (NGO's) etc.

Verantwoording van keuzes

In het kader van de activiteiten van het Kernteam Hout (I&M/EL&I) hebben verschillende partijen (waaronder Probos) houtstromen aangedragen waarin relatief snel veel winst is te behalen als het gaat om de toepassing van gecertificeerd hout (quick wins).

PBL en Alterra hebben in drie houtbranches een verkenning uitgevoerd van kansen en barrières voor toename van het aandeel gecertificeerd hout. De keuze voor deze ketens zijn samen met de Ministeries van I&M en EL&I, vertegenwoordigd in het Kernteam Hout gemaakt. In 2009 is begonnen met de verkenning van kansen en barrières in de verpakkingindustrie. Na de verkenning in de verpakkingindustrie is in samenwerking met het Kernteam Hout besloten om een vervolg op deze quick scan vorm te geven, lopend van eind 2009 tot en met de zomer van 2010. Daarbij is gekozen de papiersector en de GWW-sector.

In de keuze voor houtsectoren met mogelijke quick wins zijn naast het volume (houtverbruik op de Nederlandse markt) de volgende criteria gebruikt: duurzaamheid/urgentie, kansen voor technische of organisatorische innovatie, motivatie en volume (naar: Probos 2009b).

Hoewel verduurzaming van houtketens een breed onderwerp is dat veel aspecten kent, ligt in dit onderzoek de focus op de toepassing en groeimogelijkheden van het instrument certificering. Dat komt voort uit de vraagstelling, die aanhaakt bij het streven van de overheid naar 50% duurzaam hout op de Nederlandse markt. In de praktijk gaat het vooral om de veel in Nederland gebruikte certificering systemen *Forest Stewardship Council* (FSC) en *Programme for Endorsement of Forest Certification Schemes* (PEFC). Het gaat dus bij duurzaamheid niet om de technische duurzaamheid, in de zin van een lange levensduur van het hout. Elk van de bovenstaande sectoren past - soms in aanvulling op of in plaats van certificering - op een eigen wijze principes van duurzaamheid toe in de keten (bijvoorbeeld in de palletindustrie product- en vervolgens materiaal hergebruik; en in de papiersector recycling van oud papier). Deze opvattingen van duurzaamheid en hoe ze in de praktijk worden gebracht

worden ook verkend. Deze manieren van werken dragen ook bij aan het bereiken van de overheidsdoelstelling om de Nederlandse ecologische voetafdruk in het buitenland te verkleinen. (Zie verder voor afbakening en gebruikte begrippen in dit onderzoek hoofdstuk 2).

Methode

Het onderzoek is uitgevoerd op basis van documentenanalyse en gesprekken met individuele partijen en bedrijven. Er zijn interviews gehouden met partijen in de verpakkingsbranche, de papierindustrie en de GWW-sector (zie bijlage 1). Omdat het Kernteam Hout speciaal keek naar de kansen die er bij de marktpartijen zijn, is gekozen het perspectief van de marktpartijen op hun sector centraal te stellen. Buitenlandse aanbieders van hout en afnemers in de branche zijn - wegens beperkte capaciteit - niet bevroegd. In de verpakkingsindustrie is bij de keuze van Respondenten een iets andere insteek gekozen dan in de GWW- en papiersector. In de verpakkingsindustrie bestonden de respondenten naast de brancheorganisatie EPV (Nederlandse Emballage- en Palletindustrie Vereniging), vooral uit partijen die één schakel in de keten vertegenwoordigen: de producenten. In de papiersector is al veel bekend over deze schakel, de fabrikanten en papiergroothandel. Hierom is, naast de verschillende brancheorganisaties (de Nederlandse Uitgeversbond (NUV), de Vereniging van Grafische Ondernemingen (KVGGO), de Vereniging van Nederlandse Papiergroothandelaren (VPG) en de Vereniging van Nederlandse Papierfabrieken (VNP), breder geïnterviewd; en is ook met enkele uitgevers en drukkerijen gesproken. In de GWW-sector is ook breder dan in één schakel geïnterviewd: met enkele grote bedrijven/importeurs, bouwbedrijven, de Unie van Waterschappen en Bouwend Nederland. De consequentie van deze keuzes is dat bij de verpakkingsindustrie de respondenten tezamen wel een representatief zijn voor een bepaalde schakel in de keten, en dat dit bij de interviews in de GWW- en papiersector niet het geval is.

De interviews zijn op band opgenomen, uitgetypt en vervolgens ter review aan de respondenten voorgelegd. In de interviews is gezocht naar collectieve overwegingen (spelregels) en individuele overwegingen van de bedrijven in de sector. Collectieve opvattingen over bijvoorbeeld gewenste producten, manieren van werken, bedrijfsvoering en onderlinge relaties geven een beeld van hoe de sector functioneert. Overwegingen van individuele bedrijven om al dan niet gecertificeerd hout in het eigen bedrijf in te zetten, bijvoorbeeld opvattingen van duurzaamheid, prijs/ kwaliteit overwegingen, vraag naar het product, kosten, organisatorische aspecten, kunnen inzicht geven in de aanwezigheid van 'voorlopers en achterblijvers' bij deze innovatie en waar de ruimte zit (kansen) voor verandering.

In de interviews is naar verschillende typen informatie gezocht. Er valt een onderscheid aan te brengen in:

- Schattingen/ 'Expert meningen' over feiten en cijfers;
- Feiten en opvattingen over het functioneren van de sector;
- Argumenten voor keuzes.

Waar is gezocht naar opvattingen en argumenten van de spelers is de informatie subjectief van aard. Illustraties van respondenten zijn in beperkte mate (anoniem) cursief als citaten opgenomen. Interpretatie van de onderzoeker is bijv. welke spelregels er gevonden zijn en wat die betekenen. Dit is met de respondenten teruggekoppeld.

1.6. Leeswijzer

In Hoofdstuk 2 worden enkele belangrijke achtergronden en terminologie geïntroduceerd, zoals het beleid voor verduurzaming van (hout)ketens en definities van duurzaam bosbeheer en certificaten zoals die worden gehanteerd in dit project. In Hoofdstuk 3 komen de kansen en

barrières in de emballage- en palletindustrie aan bod. In Hoofdstuk 4 staat de papiersector centraal (met een focus op grafisch papier) en in Hoofdstuk 5 de grond-, weg- en waterbouw (GWW). In Hoofdstuk 6 worden de kansen en barrières in de drie sectoren vergeleken. Hoofdstuk 7 ten slotte, sluit af met conclusies en aanbevelingen.

2. Verduurzaming van houtketens: achtergronden

2.1. Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op enkele achtergronden van verduurzaming van houtketens. Eerst wordt kort de Nederlandse beleidscontext geschetst waarin dit onderzoek plaats vindt en de rol van de overheid en die van marktpartijen bij certificering voor duurzame producten (paragraaf 2.2). In paragraaf 2.3 worden enkele gebruikte begrippen omtrent duurzaam bosbeheer en certificering toegelicht. Vervolgens wordt de toepassing van gecertificeerd hout in verschillende productstromen op de Nederlandse houtmarkt en import toegelicht (paragraaf 2.4).

2.2. Overheidsbeleid voor verduurzaming van houtimport

Beleid voor de verduurzaming van houtimport loopt al jaren. “Vanaf het verschijnen van het regeringsstandpunt tropisch regenwoud heeft Nederland actief beleid gevoerd om de aantasting van bossen en het verlies van biodiversiteit af te remmen” (PBL 2009, p. 123). In 2008 heeft de Nederlandse overheid met het ‘Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011’ een impuls gegeven aan beleid gericht op verduurzaming van productketens, waarmee men de aantasting van biodiversiteit als gevolg van handel wil verkleinen. De houtketen is een van deze ketens. Het doel in het Beleidsprogramma Biodiversiteit is een aandeel duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt van 50% in 2011. Het houtdossier in het Beleidsprogramma Biodiversiteit en het later verschenen Uitvoeringsprogramma is een bundeling van (deels bestaande) beleidsdoelen, uitvoeringsinstrumenten en initiatieven, waaronder:

- Versterking van de uitvoering van het EU actieplan Forest Law Enforcement, Governance and Trade (FLEGT);
 - Het opstellen van een actieplan voor de 50% doelstelling (voor het vergroten van het aandeel aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt);
 - Afspraken maken met het bedrijfsleven over (verdere) transitie naar duurzame ketens;
 - Duurzaam inkoopbeleid van de rijksoverheid met 100% duurzaam inkopen vanaf 2010;
 - Het versterken van duurzaam bosbeheer en tegengaan van ontbossing.
- (LNV *et al.* 2008; LNV 2009).

De overheid zet een mix van instrumenten in om de import (van o.a. hout) te verduurzamen, zoals handelsinstrumenten, eigen inkoopbeleid, subsidies voor lokale stakeholdergroepen (bijvoorbeeld in ontwikkelingslanden) en bijdragen aan de totstandkoming van Europese initiatieven (Kamphorst 2009). Deze initiatieven zijn niet alleen gericht op verduurzaming van de houtproductie, maar ook op de legaliteit van hout (zie paragraaf 2.3). Certificering is een instrument dat vooral als middel dient om te kunnen garanderen dat een product - in dit geval hout of pulp - afkomstig is uit duurzaam beheerd bos. Certificering voor duurzaam bosbeheer is een vrijwillig instrument: marktpartijen bepalen zelf in hoeverre er een markt ontstaat voor producten die onder certificaat op de markt komen.

Vanuit verschillende invalshoeken zijn partijen betrokken bij verduurzaming van de houtketen: naast de marktpartijen zijn dat de overheid, kennis- en stimuleringsorganisaties, keurmerkplatforms en non-gouvernementele organisaties (*ibid*, p. 4). De overheid wil graag samen met stakeholders, bedrijven en de houtsectoren verkennen hoe de transitie naar

verduurzaming van productketens, waaronder hout, verder kunnen worden gebracht. De overheid heeft als voornemen een actieplan (met bedrijfsleven, grote afnemers en NGO's) op te stellen om de 50% doelstelling voor hout te realiseren. Het plan moet duurzaam aankoopgedrag van overheid, bedrijfsleven en consument bewerkstelligen, en als zodanig bijdragen aan het halen van de 50% doelstelling.

De houtsector zelf is een grote sector en bestaat zelf ook weer uit veel stakeholders. Een groot deel van het geconsumeerde hout wordt geïmporteerd, en daarmee is de houthandel een belangrijke schakel. Verder zijn er houtverwerkende branches voor allerlei afnemende sectoren als de bouw, papier en karton, meubels, vloeren en de energiebranche. Het grootste deel van het in Nederland geconsumeerde hout gaat om in de bouw en de papier en karton industrie (De Kok en Partners 2008, p. 4; PBL 2009).

De rol van de overheid bij certificering

Overheden hebben bij het ontwikkelen van criteria en certificeringssystemen voor duurzame productie niet altijd een rol in de initiatieffase (Sanders en Gerritsen 2010.; Vermeulen *et al.* 2010). Mede vanwege het beperkte vermogen van nationale overheden om in het internationale handelsverkeer productie (en consumptie) te reguleren spelen marktpartijen en NGO's vaak zelf een rol bij het in gang zetten en vaststellen van criteria voor duurzame productie. De aanleidingen tot certificering zijn vaak zelfs 'institutional voids'/ 'regulation gaps' die nationale overheden laten liggen (Hospes *et al.* 2009; Vermeulen *et al.* 2010). Zo zijn de twee certificeringssystemen waar het in dit rapport vooral om gaat ook initiatieven van bedrijfsleven en NGO's.

De Forest Stewardship Council (FSC) ontstond in 1993 als eerste certificeringssysteem voor duurzaam bosbeheer, en was een initiatief van NGO's en het bedrijfsleven, een voorbeeld van een privaat mondiaal sturingsarrangement (Arts 2009). Inmiddels zijn er naast FSC verschillende certificeringinitiatieven, waaronder het mondiaal operationele systeem Programme for Endorsement of Forest Certification Schemes (PEFC). De ontwikkeling van criteria voor certificering is een voorbeeld van een sturingsarrangement waarin niet-overheidspartijen (NGO's en bedrijven) dominant zijn geweest in de initiatieffase.

Vermeulen *et al.* (2010) onderkennen wel verschillende rollen voor de overheid bij het ontwikkelen en verder implementeren van certificeringssystemen. Wat betreft de rol van de overheid bij het support van vrijwillige systemen voor tropisch hout worden drie beleidsstrategieën onderscheiden:

1. Centrale regulering met dwingende regels en prikkels (bijvoorbeeld Europese regulering voor productiesystemen of lage BTW-tarieven voor duurzame producten);
2. Het sturen van zelfregulering (bijvoorbeeld het reguleren van een gemeenschappelijke ondergrens om een 'level playing field' te creëren, en kaders voor certificaten of subsidies);
3. Interactief reguleren (bijvoorbeeld vrijwillige overeenkomsten met de retailsector).

In al deze strategieën is de overheid ook als consument op de markt aanwezig (duurzaam inkopen). Daarvoor heeft de overheid een eigen set aan criteria geformuleerd, die in de praktijk ook als ondergrens voor de hele markt zouden kunnen dienen. Daarvoor moet de impuls vanuit overheidsaanbesteding wel voldoende zijn, bijvoorbeeld doordat de overheid een voldoende groot marktaandeel vertegenwoordigd (DHV 2009).

TPAC en inkoopbeleid Nederlandse overheid

Om de import te verduurzamen, heeft de Nederlandse overheid een eigen inkoopbeleid waar hout onder valt. Leidraad voor duurzaam inkopen in de Nederlandse houtsector zijn de

inkoopcriteria die in juni 2008 door de Minister van I&M zijn vastgesteld (Van Benthum 2009). De TPAC-toetsingscommissie (Timber Procurement Assessment Committee) beoordeelt welke boscertificeringssystemen volgens criteria voor overheidsinkopen garanderen dat het bos duurzaam wordt beheerd. TPAC heeft inmiddels de certificeringssystemen FSC internationaal (Forest Stewardship Council) en PEFC Internationaal (Program for the Endorsement of Forest Certification schemes) goedgekeurd. In eerste instantie is ook het Maleisische MTCS-systeem door TPAC als conform met de Nederlandse criteria bestempeld, maar dat oordeel is veranderd naar aanleiding van bezwaar van een aantal NGO's. Het is aan de Minister om nu te beslissen of het MTCS-systeem gebruikt mag worden voor het inkoopbeleid (TPAC 2010).

Het oordeel van TPAC over certificaten voor duurzaam hout is van belang voor meerdere houtproducten waarvoor de overheid inkoopcriteria heeft opgesteld¹. Daarnaast zijn de TPAC criteria ook van toepassing gemaakt op het gebruik van papier.

In dit rapport wordt het doel van 50% op de gehele Nederlandse markt opgevat als een doel voor alle houtverwerkende bedrijfstakken, dus inclusief de papier- en kartonsector. Verduurzaming van de voetafdruk is het einddoel van het overheidsbeleid voor ketenverduurzaming. Aangezien een groot deel van de Nederlandse houtconsumptie bepaald wordt door papier, bepaalt papier ook een groot deel van de Nederlandse voetafdruk op de wereldwijde bossen (PBL 2009). Ook de monitor duurzaam hout van Probos (Oldenburger *et al.* 2010) in opdracht van I&M onderscheidt timmerhout en papier voor het halen van het 50%-doel.

2.3. Certificering positioneren

Certificering staat niet op zich. Ook het beperken van houtgebruik is een aspect van verduurzaming. Door in te zetten op hergebruik van producten en materiaal kunnen de Nederlandse houtbranches in belangrijke mate bijdragen aan het verkleinen van de Nederlandse footprint in het buitenland. Certificering komt – als middel om bij te dragen aan het garanderen dat de import van Nederland uit duurzaam beheerde bossen komt - na preventie en hergebruik. De overheid zet in op vergroten van het aandeel gecertificeerd hout als middel om aan te kunnen tonen dat hout uit duurzaam beheerde bossen afkomstig is.

Duurzaam en gecertificeerd

Wanneer over hout uit duurzaam beheerde bossen wordt gesproken zijn hier verschillende betekenissen mogelijk (zie PBL 2009). Er is onderscheid te maken tussen:

- Duurzaam beheerd bos dat niet gecertificeerd is;
- Hout uit gecertificeerd bos (maar zonder certificaat op de markt);
- Gecertificeerd hout of houtproduct dat met een certificaat als garantie op de markt wordt gebracht.

Het aandeel hout uit gecertificeerd bos is veel hoger dan het aandeel hout dat met een certificaat op de markt komt. Eind september 2008 was er wereldwijd ruim 302 miljoen ha bos gecertificeerd (Centrum Hout 2008). Hiermee kan aan een kwart van de mondiale behoefte worden voldaan (ITTO 2008).

¹ Zoals: "Kunstwerken -Waterbouwkundige constructies -Kantoorgebouwen: nieuwbouw - Kantoorgebouwen: renovatie -Kantoorgebouwen: beheer en onderhoud" (SenterNovem feb2010 - persbericht).

Aantoonbaarheid

Recentelijk heeft de Minister van EL&I *aantoonbaarheid* toegevoegd aan de 50%-doelstelling (LNV 2009). Het telt dus voor de doelstelling niet meer mee wanneer hout uit duurzaam beheerde bossen zonder aantoonbaarheid op de markt is. Deze nadruk op aantoonbaarheid betekent dat de Chain of Custody belangrijker wordt om de doelstelling te halen: "Om te kunnen garanderen dat het hout(en product) met een keurmerk ook daadwerkelijk afkomstig is uit verantwoord beheerde bossen, wordt de hele keten die het hout van bos tot eindproduct doorloopt, gecontroleerd. Dit wordt de 'Chain of Custody' (CoC) genoemd. Elk bedrijf (schakel) in de keten wordt, net als het bosbeheer, door een onafhankelijke instantie gecontroleerd. Indien uit deze controle blijkt dat het bedrijf voldoet aan de voorafgestelde regels, ontvangt het bedrijf een CoC-certificaat" (www.inkoopduurzaamhout.nl).

2.4. Houtsector en import

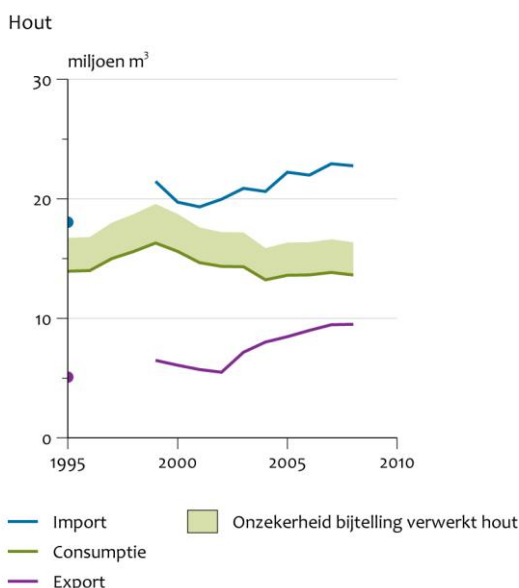
In dit onderzoek wordt onder andere gekeken in welke productstromen een 'quick win' kan worden gerealiseerd. Het aandeel van verschillende productgroepen in de import, en hun verbruik van gecertificeerd hout, verschilt, net als het al gerealiseerde aandeel van een product dat aantoonbaar duurzaam op de markt is gebracht.

Consumptie en import

De Nederlandse consumptie van hout en houtproducten ligt de laatste vijf jaar tussen de 13 en 14 miljoen m³ r.e., terwijl dat in 1999 nog meer dan 16 miljoen m³ r.e. was (r.e. = rondhout equivalent; Probos kerngegevens t/m 2008). De totale import van hout en houtproducten ligt een stuk hoger dan de consumptie. Probos (2009) geeft voor 2008 een totaal van bijna 23 miljoen r.e. (Figuur 2.1).

Het gaat hierbij om de netto consumptie: het totaal van de import plus binnenlandse productie min de export. Daar zit zowel rondhout, gezaagd hout en plaatmateriaal als pulp, karton en papier bij. Deze definitie komt overeen met de methode die doorgaans in footprint-berekeningen wordt gebruikt.

Import, export en consumptie Nederland

Figuur 2.1 De netto consumptie van hout in Nederland ligt al enige jaren rond de 13 tot 14 miljoen m³ r.e.. Import en export zijn stijgende (PBL 2010; data: Probos).

In de totalen is rekening gehouden met het feit dat in papier ook oud papier wordt verwerkt, waarvoor geen bomen zijn gekapt (Dielen en Eppinga 2001). Als dit niet zou zijn verrekend, lopen totale consumptie en import nog verder op, naar 18 respectievelijk 27 miljoen m³ r.e.

Aandelen productgroepen in consumptie en import

De totale netto houtconsumptie kan grofweg opgesplitst in papier en timmerhout (Tabel 2.1). De consumptie van papier, karton en pulp maakt dan ongeveer de helft uit (waarbij dus al rekening is gehouden met het feit dat er veel oud papier als grondstof gebruikt wordt).

De helft van het geconsumeerde timmerhout bestaat uit naaldhout, en is dus goed voor een kwart van de totale consumptie. De hoeveelheden loofhout (uit gematigde streken) en tropisch hardhout zijn veel kleiner, en maken respectievelijk 4% en 12% uit van de consumptie van timmerhout (dus 2% en 6% van de totale consumptie).

Tabel 2.1 Houtbalans voor timmerhout en papier in 2008.

Houtbalans voor 2008 in 1000 m³ r.e. (data Probos)						
(waarden zijn afgerond, niet alle categorieën hout opgenomen bv. platen)						
	Naaldhout	Loofhout	Hardhout-tropisch	Totaal hout	Papier, karton en pulp	Totaal consumptie
Import	3.400	300	820	7.250	6.800	14.050
Export	400	140	110	1.200	4.050	5.250
Productie NL	200	90	25	350	3.950	4.300
Netto consumptie	3.200	250	730	6.350	6.700	13.050
Aandeel consumptie timmerhout	51%	4%	12%	100%		
Aandeel totale consumptie	25%	2%	6%	49%	51%	100%

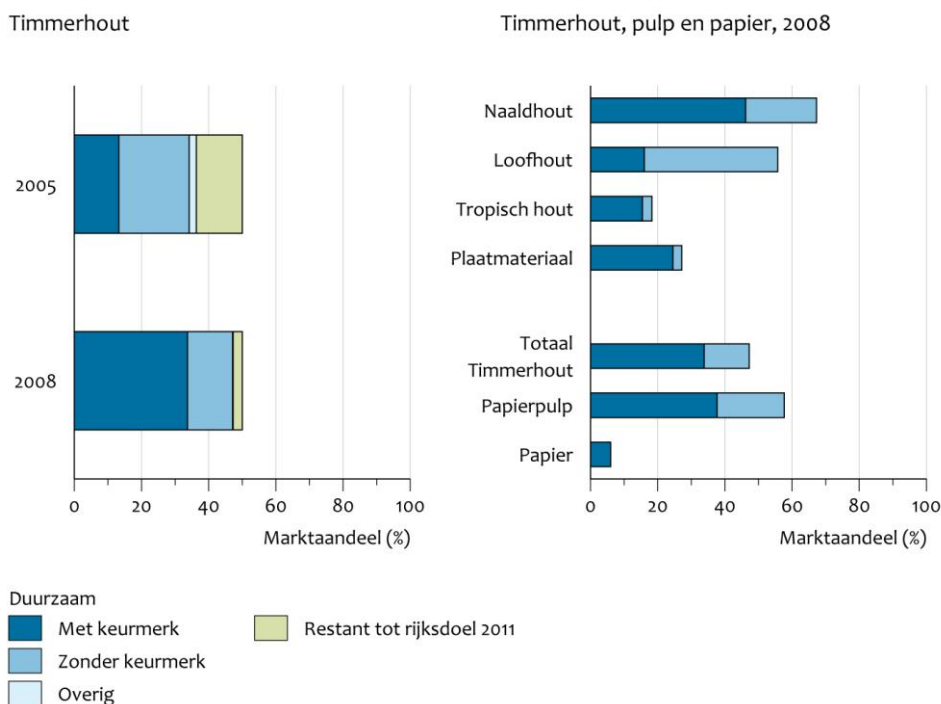
Onzekerheden in gebruik en import

De netto consumptie is vanaf 1999 afgenomen, maar daar kan tegenover staan dat steeds meer eindproducten worden geïmporteerd die niet in de houtbalans zijn opgenomen. In de consumptie berekening is rekening gehouden met zowel primaire grondstoffen als halfabrikaten (ongezaagd hout; planken en platen voor constructie). Er zijn nog een aantal lastig te monitoren stromen, waarbij maar een deel van het product uit hout bestaat (zoals keukenbestek, kwasten, meubels) en stromen die helemaal niet gemonitord worden zoals de verpakking van een product (hout, papier en karton). De consumptie van verpakkingen is via indirecte Input/Output methoden te schatten (Wiltig *et al.* 2001; Wiedman *et al.* 2009). Voor het jaar 1990 kwam dat uit op ongeveer 2 tot 3 miljoen m³ r.e. (MNP, interne notitie, 2006 op basis van: Hekkert *et al.* 2000). Deze schatting is niet uitgevoerd voor de gehele tijdreeks, en is dus erg onzeker (aangegeven met groene band in figuur 2.1).

Marktaandeel gecertificeerd hout in productgroepen

Er zijn grote verschillen in marktaandeel van gecertificeerd hout tussen verschillende houtsoorten en productgroepen. Bij naaldhout was het aandeel uit gecertificeerd bos in 2008 al meer dan 50%, terwijl dat bij tropisch hardhout en loofhout rond de 20% lag. Duurzaam tropisch hout wordt hoofdzakelijk met label (dus aantoonbaar) op de markt gebracht. Van het papierpulp dat in Nederland omgaat is ruim 50% duurzaam geproduceerd en hiervan is het grootste deel voorzien van een certificaat. De hoeveelheid papier die uiteindelijk met label op de markt wordt gebracht is stukken lager, namelijk 6% (Oldenburger *et al.* 2010) (Figuur 2.2).

Marktaandeel duurzaam geproduceerd hout

Figuur 2.2 Het marktaandeel aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt is flink gestegen tussen 2005 en 2008 (PBL 2010; data: Oldenburger et al. 2010). Het restant tot het doel is weergegeven met als aanname dat van het deel dat nog zonder keurmerk op de markt komt de aantoonbaar onderbouwd kan worden.

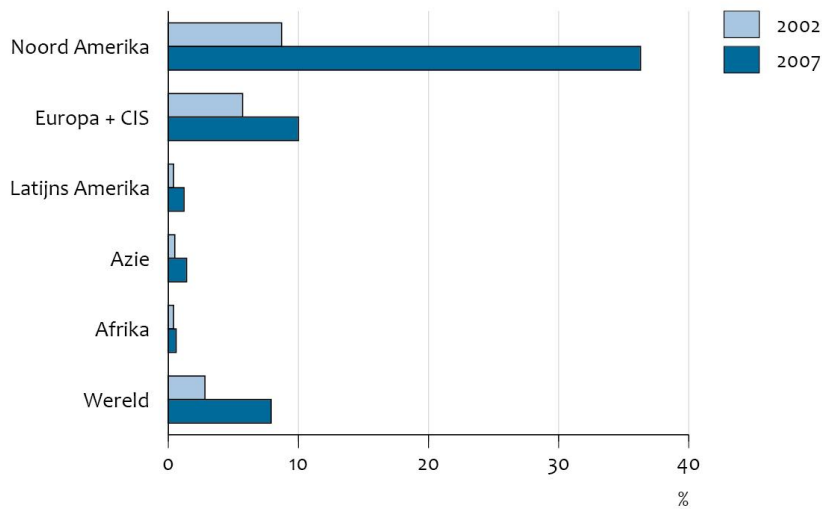
Het 50% marktaandeel zou gehaald kunnen worden door de aandacht vooral te richten op het *aantoonbaar* maken van de duurzame productie van papier en Europees zacht hout, omdat ze zo'n groot deel van de consumptie beslaan. Dan wordt echter geen rekening gehouden met de urgentie vanuit de biodiversiteitsproblematiek, waarvoor meer inspanning nodig is om juist het aandeel tropisch hout te vergroten (PBL 2009). Ook zijn er twijfels over hout uit (afgelegen) boreale streken (Aksenov 1999; TRN 2003).

Aandelen gecertificeerd bosbeheer in verschillende herkomstgebieden

Het mondiaal gecertificeerde areaal bos bedroeg eind 2008 wereldwijd ruim 300 miljoen hectare, en kan naar schatting een kwart van de wereldproductie aan industrieel hout leveren (ITTO 2008). Het merendeel betreft FSC- en PEFC-gecertificeerde bossen, en die liggen vooral in Europa en Noord-Amerika (84%). De (sub)tropen zijn binnen het gecertificeerd areaal ondervertegenwoordigd, ook al zijn er recente vorderingen. Begin 2009 lag al bijna 14% van het FSC-gecertificeerd areaal in de tropen. Ook PEFC is bezig om in de tropen meer areaal te certificeren. Als eerste stap zijn de landenstandaarden van Maleisië (MTCS) en Gabon (PAFC) door de PEFC koepel geaccepteerd. In de Russische Federatie is het aandeel gecertificeerd bos ook nog steeds klein (ITTO 2008) (Figuur 2.3).

In 2008 was 8% van de mondiale bossen gecertificeerd, een flinke toename ten opzichte van 2002 toen er nog maar 2,8% gecertificeerd was. Certificering is vooral doorgedrongen in ontwikkelde landen. Het aandeel gecertificeerd bos in de tropen varieerde van 0,6% van de bossen in Afrika, tot 1,2% in Latijns Amerika, tot 1,4% in Azië.

Percentage wereldwijd gecertificeerd bos

Figuur 2.3 Percentage bos dat per regio gecertificeerd is (ITTO 2008).

Marktaandeel gecertificeerd hout in verwerkende sectoren

Het aandeel duurzaam hout op de Nederlandse markt kan uitgesplitst worden op basis van de verwerkende sectoren. Zo ontstaat een indruk van de potentie van sectoren om nog substantieel te kunnen bijdragen aan het vergroten van het marktaandeel tot 50%.

Emballagesector

Een grove schatting van het volume hout dat door de emballagesector wordt gebruikt is te vinden in Hoofdstuk 3, en komt grofweg neer op 850.000 m³ (r.e.). De geproduceerde pallets zijn gemaakt met geïmporteerd of in Nederland geproduceerd hout (slechts circa 6% is van binnenlands hout) en het grondstofgebruik is dus verdisconteerd in de houtbalans. Er vanuit gaande dat de afzet op de Nederlandse markt ongeveer de helft is (zie par. 3.6.2), komt het aandeel van de emballagesector in de consumptie van timmerhout uit op 7%. Deze aanname maakt het aandeel onzeker.

Daarnaast kan de import en export bestaan uit zowel nieuw geproduceerde pallets, als gebruikte en gerepareerde. Het CBS rapporteert deze stroom in stuks, en niet in m³, en zou de inzet van hout per eenheid product bekend moeten zijn om hergebruik te kunnen verrekenen in de netto consumptie.

Een meer algemeen probleem met verpakkingen (papier, karton en houten verpakkingen) is dat hun verbruik niet standaard gemonitord wordt, en dus ook niet goed in de netto consumptie terug te vinden. Daarbij worden houten pallets ook meermalen gebruikt, en dat kan over geheel Europa gebeuren (via palletpools; zie par. 3.4.1). Je kan stellen dat de afnemer die als eerste een pallet koopt van een producent in feite staat voor de 'consument'. Dit is dan niet in overeenstemming met het idee van de voetafdruk, waarbij de finale consument de 'veroorzaker' is van milieudruk.

Papiersector

De totale papier- en kartonconsumptie in Nederland bedraagt zo'n 3,5 miljoen ton per jaar, waarvan 1,2 miljoen ton druk- en schrijfpapier, 0,5 miljoen ton krantenpapier en 1,7 miljoen ton overig papier en karton (Probos 2009²). Hiervoor is circa 6,7 miljoen m³ r.e. nodig (inzet primaire vezel, dus zonder oud papier³). De papiersector is daarmee de grootste verbruiker van hout in Nederland.

Het papier op de Nederlandse markt wordt voor een groot deel in het buitenland vervaardigd en komt klant en klaar als papier op de Nederlandse markt. Nederlandse papierfabrieken maken ongeveer 50% van het papier dat in Nederland wordt gebruikt (schatting respondent). De Nederlandse productie van papier en karton bedraagt 3.200 kton en de import bedraagt 3.500 kton (Probos 2009). De grondstoffen voor het papier dat in Nederland wordt gemaakt zijn cellulose (verse houtvezels; grotendeels geïmporteerde pulp) en oud papier (grotendeels te verdelen 25%-75% in tonnen).

Volgens de rapportage over gebruik van gecertificeerde producten in 2008 (Oldenburger *et al.* 2010), is 30% van de totale hoeveelheid in Nederland geproduceerd papier gecertificeerd. Daarvan wordt een groot deel weer uitgevoerd, en ongeveer 20% wordt op de Nederlandse markt afgezet (180 kton). Dat is 5% van de totale papierconsumptie van 3.500 kton. Daarnaast wordt nog 50 kton gecertificeerd papier geïmporteerd, en dit maakt een totaal van 230 kton (6,5% van totale papierconsumptie).

De totale consumptie van 3.500 kton is nog inclusief oud papier. Als die inzet verrekend wordt, is de totale consumptie 2.400 kton zijn, en het aandeel gecertificeerd zou dan hoger uitvallen (ongeveer 10%). Maar het is ook mogelijk dat papier van (deels) gerecycled papier een FSC-certificaat krijgt. Daarom wordt hier de consumptie inclusief oud papier gebruikt.

Consumptie van tropisch hout

De import van tropisch hout in Nederland bestond in 2008 uit ongeveer 11.000 m³ r.e. rondhout en 580.000 m³ r.e. gezaagd hout (Probos 2009).

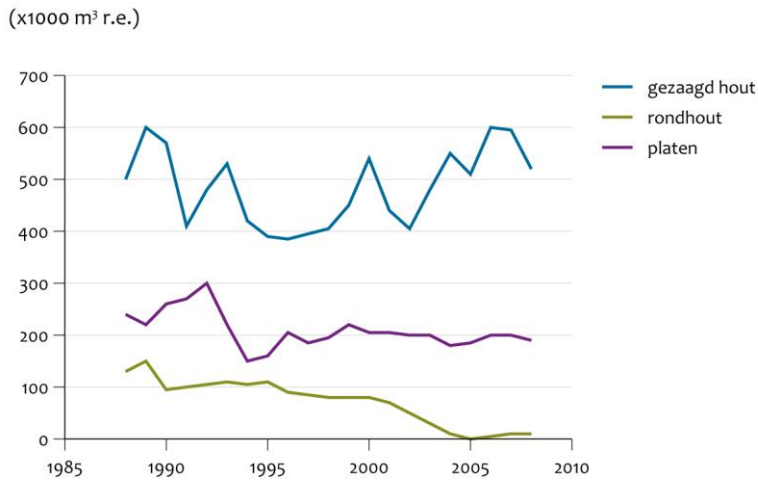
De import van tropisch rondhout loopt al jaren gestaag terug, en tegelijk loopt de import van tropisch gezaagd hout op. Dit past in de trend om geen rondhout meer te exporteren uit producerende landen, maar dat eerst lokaal te verwerken tot (half)fabrikaten (Figuur 2.4). Zo wordt er ook nog een groot volume plaatmateriaal ingevoerd van hout met een (deels) tropische oorsprong. De netto consumptie in 2008 van tropisch hout is daarmee geschat op 716.000 m³ r.e., en dat vormt een aandeel van 10% in de totale netto consumptie van timmerhout.

De GWW-sector is voor een deel van de consumptie verantwoordelijk. Het aandeel gecertificeerd hout binnen het totale verbruik van timmerhout door de bouw en GWW bedraagt ongeveer 53%. In Tabel 2.2 is dat gespecificeerd naar gezaagd naaldhout, gezaagd loofhout en plaatmateriaal. Het blijkt dat het gecertificeerde deel grotendeels naaldhout betreft en niet tropisch hout.

² Volgens Oldenburger *et al.* 2010 is het totaal in 2008 3,9 miljoen ton. Het verschil zit hem in de categorie 'secundaire papierproducten' CBS-categorie 4807, waar onder andere gelijmd karton zit.

³ Overigens is de hoeveelheid papier in tonnen niet zomaar in m³ r.e. te vertalen, omdat elke soort papier een ander productieproces kent, met een andere inzet van primaire houtvezel.

Verbruik tropisch hout

Figuur 2.4 Verbruik van tropisch hout in Nederland (in 1000 m³ r.e.; Probos 2009, kerngegevens).

Tropisch houtgebruik in de GWW-sector

De mogelijke bijdrage van het gebruik van duurzaam tropisch hout in de GWW-sector aan het 50% doel is lastig te schatten, omdat de beschikbare data niet voldoende zijn uitgesplitst naar gebruik (sector) of herkomst (tropisch).

Het volume gezaagd hout en plaatmateriaal dat wordt ingezet in de Nederlandse GWW-sector wordt geschat op circa 250.000 m³ r.e. (Oldenburger *et al.* 2010, p. 27). Binnen de GWW is circa 28% (71.000 m³ r.e.) van het verwerkte volume gecertificeerd. Het tropische hardhout is vooral FSC-gecertificeerd, terwijl het gebruikte hout uit de gematigde streken onder een PEFC-certificaat vallen. Als alle hout in de GWW zou worden gecertificeerd, zou dat overeenkomen met 3,5% in het totale verbruik van timmerhout. Daarvoor geldt dus dat dit niet allemaal tropisch van oorsprong is, het is een absolute bovengrens.

Tabel 2.2 Gezaagd hout en plaatmateriaal met certificaat in de GWW en bouw; alle cijfers in m³ r.e. (Oldenburger *et al.* 2010; p. 27).

Productgroep	Totale volume	Volume gecertificeerd	Aandeel gecertificeerd
Gezaagd naaldhout	1.321.000	1.055.000	80%
Gezaagd loofhout	511.000	121.000	24%
Plaatmateriaal	1.164.000	423.000	36%
Totaal	2.996.000	1.599.000	53%

Vergelijking sectoren en aandelen

Papier en karton

De Nederlandse papiersector produceert ongeveer de helft van het papier dat in Nederland geconsumeerd wordt. Daarbij produceert de Nederlandse papiersector een hoeveelheid gecertificeerd papier voor de Nederlandse markt die overeenkomt met 5% van het geconsumeerde hoeveelheid papier (tabel 2.3).

Tabel 2.3 Volumes en aandelen (duurzaam geproduceerd) hout dat verwerkt en geproduceerd wordt in de onderzochte houtsectoren.

NL Branches	Papier	GWW	Emballage
Volume	3200 kton	250.000 m3	850.000 m3
Aandeel NL branche in netto consumptie van totaal papier of totaal timmerhout	50%	3,5% (onzeker)	7% (onzeker)
Huidig aandeel aantoonbaar duurzaam op de markt	Papier: 5% Pulp: 38%	1%	Product: 0%
Herkomst	Europa en N-Amerika	Tropisch en gematigd	Europa en Rusland
Urgentie	Laag	Hoog	Midden

Timmerhout

De sectoren emballage en GWW verwerken 7% en 3,5% van het timmerhout dat op de Nederlandse markt wordt aangeboden en geconsumeerd. Van die aandelen is respectievelijk weer 0%-punt en 1%-punt gecertificeerd, dan wel afkomstig uit duurzaam beheerd bos (Tabel 2.3).

Bijdrage aan doelen

Daarmee is de potentiële bijdrage aan het 50% doel erg groot voor de papiersector, en daarna voor de emballagesector. De GWW-sector en daarbinnen de bijdrage van tropisch hout is relatief klein, en zal een kleine invloed hebben op het halen van het 50%-doel. Maar als certificering van de GWW een uitstralende werking zou hebben naar al het in Nederland gebruikte tropisch hout is de mogelijke bijdrage groter (10%; zie pagina 16).

Onzekerheid

De hier gehanteerde aandelen zijn bepaald aan de hand van CBS-statistieken, waarmee vervolgens door Probos houtbalansen zijn opgesteld. De VVNH geeft aan dat het door hun leden geïmporteerd volume aan hout veel lager ligt dan de totale import van timmerhout volgens de balans, terwijl de organisatie aangeeft zo'n 70% van de markt te vertegenwoordigen. Er is daarom twijfel over de correctheid van de gegevens, en het vermoeden bestaat dat er dubbeltellingen in zitten (meldingsplicht van bedrijven met verwerkt volume boven een bepaalde grens, maar geen goed onderscheid in primaire en secundaire verwerkende stroom).

De gepresenteerde aandelen van de drie branches zijn daarmee indicatief, met de nodige onzekerheden omgeven. Als de consumptie op basis van CBS-statistiek lager blijkt te zijn, is automatisch het aandeel gecertificeerd groter (want die stromen worden apart gemonitord).

3. Kansen en barrières voor verduurzaming in de emballage- en palletindustrie

3.1. Inleiding

De (houten) verpakkingsindustrie valt onder de houtverwerkende industrie (emballage en pallets, houtwaren, borstels en kwasten). Het werkterrein van de verpakkingsindustrie beslaat de productie van eenmalige pallets en meermalige pallets, kisten en kratten (voor groenten, fruit, wijn) en industriële- en exportverpakkingen (www.epv.nl). Het hout dat in deze sector omgaat, komt voor het grootste deel uit het buitenland en het is overwegend Europees hout, inclusief Rusland. De productketen van de verpakkingsindustrie bestaat uit boseigenaren en zagerijen in het buitenland, groothandels en producenten, palletpoolorganisaties (deze organisaties verhuren 'meermalige' pallets die meerdere trips maken voor producthergebruik), afnemers, reparateurs en eindigt met materiaal hergebruik en energierterugwinning. De sector levert haar producten voor het transport van goederen aan het bedrijfsleven. Pallets vormen het overgrote deel van de productie (zie tabel 3.1). Per jaar produceert de sector 18,5 miljoen pallets (www.epv.nl).

Tabel 3.1 Werkterrein van de verpakkingsindustrie

Product	Aandeel
Pallets	75-80%
Industriële- en exportverpakkingen ⁴ (bekistingen, tailor made verpakkingen voor containertransport en hoogwaardige goederen)	circa 20%
Grote kisten voor groente en fruit sector	Overig
Houten kratjes voor sinaasappels e.d. (eenmalige verpakking).	1 fabriek

(Bron: Respondent).

In dit hoofdstuk wordt deze sector beschreven, overwegend op basis van interviews met bedrijven uit deze branche. Paragraaf 3.2. gaat in op de herkomst van het hout. In paragraaf 3.3 worden de schakels op de Nederlandse markt beschreven en andere belangrijke partijen. Paragraaf 3.4 gaat over het functioneren van de sector: opvattingen, spelregels en de manieren van werken en kansen en barrières voor het vergroten van het aandeel gecertificeerd hout in deze branche. In paragraaf 3.5 gaat het om externe druk op deze keten. Ten slotte wordt in paragraaf 3.6 afgesloten met conclusies.

3.2. Herkomst van het hout en houtproducenten in het buitenland

Van het hout dat omgaat in de verpakkingsindustrie wordt geen CBS-statistiek bijgehouden. Voor de schatting van volumes hout die worden geïmporteerd, wordt in dit rapport gesteund op de expertmeningen van de respondenten.

⁴ Een voorbeeld van een nichemarkt in de industriële verpakkingen is verpakkingen voor dure apparaten en machines (Sectorpunt hout 2007).

3.2.1. Herkomstgebieden

Het grootste deel van het hout in deze sector is Europees hout. De respondenten menen dat 92% tot 94% van het hout uit het buitenland komt. Circa 6% is binnenlands hout, dat wordt aangeleverd door de industrie in Nederland. De verpakkingsindustrie betreft de grondstoffen voornamelijk uit houtzagerijen binnen Europa. Het hout voor pallets is afkomstig van het gedeelte van de boom onder de boomschors⁵. Het hout wordt verzaagd op standaard maten. De bulk van het pallethout bestaat plankjes, grofweg tussen de 16 mm en 22 mm (bron: Respondent).

In het buitenlandse hout valt een indeling te maken naar Midden- en Oost-Europees hout en Noord-Europees hout. Een substantieel deel hiervan is afkomstig uit Midden- en Oost-Europa. De verhouding tussen het Midden- en Oost-Europese hout en het Noord-Europese hout ligt (op basis van schattingen van de respondenten) rond de 70%-30%. Eén respondent schat dit hoger in en meent dat van het buitenlandse hout ongeveer 85% uit Oost-Europa komt.

Midden- en Oost-Europees hout

Het hout uit Midden- en Oost-Europa is afkomstig uit Duitsland, Polen, de Baltische Staten - Estland, Letland en Litouwen -, Wit-Rusland, Oekraïne en Rusland. Het Midden-Europese hout is laagwaardig hout vanwege de snelle boomgroei. Daarnaast is het hout dat uit deze landen afkomstig is meestal nat hout (dat wil zeggen dat het geen droogbehandeling heeft ondergaan). Respondenten geven aan dat het hout uit Oost-Europa meestal gaat om een mix van naaldhout en loofhout (vuren, grenen, elzen, populier). Dit hout uit gemengde bossen is eigenlijk alleen in de emballage te gebruiken (Respondent). Het natte Midden-Europese hout wordt vooral ingezet voor eenmalige pallets (Respondent).

Meermalige pallets en eenmalige pallets

Een meermalige pallet wordt geproduceerd uit kwalitatief beter hout met zwaardere afmetingen met het oogmerk om als lastdrager steeds opnieuw te worden gebruikt in de transport- en opslagketen. Een éénmalige pallet wordt geproduceerd uit kwalitatief minder hout met veelal lichtere afmetingen met als doel de producten, die er op vervoerd worden door middel van een éénmalige trip te transporteren. Soms is de levensduur van een éénmalige pallet langer dan die éénmalige trip. Deze pallets worden dan door een handelaar of reparateur opgekocht, gerepareerd en verkocht om als lastdrager opnieuw te worden ingezet (Respondent). De verhouding van het marktaandeel is ongeveer 50% meermalig en 50% eenmalige pallets (Respondent).

Noord-Europees hout

Het Noord-Europese hout komt uit Scandinavië en Noord-Rusland, bijvoorbeeld de regio's Archangel en Onega. De grondstoffen voor pallets komen voor dertig procent uit de Scandinavische landen (Houtwereld 2002). Verschillende Respondenten doen een gelijke schatting: het kan per bedrijf verschillen, maar om en nabij de 30% is Scandinavisch. Dit hout is van hogere kwaliteit dan het Midden-Europese hout vanwege het tragere groeiproces, waardoor de jaarringen kleiner zijn. Het is daarmee duurder dan het Midden- en Oost-Europese hout. Het Noord-Europese hout is voornamelijk vuren en in tweede instantie grenen (Respondent).

Het hout dat uit Scandinavië wordt geïmporteerd, is hout dat buiten is gedroogd of een droogbehandeling heeft ondergaan op de zagerijen⁶ (Respondent). Het hout kost meer, mede

⁵ De kern van de boom wordt hoogwaardig toegepast, bijvoorbeeld in de meubelindustrie.

⁶ Het hout wordt onder de 22% relatieve luchtvochtigheid gebracht = 'kiln dry', kd behandeling

vanwege deze droogbehandeling⁷. Het Scandinavische hout wordt alleen ingezet voor pallets waarbij het noodzakelijk is dat de pallet droog is en voor een hogere kwaliteit eindproducten. Het is afhankelijk van de toepassing of het nodig is om droog hout in te zetten voor een pallet. Meerdere respondenten geven aan dat het Noord-Europese hout steviger is en geschikt voor kistenwerk, degelijke pallets of pallets voor de voedingsmiddelenindustrie, waar veelal hogere eisen aan worden gesteld. Voor de meeste pallets kan laagwaardiger, nat hout toe.

Volumes

Er zijn vier dominante grote bedrijven in de verpakkingindustrie⁸. Daarna komt er een aantal middelgrote bedrijven en dan een groot aantal kleine bedrijven (meer dan 100). De respondenten zijn het met elkaar eens dat rond de 10-20 bedrijven 80% van de omzet draaien in de branche. Volgens schattingen van verschillende respondenten beslaan de jaarvolumes van de vier grote bedrijven circa 60-70% van het totale houtvolume dat jaarlijks in de sector wordt geïmporteerd. Het importvolume van deze vier bedrijven opgeteld ligt op jaarbasis - op basis van schattingen van de respondenten - gemiddeld grofweg tussen de 550.000 en 600.000 m³ hout. Deze grote bedrijven (die zijn geïnterviewd) geven de volgende importvolumes aan die op jaarbasis in hun bedrijf omgaan (tabel 3.2).

Tabel 3.2 Volumes import

Bedrijf	Importvolume
Bedrijf a	100.000- 140.000 m ³ waarvan naaldhout >100 m ³ per jaar en hardhout (beuken/eiken): 40.000 m ³ per jaar
Bedrijf b	125.000 m ³ hout per jaar
Bedrijf c	550.000 m ³ hout per jaar (Europees); 225.000m ³ in Nederland
Bedrijf d	> 100.000 m ³ per jaar (waarvan 75% naaldhout)
Totaal	<i>Grofweg tussen 550.000 en 600.000 m³ hout per jaar (=60-70% van totaal in deze sector)</i>

3.2.2. Bosbeheer en beschikbaarheid van gecertificeerd hout

Bosbeheer en boscigenaren/zagerijen in West- en Noord-Europa

De respondenten menen dat het (vuren)hout in Scandinavië, Duitsland en Nederland (en in heel West-Europa) garanties geeft dat men werkt volgens het principe: aanplant is groter dan kap. Over de boscigenaren en zagerijen in het buitenland is niet veel bekend geworden uit de interviews. Er is een aantal grote zagerijen in Europa waar bedrijven hout halen⁹. De bossen in Scandinavië en Duitsland zijn veelal gecertificeerde bossen waaruit FSC- of PEFC-hout geleverd wordt. De beschikbaarheid van PEFC is groter dan van FSC. Het hout uit zagerijen in deze landen komt meestal met een label.

Bosbeheer en boscigenaren / zagerijen in Oost-Europa

Qua bosbeheer in Oost-Europese landen moet een onderscheid worden gemaakt tussen de Baltische Staten, Wit-Rusland en Oekraïne aan de ene kant, waar volgens de meeste respondenten het bosbeheer onder staatstoezicht staat; en verderop Rusland in, waar men onbekend mee is. De respondenten hebben in Oost-Europa – en met name in Rusland - minder zicht op de boscigenaren die achter de houtzagerijen zitten; of waar de zagerijen het rondhout vandaan halen dan in West-Europa. Inzicht in en mening over het bosbeheer in Oost-Europa verschilt tussen de respondenten. Alle respondenten menen dat er staatstoezicht is op het

⁷ Een andere belangrijke kostprijsverhogende factor is de verkrijgbaarheid in gestandaardiseerde afmetingen, die vaak niet overeenkomen met de palletmaten, waardoor het afvalpercentage vaak hoger is dan hout uit andere bronnen. Dit maakt Scandinavisch hout 5-6 % duurder (Respondent).

⁸ Drie hiervan zijn aangesloten bij de EPV.

⁹ Zie voor details de European Organization of the Sawmill Industry, EOS

bos in de Baltische Staten. Over het bosbeheer in Wit-Rusland en Oekraïne zijn de meningen verdeeld. Sommige menen dat ook zagerijen in Oekraïne bijna allemaal gelieerd zijn aan het door de staat gecontroleerde bos. De praktijken in Oost-Europa zouden volgens sommige respondenten - gezien de manier van werken - best een certificaat kunnen bemachtigen, als de hele administratieve organisatie ook op poten zou staan. Andere respondenten denken hier niet zo over. De meeste gedeelde zorgen gaan om het bosbeheer in Rusland. Het is niet bekend geworden of de bedrijven zaken doen met gecertificeerde zagerijen in Oost-Europa (Tabel 3.3).

Tabel 3.3 Certificering in de productielanden van het bos in de emballage- en palletindustrie (voor zover bekend). Bron: Centrum Hout 2008.

Land	Certificering
Finland	95% areaal was het Fins systeem FFCS. Dat is later in PEFC omgezet. Bijna volledige certificering. Nu ook 1/3 ^e areaal FSC. Ook veel CoC bedrijven
Zweden	Veel, zowel PEFC, FSC als Keurhout
Duitsland	70% bosareaal gecertificeerd, voorkeur PEFC
Baltische staten	Ver gevorderd met certificeringproces. Ruim 3,7 mln ha volgens FSC. Letland is toegelaten onder PEFC systeem maar (anno 2008) heeft nog geen PEFC certificering.
Wit-Rusland	1,8 mln hectare FSC gecertificeerd bos
Oekraïne	Anno 2008: ruim 796.006 hectare FSC gecertificeerd
Rusland	Niet eenvoudig door uitgestrektheid om een systeem te ontwikkelen. Federale overheid heeft controle op boswetgeving. Gewerkt aan nationale standaard die lijkt op PEFC. FSC initiatieven nemen toe: in 2005 was 6,36 mln ha gecertificeerd; 2008 19 mln ha.

Recente ontwikkelingen in de import qua herkomstgebieden

Recentelijk komt meer hout in de branche uit Duitsland. Normaal gesproken is hout uit Duitsland en Nederland duurder dan uit landen als Polen en de Baltische staten. Een aantal respondenten geeft aan dat het percentage Scandinavisch hout in de sector toeneemt, vanwege de ISPM 15 norm, die sinds 2002 een droogtebehandeling vereist voor houten verpakkingen.

Maatregelen tegen de verspreiding van ongedierte: ISPM 15 (fyto sanitaire maatregelen)

De International Plant Protection Convention heeft in 2002 gestandaardiseerde maatregelen voorgeschreven die moeten worden toegepast op houten verpakkingen (SMHV zonder datum). Deze maatregelen voorkomen verspreiding van levend ongedierte en zijn vastgelegd onder de naam 'Guidelines for regulating Wood Packaging material in International Trade ISPM nr. 15. (lett brochure). In Europa is ISPM15 (vooralsnog) niet verplicht voor intra communautair vervoer met houten pallets en verpakkingen. ISPM 15 geldt voor "wood packaging", houten verpakkingen: d.w.z. hout of houtproducten (uitgezonderd papier), dat gebruikt wordt voor ondersteuning, bescherming of transport van goederen (pallets, laadborden, kisten, kratten, stuw hout enz).¹⁰

Een houten verpakking voldoet aan de ISPM 15 norm wanneer het een behandeling heeft ondergaan. Dat kan een warmtebehandeling zijn (Heat Treatment, ht) of een begassing met methylbromide (MB). De internationaal merksysteem – het IPPC merkteken – geeft aan dat de verpakking is behandeld. Daarnaast zijn de ondernemingen geregistreerd die voldoen aan de ISPM 15 norm. Deze staan geregistreerd bij de Stichting Markering Houten Verpakkingen (SMHV).

¹⁰ Hout dat niet onder de maatregelen conform ISPM 15 valt en dus uitgezonderd is (tenzij een land kan onderbouwen dat maatregelen gerechtvaardigd zijn):

- Bewerkte producten die tot stand komen middels een productieproces met hoge temperatuur en/of hoge druk, zoals spaanplaat, OSB, multiplex, fineer, mdf, hdf etc.
- Houtdeeltjes (houtwol, zaagsel, houtkrullen, houtsnippers etc.) die als verpakkingsmateriaal worden gebruikt en maximaal 6 mm dik zijn" (www.smhv.nl)

Wanneer een afnemer vraagt om een pallet die zowel een droog is als behandeld volgens de ISPM15-norm, dan kan dat hout makkelijk uit Scandinavië of Noord-Rusland komen, omdat die inmiddels veelal het hout naast de droogte behandeling (kd) ook meteen conform ISPM 15 (ht) behandelen. Een producent kan ook, wanneer een klant een droge pallet wil, nat hout kopen, wat goedkoper is, en zelf de droogtebehandeling en ISPM 15 behandeling doen.

Een voorbeeld van pallets die met nat hout worden geproduceerd zijn Europallets. Europallets heeft een marktaandeel van 20% (schatting in 2000) (Dokter 2000). De Europallet wordt na de productie gedroogd in de droogkamer. EPAL heeft pallets heat treatment voor nieuwe Europallets per 1 januari 2010 verplicht en Killn drying vanaf 2011 verplicht (Respondent).

Wat zijn – aanbodgericht - kansen voor toename gecertificeerd hout?

In Noord-Europa is er beschikbaarheid van gecertificeerd hout. In Oost-Europa is dit minder. 'Hypothetisch' zijn er twee mogelijkheden om het aandeel gecertificeerd hout in de sector te vergroten: alle hout uit West-Europa halen (Scandinavië, Duitsland) of verdergaande certificering van bossen in Oost-Europa. Voor dit laatste is meer kennis nodig van het bosbeheer. Twijfel over beheer richt zich bij de marktpartijen alleen op Rusland.

3.3. De schakels (actoren) op de Nederlandse markt

Deze sector bestaat voornamelijk bedrijven die pallets produceren en afnemen; in de tweede plaats gaat het om industriële verpakkingen en kisten. De onderstaande beschrijving is vooral gericht op de keten die de pallet doorloopt.

De pallet doorloopt de volgende productketen:

**Houtproducent buitenland → Palletproducent en producent van industriële verpakkingen en kisten // Palletpoolorganisaties → Zakelijke afnemer → Eindklant → Reparateur/ producent
↳ Herverwerking/ energierugwinning**

De productketen werkt volgens de ladder van Lansink ('*cascade use of timber*'). Van de grondstoffen wordt een product gemaakt; dit wordt benut voor productthergebruik, vervolgens gerecycleerd voor materiaalhergebruik; en als laatste stap wordt het restmateriaal aangewend voor verbranding.

Producenten / groothandelaren

Er zijn enkele dominerende groothandelaren/ palletproducenten in deze sector: vier à vijf grote bedrijven en een groep middelgrote bedrijven. Een kenmerk van de import in de verpakkingindustrie is dat de grote palletproductiebedrijven/ groothandels zelf veel hout importeren. De grote bedrijven verwerken zoveel hout per jaar dat het loont om daar zelf know how voor in te huren of aan te nemen (bron: Respondent). Het aandeel van importeurs/handelaren (bijvoorbeeld die bij de VVNH en VIGH zijn aangesloten) loopt in deze industrie wat terug, omdat de grotere bedrijven nu ook zelf importerend zijn. Een kleine producent zal alle hout bij een importeur afnemen. De meeste van de geïnterviewden (dus ook grote bedrijven) geven aan dat het altijd om een mix gaat; een deel van het hout halen ze zelf, een ander deel loopt via de importeurs.

Palletpoolorganisaties

Een typerend fenomeen in deze sector is het verschijnsel palletpools. Palletpools zijn gestandaardiseerde meermalige pallets die bestemd zijn voor internationale circulatie (Respondent). Palletpoolbedrijven zetten pallets op transport voor bedrijven die hun klanten zijn. Er zijn twee soorten palletpools.

- Statiegeldpool (open pool): pallets zijn eigendom van de klant (Europallets). Een Europallet is een standaard pallet, die alleen een producent mag maken of reparateur mag repareren met een licentie (EPAL)¹¹. De klant koopt de pallets. De Europallet is vrij uitwisselaar: de gebruiker kan de pallets overdragen aan een andere gebruiker (Althoff 2007). (Dit is een pool zonder poolmanager).
- Palletpools¹². De poolmanager/palletpoolorganisatie is eigenaar van de pool van de pallets en verhuurt pallets. "Er zijn ruwweg vier gespecificeerde palletpools, waaronder de chemische industrie, de elektronica industrie, de drankenindustrie en de voedingsmiddelensector" (Althoff 2008). Voorbeelden zijn PRS in de chemische industrie (Pallet Return System) en CHEP (blauwe pallets) in de food sector. In Nederland zijn drie grote palletpoolorganisaties actief: CHEP, LPR en IPP Logipal (onderdeel van de Faber Halbertsmagroep¹³). De poolmanager neemt de pallets na transport weer in. Deze worden nagekeken en weer verhuurd. De gebruiker heeft de garantie dat de pallets voldoen aan de eisen en betaalt per trip. Een pallet in een pool gaat gemiddeld drie keer per jaar rond; de levensduur van een pallet in de pool is 25 trips.

Van alle pallettrips in Nederland nemen de palletpoolorganisaties meer dan 55-60% voor hun rekening (schatting respondent). Een andere respondent schat dit lager in. Hiervan (schatting EPV) beslaat EPAL 7% (op Europees niveau 17%); de palletpoolorganisaties 14-17% en overig meermalige pallets 26-29%.

De afnemers: grote bedrijven

De afnemers in deze sector zijn overal waar goederen getransporteerd worden. Bij pallets gaat het bijvoorbeeld om de chemische industrie, de foodsector, de biersector en de bouw. Transportbedrijven zijn meestal geen eigenaar van de pallets. De producent zet zijn pallets af bij klanten via de transportbedrijven. Het is sector die 'business to business' levert; individuele consumenten zijn geen afnemers. Stromen in de emballage- en palletindustrie naar toepassing:

- Chemische industrie (chemiepallets);
- Voedsel/Levensmiddelenindustrie (incl. en frisdranken), denk aan Coca Cola, Heineken;
- Papierindustrie;
- Elektronica (bijv. Phillips);
- Staalindustrie;
- Overig (bijvoorbeeld de bouw);
- Andere industriële verpakkingen.

(Bron: Respondenten). De overheid, individuele consument en retailers zijn niet in beeld als (substantiële) afnemers van houten verpakkingen.

De eindklant

Achter de afnemers van de bedrijven in de emballage- en palletindustrie zit een 'eindklant', die het verpakte product afneemt, of het product dat op de pallets is getransporteerd.

¹¹ Productie en reparatie van Europallets is voorbehouden aan bedrijven met een door EPAL afgegeven licentie (Althoff 2008). EPAL (European Pallet Association) is belast met het beheer van de Europallet. Nederpal is het Nederlandse Nationaal Comité van EPAL.

¹² Dit wordt ook een gesloten pool genoemd.

¹³ Faber Halbertsmagroep heeft drie palletpoolorganisaties: IPP logipal (elektronica, FMCG en industrie), EOO (poolsysteem voor Europallets), en PRS (Chemie) (bron: Althoff 2008).

De reparateurs/handelaren

Overgehouden (eenmalige) pallets gaan naar de reparateur. Deze selecteert welke pallets direct weer kunnen worden ingezet in de handel en welke gerepareerd moeten worden¹⁴. De reparateurs vallen steeds meer onder dezelfde schakel als de producenten, omdat de klanten van de producenten verwachten dat ze de gebruikte pallets ook weer in kunnen nemen en repareren (Respondent).

Herverwerking

Pallets die te slecht zijn voor reparatie gaan naar de herverwerking voor materiaal hergebruik. Restmateriaal van pallets gaat naar de spaanplaatindustrie (bijvoorbeeld Italië, Duitsland of België). Spaanplaat gaat bijvoorbeeld naar de meubelindustrie of er worden geperste palletklossen van gemaakt (Respondent). Het hergebruik was in 2007 30% (in het kader van het Besluit Verpakkingen). In dit 2008 is dit licht gestegen (jaarcijfers hergebruik Stichting Kringloop Hout).

Besluit Verpakkingen

De Europese richtlijn voor verpakking en verpakkingsafval is vertaald in het besluit Verpakkingen dat in werking trad in 2006 (hier zit ook papier en karton in) (bron website Stichting kringloop Hout¹⁵). Voor houten verpakkingen werd een recyclingpercentage voorgesteld van 25% te realiseren in 2008 (epv.nl). Met de invoer van de verpakkingenbelasting in 2008 is het besluit Verpakkingen gewijzigd.

Energieterugwinning

Energieterugwinning is de laatste stap in de kringloop van het hout, die de CO₂cirkel rond maakt. Hierbij wordt hout verbrand als biomassa. De energetische toepassing (houtige biomassa) van gebruikt verpakkingshout is een ernstige concurrent geworden voor materiaalhergebruik. Dit percentage is in 2008 explosief gestegen van 24% (2007) naar 45,5%. Dat is volgens de emballagesector geen goede ontwikkeling.

Belangrijke koepelpartij: Emballage- en Palletindustrievereniging

Onder de leden van de EPV bevinden zich producenten, reparateurs en handelaren op het gebied van houten pallets en houten verpakkingen, evenals hun belangrijkste toeleveranciers. De EPV kent als groepen leden (www.epv.nl):

- Producenten van nieuwe pallets en emballagemateriaal;
- Handelaren in gebruikte pallets/reparateurs;
- Producenten van industriële verpakkingen/exportverpakkingen;
- Bedrijven die zijn betrokken bij de emballage- en palletindustrie, voor het merendeel in de sfeer van de toelevering.

De FEFPEB (European Federation of Wooden Pallet and Packaging Manufacturers), opgericht in 1946, is de Europese federatie van nationale koepelorganisaties op het gebied van houten verpakkingen: pallets, licht gewicht verpakkingen en industriële verpakkingen¹⁶.

¹⁴ In principe is handel in (gerepareerde) meermalige pallets niet mogelijk, omdat deze altijd een eigenaar hebben (Respondent).

¹⁵ Overeenkomst met Nedvang over recycling en monitoring van houten verpakkingen.

¹⁶ Twaalf landen (gerepresenteerd in koepelorganisaties) zijn aangesloten (Italië, Duitsland, UK, Zwitserland, Spanje, Portugal, Oostenrijk, Zweden, Frankrijk, Nederland, Letland en België).

3.4. Het functioneren van de sector

De informatie uit de interviews over het functioneren van deze sector is door de onderzoekers geïnterpreteerd en vertaald in opvattingen/spelregels en manieren van werken.

3.4.1. Opvattingen en spelregels

De volgende opvattingen en spelregels zijn uit de interviews naar voren gekomen:

- Prijs- kwaliteit mechanismen bepalen welk hout men gebruikt en waar het vandaan komt;
- Productregel (pallet): het product staat niet in de aandacht en vertegenwoordigt meestal geen grote waarde;
- Zoals in elke markt, zijn vraag en aanbod bepalend; 'de klant bepaalt';
- Ladder van Lansink: het product volgt de cyclus: product, producthergebruik, materiaal hergebruik, energierterugwinning;
- Het verhuren van pallettrips in palletpools is een invulling van producthergebruik;
- Milieubewustzijn uit zich in: palletpools, product- en materiaalhergebruik, leveranciersverklaringen voor goed bosbeheer (tegen illegaal hout) en recentelijk in een gedragscode van de EPV die inzet op PEFC en/of FSC certificering van ledenbedrijven.

Het product en de productopvatting

Het product is waar de sector om draait. In deze branche zijn pallets het hoofdproduct; kisten en industriële verpakkingen op de tweede plaats. Overal ter wereld waar goederen worden vervoerd zijn pallets. Er zijn veel soorten pallets, afhankelijk van wat er op staat. De meest gangbare vormen in Europa zijn 80 x 120 en 100 x 120¹⁷. De pallet hoeft niet altijd van goede kwaliteit te zijn. Omdat houten verpakkingen als noodzakelijke lastdragers en om-verpakkingen worden beschouwd, wordt er niet altijd de juiste aandacht aan besteed en is aankoop sterk door prijs gedreven (Respondent). De waarde van de goederen die op de pallets staan is vaak vele malen duurder dan de pallet zelf. De prijs van hout - de prijs voor de grondstof hout – werkt zwaar door in de pallet- en verpakkingindustrie: 70% van de kostprijs van een pallet is grondstof: hout en spijkers. De rest is toegevoegde waarde. Vanwege kleine marges zijn de bedrijven op zoek naar het goedkoopste hout. Er gaan zowel nieuwe als gebruikte pallets om in de sector. Een pallet bestaat uit componenten; hierin worden verschillende houttypen gebruikt. Houten pallets en verpakkingen ondervinden concurrentie van plastic pallets en verpakkingen. Een formele/wettelijke productregel in deze branche is de ISPM 15 norm: een fytosanitair certificaat dat nodig is bij de export.

Vraag en aanbod: relatie met de klanten

De individuele consumenten zijn niet in beeld als afnemers (business to business). Pallets en industriële verpakkingen zijn producten die voor transport gebruikt worden in productketens van andere economische sectoren. Omdat het een relatief 'onzichtbaar' product is en vanwege de zwaar doorwerkende prijs van hout mag het product meestal niet veel kosten. De klanten zijn invloedrijk als het gaat om het type hout dat gebruikt wordt. Wanneer pallets vaker terug komen bij de eigenaar of in een bepaalde productgroep zal de klant een betere kwaliteit pallet willen. De meeste pallets, zoals eenmalige pallets, kunnen van mindere kwaliteit zijn en deze moeten goedkoop zijn. De kwaliteit van het hout dat de afnemers vragen is bepalend voor de herkomst van het hout.

¹⁷ De maat 80x120 wordt veel gebruikt in Duitsland, terwijl in Frankrijk, Spanje en ook de Benelux de 100x120 de boventoon voert. De schatting van de verhouding binnen Europa is 50/50% (Respondent).

Prijs - kwaliteit mechanismen

De overwegingen van de grote bedrijven in deze branche waar ze het hout vandaan halen heeft te maken met prijs - kwaliteit verhoudingen. Hout uit West-Europa is duurder dan hout uit Oost-Europa. Wanneer de kwaliteit niet hoog hoeft te zijn (zoals bij eenmalige pallets) en de pallet niet droog, dan gaat hier Oost-Europees hout in. West-/ Noord-Europees hout kan wel worden bijgemengd, maar de meeste pallets worden hier niet in zijn geheel van gemaakt. Een respondent illustreert:

"Aangezien je moet overleven in deze emballage-industrie, moet je het niet allemaal uit Duitsland importeren, want dan haal je de prijs niet. Je moet dus ook uit de Baltische staten halen: dan krijg je een goede prijs- en kwaliteitsmix, waarmee je op de Nederlandse markt goed uit de voeten kunt".

Vanwege de prijs kiezen bedrijven er niet voor om alle hout uit Scandinavië te halen. Een respondent illustreert:

"(...) Waarom werk je dan met Oost-Europa? Dat is een prijskwestie. Ons product mag niet teveel kosten".

Gedragsregels voor duurzaamheid en milieubewustzijn

De verpakkingsbranche draagt uit dat hout in het algemeen vastgelegde CO₂ is en als materiaal in een productieproces CO₂-technisch gezien een aantrekkelijk materiaal is. *"Het is oneindig hernieuwbaar in de kringloop zoals je met geen andere grondstof kunt nabootsen"*. Kunststof en plastic pallets zijn CO₂ technisch gezien - als tegenhanger van de houten pallets – minder goed. De respondenten dragen uit dat zij een milieuvriendelijk product verhandelen uit een vernieuwbare grondstof. Het is recycleerbaar en geschikt voor energieteerugwinning, ook omdat het schoon hout is.

Verminderen van houtgebruik en producthergebruik

Producthergebruik (palletpools) en materiaalhergebruik in deze sector zijn een eerste aspect van duurzaamheid (beperken van houtgebruik). De sector was zich al vroeg bewust van het feit dat door het beperken van het houtgebruik de ecologische voetafdruk van Nederland in het buitenland kleiner zou worden. Beperking van houtgebruik en het tegengaan van ontbossing is in de laatste twee tot drie decennia verkregen door producthergebruik. Daarbij is de branche zeer innovatief geweest. De grondstof hout leent zich voor het product pallets dan ook bij uitstek voor producthergebruik in tegenstelling tot bijvoorbeeld plasticpallets (niet reparabel). De markt bestaat voor een deel uit het produceren van pallets, maar voor een belangrijker deel uit het verhuren van pallettrips. Dat is de vraag van afnemers om hun goederen op een lastdrager te vervoeren van A naar B. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw werd doorgaans voor elk transport door de afnemers een éénmalige pallet gekocht. Mede door veranderde regelgeving¹⁸ wilden afnemers later niet langer pallets in eigendom hebben. Met de opkomst van palletpools veranderde het landschap en werden pallets kwalitatief ook sterker en beter voor meermalig gebruik (Respondent).

De sector maakt zich zorgen om het afnemende materiaalhergebruik, omdat een toenemend percentage van het afgedankte verpakkingshout naar de energiesector gaat. Door het opwekken van energie via biomassa – dat de overheid subsidieert - dreigt de tussenstap van hergebruik in het gedrang te komen (Respondent).

Duurzaamheid

Behoud van bossen wereldwijd is een leidend motief in de EPV-gedragscode (idealisme en rentmeesterschap). De sector (EPV) heeft als gezamenlijk uitgedragen opvatting dat men geen illegaal hout wil verhandelen en gebruiken. De bedrijven willen hout uit landen waarvan ze er

¹⁸ Töpfer-wetgeving in Duitsland

zeker kunnen zijn dat de bossen zodanig worden beheerd dat ze er in de komende jaren en generaties nog hout kunnen kopen. In de EPV-gedragscode werd vastgelegd dat de sector zich inspant om de afnemer te garanderen dat het geen illegaal, fout hout betreft. Gecertificeerd hout komt in deze sector steeds meer in de aandacht. Over de toepassing van certificaten voor duurzaam bosbeheer wordt ten tijde van de interviews voor dit onderzoek door de respondenten verschillend gedacht. Duurzaam bosbeheer, praktijken waarbij aanplant groter is dan de kap, het verminderen van houtgebruik en producthergebruik, gaan vooraf aan certificering. Het milieubewustzijn in deze sector uit zich variërend van een nadruk op producthergebruik (palletpoolorganisaties), het weren van illegaal hout en recentelijk steeds meer ook tot aandacht voor PEFC- en FSC-certificering.

De EPV zet sinds 2010 certificering op de agenda, omdat er een toenemende vraag naar gecertificeerde houten verpakkingen kan worden geconstateerd. Dit is een economische en maatschappelijke realiteit (Respondent). Men wil er niet door worden ingehaald. De EPV wenst pro-actief op de ontwikkelingen in te spelen. In 2010 is het thema 'duurzaamheid en certificering' een prioriteit op de EPV-activiteitenkalender met inzet op Chain of Custody certificaten voor de bedrijven die bij de branche-organisatie zijn aangesloten (Respondent). Met het beleidsplan en de EPV-gedragscode van juni 2010 wil de EPV een impuls geven aan de verhoging van het aandeel aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout. Het streven is dat alle leden een Chain of Custody certicaat (PEFC en/of FSC) verwerven en de vraag naar gecertificeerde houten verpakkingen gaan stimuleren (EPV 2010).

Uit de gedragscode EPV 2010:

Om het aandeel aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout in houten verpakkingen substantieel te verhogen, verwerven alle EPV-leden voor eind 2011 een Chain of Custody certificaat (FSC en/of PEFC).

3.4.2. Manieren van werken

De opvattingen en spelregels zijn terug te zien in de manieren van werken:

- Toenemende markt palletpools (producthergebruik);
- Klanten vragen doorgaans niet om die kwaliteit hout dat je het 100% uit Scandinavië zou halen;
- Bedrijven importeren altijd een mix, op basis van prijs - kwaliteit. Omdat hout uit Oost-Europa doorgaans goedkoper is dan West-Europees hout is de sector aangewezen op hout uit Oost-Europa.
- Hout uit Scandinavië wordt 'bijgemengd'. Omdat de klant nooit om een gecertificeerde pallet vraagt gaat het op in de stroom;
- De bedrijfsvoering is niet ingericht op apart houden van stromen;
- Certificaten voor duurzaam bosbeheer (FSC en PEFC) vindt men bij enkele (grote) voorlopers. Met de nieuwe gedragscode van de EPV wordt dit ook voor andere bedrijven verwacht.

Producthergebruik is in de jaren tachtig van de vorige eeuw opgekomen. Chep en Epal waren de eerste organisaties die via palletpooling en palletbanking (het managen van palletstromen bij een afnemer) op grote schaal producthergebruik gingen toepassen. Later volgden nog een paar andere organisaties, waaronder een Nederlands bedrijf, de Faber Halbertsma Groep. De gedragsverandering, die is ingezet in de jaren tachtig, gaat nog steeds door. Het aandeel in de markt van palletpools stijgt jaarlijks nog steeds (Respondent).

Afnemers vragen niet in grote getale om pallets van een dusdanige kwaliteit die hout uit Scandinavië of West-Europa vereist. Dat betekent dat bedrijven, vanwege de prijsverhouding, over het algemeen hout uit Oost-Europa importeren, wat minder met een certificaat komt. De

huidige bedrijfsvoering ten tijde van de interviews voor dit onderzoek is bij de meeste bij de EPV aangesloten bedrijven niet ingericht op gecertificeerd hout of gecertificeerde pallets. Men werkt met voorraden; FSC of PEFC is geen aparte voorraad. Wanneer er hout uit Scandinavië tussen zit, komt dat wel met een label, maar de houtstromen worden niet apart gehouden, omdat de klant er niet om vraagt. Er is in de interviews gevraagd of er klanten zijn die wel specifiek naar gecertificeerde producten hebben gevraagd. Dat is één of twee keer bevestigend beantwoord. Ten tijde van de interviews voor dit onderzoek zijn geen grote bij de EPV aangesloten palletproducenten aangesloten bij PEFC en FSC en bestaat er geen FSC- of PEFC-pallet. Er zijn onder de geïnterviewde bedrijven wel voorlopers als het gaat om het aantoonbaar gebruik van gecertificeerd hout. Inmiddels zijn alle Nederlandse productiebedrijven van de Faber Halbertsmagroep PEFC gecertificeerd: Phoenix-pallets B.V., Faber Pallets B.V. en Halbertsma Pallets Grouw B.V.. Een ander bedrijf levert aantoonbaar FSC als de klant erom vraagt (combinatie met zagerij). De verwachting is dat onder invloed van de EPV-gedragscode meer palletproducenten zullen volgen. Het bedrijf Presswoods Pallets presenteerde onlangs als eerste Nederlandse producent een pallet met PEFC –recycled keurmerk (Probos 2010) (zie ook Tabel 3.4).

Tabel 3.4 Illustraties schattingen aandeel gecertificeerd hout in de bedrijfsvoering

Bedrijf	Schatting van aandeel gecertificeerd hout
Bedrijf a	<i>We houden het niet bij maar ik denk dat van het droge hout uit Scandinavië en Duitsland meer dan 50% gecertificeerd is, FSC en PEFC</i>
Bedrijf b	<i>Bij het Noord-Europese hout hangt er 'meestal wel' een label aan, Midden-Europa = onbekend, maar kan best 40-60% zijn..</i>
Bedrijf c	<i>We houden het niet bij, maar wij krijgen zeker wel hout binnen dat gecertificeerd is. Het meeste gecertificeerde hout dat aangeboden wordt is uit Scandinavië.</i>
Bedrijf d	<i>Van het totaal hout [in een van onze vestigingen, DK], is 75% naaldhout en daarvan is wel 80% gecertificeerd.</i>
Bedrijf e	<i>Misschien is een heel klein percentage gecertificeerd, maar omdat we veel eenmalige palletsmaken gaat er weinig Scandinavisch hout om.</i>
Bedrijf f	<i>2 Nederlandse vestigingen zijn (bijna) PEFC gecertificeerd.</i>

3.4.3. Kansen en barrières voor meer gecertificeerd hout

Kosten

Over het algemeen verwachten de respondenten dat de kosten zullen toenemen wanneer een groter aandeel gecertificeerd hout wordt geïmporteerd. Kosten die men inschat zijn ten eerste het duurdere hout. Certificeren op zich zou het Oost-Europese hout niet duurder maken, maar omdat de producenten voor gecertificeerd hout terecht komen in Scandinavië, Zwitserland, Oostenrijk en Duitsland, Frankrijk, is dit in principe duurder hout. Dit hout heeft een hogere kostprijs, onder andere vanwege loonkosten. Sommige respondenten vrezen dat het een concurrentienadeel oplevert wanneer zij in hun bedrijf gecertificeerd hout gelabeld gaan aanbieden als 'pallets van gecertificeerd hout', omdat men duurdere pallets gaat verkopen dan de concurrent. De kans dat de prijs hoger is als je PEFC aanvraagt omdat het schaars is en de vrees dat de klant dit niet wil betalen, is een barrière bij veel bedrijven. De (financiële) beloning ontbreekt; een bedrijf moet er zelf geld bijleggen. De kosten kunnen niet worden afgewenteld omdat de klant het niet wil betalen. Er zijn geen subsidies.

De verwachting is dat certificering vooral zin heeft wanneer het over de hele sector, Europa, wereldwijd, wordt ingevoerd. De Nederlandse branche is niet groot vergeleken met andere landen. Wanneer (Nederlandse) bedrijven alleen hout zouden importeren uit West Europa, “.. dan kun je niet concurreren met degenen die alle hout uit Oost-Europa halen. En dat heeft niets te maken met een certificaat, maar met marktomstandigheden, lonen, productiekosten etc.”.

De verwachting van de respondenten is dat wanneer ze eisen gaan stellen in Oost-Europa, de leveranciers in Oost-Europa hun niet gecertificeerde hout liever afzet bij iemand die het wel wil. Level playing field is een belangrijk issue voor de respondenten. De financieel-economische betekenis van het inzetten van gecertificeerd hout wordt door veel respondenten niet als positief ingeschat.

Beschikbaarheid bij de houtproducenten/zagerijen

De meeste respondenten weten FSC- of PEFC-hout te vinden wanneer er nu een klant om zou vragen. Eén geeft aan dat via de VVNH-importeurs te kunnen doen; anderen geven aan dat ze in Duitsland terecht kunnen, of anderszins. Vier respondenten zeggen dat een barrière voor het vergroten van het aandeel gecertificeerd hout in de verpakkingindustrie is dat het onzeker is of het gecertificeerde hout bij de leveranciers wel te krijgen is wanneer iedereen dat ineens gaat vragen. Ze vrezen dat, wanneer ze in een korte tijdspanne alleen nog maar PEFC of FSC mogen leveren, er aan de inkoopzijde een probleem ontstaat. Een andere respondent meent echter dat West-Europese zagerijen (Finland, Duitsland) aan de vraag zou kunnen voldoen.

Twee respondenten geven aan dat er meer onderzoek nodig is om de feitelijke beschikbaarheid in kaart te brengen. Dit sluit aan bij de onduidelijkheid die er bestaat over de boseigenaren die achter de zagerijen zitten (met name in Oost-Europa). Een barrière is dus gelegen in onduidelijkheid over de beschikbaarheid van gecertificeerd hout.

Positieregels: wie is aan zet?

Wie in de sector heeft de positie om het voortouw te nemen om een (collectieve) omslag naar gecertificeerde pallets te stimuleren?

- De afnemers (vraag);
- De grote bedrijven/ brancheorganisatie;
- De aanbieders (producenten in het buitenland).

De respondenten zijn het erover eens dat als de eindgebruikers een start maken en er meer vraag ontstaat naar FSC- en PEFC-gecertificeerde verpakkingen, verandering zal ontstaan. De pallet is een product dat plaatsvindt in productketens van andere economische sectoren. Voor het vergroten van het aandeel gecertificeerd hout in deze sector ligt de bal volgens de meeste respondenten in belangrijke mate bij de klanten. Dit bij de mate waarin Phillips, Heineken, Coca Cola, etc. het besef gaan krijgen dat zij in hun duurzaamheidsimago ook het transport willen betrekken en dus de pallet. Wanneer de afnemers hun hele keten duurzaam willen maken, inclusief de transportpallet, dan komt er verandering. Een gecertificeerde pallet leeft nog beperkt bij de klant, in de maatschappij. Men beseft dat als de grote palletproducenten collectief het voortouw zouden nemen dat er dan wel een grote impuls vanuit zou gaan (om ook milieubewustzijn en vraag bij afnemers te stimuleren). Hieraan is met de nieuwe gedragscode van de EPV een impuls gegeven.

Sommige respondenten denken dat in de toekomst meer en meer gecertificeerd hout gevraagd zal worden. Twee respondenten geven wel aan dat klanten er vragen over beginnen te stellen: *“Nu zitten ze nog in het stadium van vragen stellen. Daarna komt dat ze het wenselijk vinden als hout een certificaat heeft. Daarna komt de fase dat ze zeggen: als het geen certificaat heeft dan hoeft het niet mee”* (Respondent).

Ze verwachten dat gecertificeerd hout ook in deze sector steeds meer gemeengoed zal worden. Marktpulsen als invloed van het keurmerk op de kwaliteit van het product verwacht men niet direct. Een paar respondenten verwachten een terugverdieneffect: die menen dat zich op den duur kan terugverdienen om voorloper te zijn op dit vlak. Toekomstperspectief is dan de motivatie.

De respondenten is gevraagd mee te denken over de haalbaarheid van certificeren in Oost-Europa. Waar moet je dan op letten?

- Certificeer alles op een basisniveau. In Oost-Europa is men met FSC en PEFC bezig. Maar de kosten om gecertificeerd te raken, zijn in verhouding hoog. Bovendien brengt FSC veel bureaucratie met zich mee en dat kan voor kleine bosbouwers een te grote inspanning zijn.
- De houding vanuit West-Europa om in andere landen de eigen (hoge) standaard op te leggen is volgens de respondenten niet wenselijk. Oost-Europa kent generaties lange tradities van bosbeheer. Deze praktijken zouden eerst onderzocht moeten worden.
- Het promoten van certificering moet op Europese schaal gebeuren om zo een level playing field te creëren. Nederland kan aandringen op het in Europa of wereldwijd breder implementeren van nationale boswetten. Dit is niet de competentie van Nederland; daarvoor zijn mondiale platforms: ITTO, UNFF.
- Men is er op tegen dat de certificaten allemaal eigen criteria hebben, PEFC en FSC. De overheid heeft ook geen heldere criteria. De bedrijven zien liever dat er heldere criteria komen, eenduidigheid. Vooral omdat FSC minder beschikbaar is dan PEFC, pleiten ze voor een soort 'koepellabel' waar beide vermengd onder gebruikt kunnen worden. Breng in elk geval FSC en PEFC samen onder één noemer. (De EPV kiest niet voor een bepaald keurmerk en bepleit erkenning van meerdere certificaten (via onder meer TPAC) en samenwerking tussen FSC en PEFC zou de markt dienen).
- Er is twijfel over de administratie in Oost-Europese landen. Controle wordt de zwakke schakel. Je kunt de aantoonbaarheid in Oost-Europa moeilijker controleren.

Los van de discussie over certificaten menen alle respondenten dat hout als duurzaam product op zich veel meer promotie verdient.

Bedrijfsvoering

Gecertificeerd hout vraagt om verandering van voornamelijk de logistieke indeling; het (aantoonbaar) apart houden en verwerken van de houtstromen. Dit vraagt een verandering in de organisatie van de bedrijfsvoering. Er is in deze sector al ervaring opgedaan met ISPM15; dit is ook een label. Wanneer er certificaten voor duurzaam bosbeheer bijkomen, komen er, naast droog hout en ISPM 15, aparte stromen PEFC- en FSC-hout bij.

De meeste geïnterviewden geven aan dat deze organisatorische rompslomp rond FSC of PEFC gecertificeerd hout nu niet zinvol is, omdat de klanten er niet om vragen. Wanneer een klant er wel om vraagt, zou het volgens sommige respondenten wel mogelijk zijn. Sommige respondenten ervaren de organisatorische veranderingen bij het apart gaan laten lopen van FSC of PEFC gecertificeerd hout als grotere barrière dan andere.

Het idee bij sommige Respondenten is dat het makkelijker werkt als al het hout eenzelfde label draagt en wanneer alle hout ineens omgaat, in plaats van deelstromen. Dat is eenvoudiger in zowel bedrijfsvoering als in controle- en administratiesystemen te passen. Een respondent illustreert:

"Het is een sector die al jaren hetzelfde werkt. Productietechnisch gezien is er wel wat gebeurd (de snelheid van het produceren is toegenomen en de materiaalkeuze is veranderd). Maar het product en de organisaties/fabrieken veranderen niet snel. Als je met vier of vijf of zes gescheiden stromen moet werken, is dat een omslag".

Wanneer de vraag naar gecertificeerd hout ontstaat, moeten de bedrijven een slag in de logistieke indeling maken, zoals aantoonbaar apart verwerken van houtstromen en klein houden van voorraden.

3.5. Verandering en externe druk

Maatschappelijke druk

De urgentie vanuit biodiversiteit en ontbossing is er in deze sector niet zoals bij tropisch hardhout. Daar is de maatschappelijke druk veel groter. De discussie van certificeren is begonnen door de problematiek van kap van tropische regenwouden bij tropisch hardhout en de respondenten ze zeggen dat de discussie over Europees hout pas veel korter aan het opkomen is. Calamiteiten zijn er nauwelijks. Meer maatschappelijke ophef in deze sector is er rond insecten in het hout. Er is onvoldoende druk op de leveranciers, de boseigenaren en zagerijen in het oosten van Europa. (Ook daarom is een Europese aanpak volgens de respondenten zinvoller).

De afnemers

Omdat deze sector levert aan het bedrijfsleven is er geen vraag naar gecertificeerde producten. De consument in andere sectoren heeft er meer geld voor over. Daar is de druk ook groter, zoals bij tuinhout en ander tropisch hout. Er wordt op de individuele consument meer druk uitgeoefend dan op de bedrijven. Er is geen beleid of maatschappelijke druk gericht op de afnemers in deze branche. Daar zitten wel kansen; om het transport van producten meer in de maatschappelijke aandacht te brengen.

De overheid

De overheid kan als consument weinig betekenen, want is zelf geen grote afnemer van pallets en verpakkingen. Deze is te verwaarlozen als afnemer in deze branche met minder dan 1% (schatting respondent). Overheidsbeleid zou wel kunnen helpen; in verschillende scenario's: (1) Certificering opleggen op Europese schaal. Wanneer op vergelijkbare wijze als de ISPM15 norm de hele sector overgaat naar gecertificeerd hout dan heeft het meer kans, en (2) Certificering juist niet opleggen, maar in gesprek treden met de sector. Een kans is gelegen in overkoepelende criteria van de overheid: een paraplu op de certificaten die allemaal als 'goed hout' geleverd kunnen worden.

3.6. Conclusies

3.6.1. Conclusies en aanbevelingen

De volgende vraag werd gesteld:

Wat zijn kansen en barrières in de emballagesector om verder te komen met het aandeel duurzaam hout op de Nederlandse houtmarkt en hoe kan verdere verandering naar duurzame houtketens worden bevorderd?

Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen barrières en kansen aan de aanbodkant; bij de partijen op de Nederlandse markt (de bedrijven en de afnemers); en externe druk.

Kansen en barrières aan de aanbodkant

In Noord-Europa is er beschikbaarheid van gecertificeerd hout. In Oost-Europa is dit minder. Over het hout uit Rusland is het onzeker of dit hout uit bos komt dat onder staatstoezicht staat. Hypothetisch zijn er twee mogelijkheden om het aandeel gecertificeerd hout in de sector te vergroten: alle hout uit West-Europa halen (Scandinavië, Duitsland) of bossen in Oost-Europa laten certificeren. Barrières bij een toename van certificering in Oost-Europa zijn: de aantoonbaarheid wordt steeds moeilijker te controleren naarmate je verder Oost-Europa ingaat. Controle en administratie zijn zwakke punten. Een kans is om het pragmatisch aan te pakken en in Oost-Europa niet volgens al te strenge eisen te gaan certificeren, maar eerst

eens een groot areaal onder een haalbaar certificaat te brengen. Eerst moet daartoe eens gekeken worden naar het bosbeheer in Oost Europa.

Kansen en barrières bij de Nederlandse sector

- Recente ontwikkelingen (ten tijde van de afronding van deze rapportage najaar 2010) in deze sector zijn: initiatief uit de markt; het uitspreken van een ambitie op het gebied van FSC- en/of PEFC-certificering van de sector en de eerste producenten die een rol oppakken.
- Om het voortouw te nemen voor een omslag naar meer gecertificeerd hout zijn naast de producenten zowel de (eind)klant als de boseigenaar aan zet. De grote producenten waren deels al bezig in een rol als voorloper en de sector als geheel zet dit nu sterker neer met het initiatief tot CoC-certificering van de EPV-leden.
- Een belangrijke spelregel is dat de markt bepaalt. Door vraag naar gecertificeerd hout gaat het commerciële systeem in werking. Gecertificeerde pallets leeft nog niet erg bij de grote bedrijven die de afnemers zijn in deze branche. Een kans is gelegen in verdere beïnvloeding van afnemers. Producenten kunnen straks pallets van gecertificeerd hout leveren; afnemers zullen mede bepalen of er daadwerkelijk gecertificeerde pallets op de markt verschijnen.
- Er is een beperkte mogelijkheid voor de Nederlandse bedrijven om grote buitenlandse (met name Oost Europese) houtzagerijen te beïnvloeden om meer gecertificeerd hout te gaan aanbieden. Vanwege level playing field is het beste om collectief te certificeren en in Europees verband.

Barrières en kansen gelegen in externe druk

- Omdat houten verpakkingen als noodzakelijke lastdragers / om-verpakkingen worden beschouwd, wordt er niet altijd de juiste aandacht aan besteed en is aankoop sterk door prijs gedreven. Het uitbreiden van het milieubewustzijn bij de (eind)afnemers naar het transport van goederen is een eerste stap. In de toekomst wordt wel een toename van de vraag verwacht naar gecertificeerd hout.
- Inkoopbeleid van de overheid speelt een kleine rol in deze sector maar kan wel als aanjager fungeren.

Resumerend

- Primaire barrières zijn de ontbrekende vraag en de hogere kosten van West-Europees (gecertificeerd) hout.
- Versterkende barrière: complexiteit van de omslag die nodig is in de bedrijfsvoering (apart houden van meerdere stromen in de voorraad).
- Herkomstlanden met een hogere urgentie zijn niet eenvoudig te beïnvloeden.

Aanbevelingen en kansen voor beleidsmakers

Er zijn verschillende denkrichtingen voor het vergroten van het aandeel gecertificeerd hout in deze sector.

- Toename van certificering van bossen in Oost-Europa. Dit is niet de competentie van Nederland en vraagt om een Europese aanpak.
- Alle hout uit West-Europese zagerijen betrekken. Dit ligt niet in de lijn der verwachting vanwege prijskwestie.
- Producenten in Nederland certificeren: dit is door de brancheorganisatie in gang gezet.
- De vraag beïnvloeden: beleid gericht op afnemers; zichtbaar maken van het transport als onderdeel van milieu-imago van deze grote bedrijven.
- Beloning invoegen: subsidies voor het opzetten van certificering. Bedrijven moeten nu geld toeleggen om gecertificeerd hout te verhandelen.
- Het gesprek openen tussen marktpartijen, afnemers, EPV en overheid over transitie.

3.6.2. Is dit een quick win?

Probos (2009b) heeft onderbouwd op welke manieren in de emballage- en palletindustrie mogelijk winst valt te behalen op het vlak van gecertificeerd hout:

- Veel van het hout in deze sector komt uit duurzaam beheerde bossen in Europa, maar komt zonder certificaat op de markt;
- De sector is overzichtelijk; er is een relatief klein aantal grote spelers; met CoC certificering van de grote spelers en stimuleren van de vraag is wellicht veel winst te behalen.

Wat kan deze sector bijdragen aan de 50% doelstelling?

Duurzaamheid / urgentie

De urgentie voor biodiversiteit is kleiner in deze sector dan bijvoorbeeld bij Tropisch Hout. Er is wel onduidelijkheid over het bosbeheer in Rusland. Over het bosbeheer in Wit Rusland en Oekraïne zijn de inschattingen van respondenten gevarieerd gebleken. In de Baltische Staten en West Europa is staatstoezicht; in deze bospraktijken is de aanplant groter dan de kap. In West Europa is al veel bos gecertificeerd.

Kansen

Vraag naar gecertificeerde pallets is op dit moment zo goed als afwezig. Kansen in deze sector lijken nu dus vooral te liggen in het stimuleren van de vraag naar gecertificeerd hout bij afnemers, en dat zal voor de grootste impuls kunnen zorgen. Dit is echter een lange weg. Gezien de huidige ontwikkelingen van CoC-certificering van ook EPV-leden (naast bedrijven van de Faber Halberstma Groep) is er beweging in de branche; dit kan ook verder afnemers beïnvloeden.

Motivatie

De motivatie in de sector was ten tijde van de interviews collectief beperkt. Er waren al wel individuele bedrijven met een motivatie en voorloperrol. Na het uitvoeren van deze scan is er voortgang geboekt; de motivatie in de sector (EPV) is duidelijk uitgesproken en CoC-certificering van de grote producenten in deze sector is in gang gezet. In 2010 is ook de eerste PEFC recycled gecertificeerde pallets op de markt aangeboden (Probos 2010). Een groot deel van de pallets wordt hergebruikt, via een systeem van inzamel pools en reparatie. Dit wordt ook gezien als invulling van het begrip duurzaamheid in de sector.

Houtvolume in de Nederlandse palletindustrie

De vier grootste bedrijven in Nederland in de palletindustrie verwerken jaarlijks zo'n 550.000 tot 600.000 m³ aan hout voor pallets (schattingen van respondenten). Geschat wordt dat deze bedrijven 70% van de Nederlandse productie verwerken, wat een totaal verwerkt volume geeft van 840.000 m³. Een groot deel van de pallets is voor export bedoeld, rechtstreeks of via geëxporteerde goederen. Daarom is niet direct aan te geven wat de Nederlandse consumptie van dit houtproduct is. Een grove aanname is dat ongeveer de helft daarvan voor de Nederlandse markt is bedoeld. Met een consumptie van 6,3 miljoen m³ voor timmerhout (Tabel 2.1) komt dat neer op een aandeel van bijna 7% in de Nederlandse consumptie van timmerhout. Eerder is via een indirecte methode bepaald dat de netto consumptie van houtverpakkingen in 1990 zo'n 350.000 m³ bedroeg, maar dit cijfer is erg onzeker. Het geschatte volume van 420.000 m³ geeft daarmee enkel de vermoedelijke orde van grootte weer.

Aandeel van pallets in totale doelstelling

Rekening houdend met de verschillende schattingen en of het om consumptie dan wel import van timmerhout gaat (zonder het gebruik van papier, pulp en karton), kan het aandeel van de palletsector aan de Nederlandse consumptie geschat worden op maximaal 7%.

4. Kansen en barrières voor verduurzaming in de papiersector

4.1. Inleiding

Onder de sector 'papier en karton' vallen drie substromen:

- Verpakkingsmateriaal (o.a. kartonnen dozen) (40% van het totale papier);
- Grafisch papier: toepassing voor boeken, tijdschriften, kranten, kunst/fotopapier, schrijfpapier etc. (50% van het totale papier);
- Sanitair / Hygiënisch papier: tissues, wc papier etc. (overig).

Het gaat in dit hoofdstuk vooral om grafisch papier. Hiervoor wordt meer verse cellulose ingezet dan voor bijvoorbeeld verpakkingsmateriaal, waar meer oud papier in omgaat. Ondanks het grote aandeel gecertificeerde pulp op de Nederlandse markt, wordt er nog maar weinig papier met een certificaat op de markt gebracht. Hier ligt dus potentieel om het aandeel aantoonbaar duurzaam geproduceerd papier te vergroten (PBL 2009). In dit hoofdstuk wordt deze sector beschreven aan de hand van interviews met oner anere brancheorganisaties en marktpartijen. Op basis van hun ideeën, en literatuur, is deze tekst samengesteld. Vanwege het beperkte aantal gesprekken kan dit niet als representatief worden beschouwd voor (een bepaalde schakel in) de sector. Paragraaf 4.2 gaat kort in op de grondstof en herkomst van papier en de beschikbaarheid van gecertificeerd papier. In paragraaf 4.3 worden de schakels op de papiermarkt beschreven. In paragraaf 4.4 worden spelregels en manieren van werken in de papiersector beschreven en op basis daarvan barrières en kansen voor vergroten van het aandeel gecertificeerd papier op de Nederlandse markt. Paragraaf 4.5 bevat de conclusies.

4.2. Grondstof en herkomstgebieden

De totale papier- en kartonconsumptie in Nederland bedraagt zo'n 3,5 miljoen ton per jaar, waarvan 2 miljoen ton papier en bijna 1,5 miljoen karton (FSC 2009). Hiervoor is circa 6,7 miljoen kubieke meter rondhout of equivalenten nodig (Probos 2009). De papiersector is daarmee (samen met de bouwsector) de grootste verbruiker van hout in Nederland. Van dit papier wordt een deel geïmporteerd en een deel in Nederland gemaakt. Probos (2008) stelt dat de productie van papier en karton 3,2 miljoen ton bedraagt en de import 3,5 miljoen ton. De Nederlandse papiersector zet ongeveer de helft af op de Nederlandse markt, en heeft dus een aandeel van 50% in de consumptie.

De grondstof voor papier is pulp, dat zowel van (oud) papier als hout gemaakt kan worden. In Nederland wordt 75% tot 80% van alle papier gerecycled (met uitzondering van waarde en hygiënepapier). Voor de Nederlandse fabrieken geldt dat zij 75% van het papier produceren op basis van oud papier en 25% uit verse pulp en hout.

Het grootste deel van het hout/pulp dat gebruikt wordt voor de papier- en kartonindustrie is afkomstig uit Europese bossen (VNP 2008). Het Informatiecentrum Papier en Karton geeft aan dat 94% van het hout dat gebruikt wordt door de Europese papier- en kartonindustrie afkomstig is uit Europese bossen. De overige 6% is vooral afkomstig uit Noord-Amerika. De Nederlandse papier- en kartonproductie is op Europese schaal een kleine speler (Respondent). De Nederlandse papier- en kartonproductie is voor 74% bestemd voor de export, waarvan 59% binnen de EU (VNP 2008, p. 3).

Eén Nederlandse papierfabriek zet hout in in een geïntegreerd productieproces (Mayr-Melnhof Eerbeek: populierenhout). De pulp die omgaat in fabrieken die pulp importeren, heeft de volgende herkomstgebieden: Europa, USA en Canada, en Latijns Amerika en overig (VNP 2008). Hiervan is 67% afkomstig uit Europese bossen.

Naast de productie van papier in Nederland wordt een groot deel van het papier dat in Nederland wordt gebruikt rechtstreeks geïmporteerd van papierfabrieken uit het buitenland. Probos (2008) geeft aan dat 63% van het geïmporteerde papier en karton uit Duitsland, Zweden, België en Luxemburg afkomstig is. Binnen Europa is Duitsland de grootste producent van papierproducten, gevolgd door Finland, Zweden, Italië en Frankrijk. Finland en Zweden zijn de belangrijkste producenten van pulp.

Van het Europese bosareaal gaat 70-80% naar de bouw en meubelindustrie (inschatting Respondent). De pulp- en papierindustrie gebruikt het afval (schors en takken). De meeste verse vezels worden verwerkt in de grafische papierindustrie. Oud papier wordt meer verwerkt in de kartonnage en kranten; dit gaat om druktechnieken waarin gerecyclede vezels verwerkt kunnen worden. In grafisch papier gaat beperkt gerecyclede vezels.

Beschikbaarheid van FSC en PEFC: pulp en papier

Certificatiesystemen voor duurzaam bosbeheer die in Nederland het meest voorkomen zijn FSC en PEFC (Senter Novem 2009). Er is een verschil tussen de beschikbaarheid van gecertificeerde pulp en gecertificeerd papier op de markt. Ongeveer 50% van het papierpulp is gecertificeerd en het grootste deel daarvan is voorzien van een certificaat (PBL 2009). Oldenburger *et al.* (2010) komen over 2008 tot de volgende cijfers.

Pulp

Van de in Nederland verwerkte cellulose (totaal 602.000 ton) is 38% voorzien van een certificaat (Oldenburger *et al.* 2010). Hiervan is PEFC met bijna 60% (166.000 ton) het belangrijkste aandeel gecertificeerde pulp, met als belangrijkste herkomstlanden Duitsland en Chili. 114.000 Ton pulp heeft een FSC certificaat; dit is vooral afkomstig uit Brazilië (ibid).

Papier

Het beschikbare volume papier en karton met een certificaat dat in 2008 op de Nederlandse markt is gebracht, bestaat uit de productie in Nederland en geïmporteerd papier (Oldenburger *et al.* 2010, p. 34):

- De Nederlandse productie beslaat 898.000 ton gecertificeerd papier en karton. Dit is 30% van de Nederlandse papierproductie. Van de totale productie is 20% op de Nederlandse markt gebracht. Hiervan is 67% PEFC en 30% FSC.
- Import in Nederland van gecertificeerd papier in 2008 bedroeg ruim 50.000 ton FSC-papier en ruim 3.000 ton PEFC-papier.
- Het totale volume (productie + import) van gecertificeerd papier bedraagt 236.000 ton. Dat is 6% gecertificeerd papier op de Nederlandse markt (totale verbruik = 3.950.300 ton papier), waarvan 2,8% FSC en 3,2% PEFC.

In 2007 was nog 1,7% van het totale volume FSC-papier gecertificeerd (PBL 2009). De VNP heeft voor de productgroep grafisch papier de volgende indeling:

- Kranten;
- Ongestreeken houthoudend¹⁹ (tijdschriften en boeken);
- Ongestreeken houtvrij²⁰ (print, kopieer, brief);
- Gestreeken houtvrij (bijv. brochures).

¹⁹ Vezels, waarbij pulp wordt vermalen.

²⁰ Wit papier, waarvan pulp lang wordt gekookt.

Binnen het FSC-papier is het mogelijk om een verschil in beschikbaarheid per productcategorie aan te duiden. “Voor ongestreken houtvrij papier (bijvoorbeeld printpapier, kopieerpapier en briefpapier) was de beschikbaarheid van papier met een FSC-label 12% in 2007 (in 2005 was dat nog rond de 2%). In 2008 is dit waarschijnlijk gestegen naar 15%. Voor gestreken papier (bijvoorbeeld brochures en jaarverslagen) is het aandeel beduidend minder, ruim 1%” (Senter Novem 2009, p. 6)²¹.

4.3. De schakels op de Nederlandse markt

Grafisch papier verloopt grofweg via de volgende mogelijke keten:

Houtproducent buitenland (en/of oud papier) → pulpfabriek buiten/binnenland → papierfabriek binnen/buitenland (of → geïntegreerde fabriek binnen/buitenland) → groothandelaren → (import/export) → grafische bedrijven (bijv. drukkerijen) → afnemers (bedrijven, overheid en consumenten) → oud papier

Een indeling van deze sector is ook mogelijk naar toepassing en typen afnemers:

- Papier voor drukwerk (voor uitgevers, bedrijven en consumenten);
 - Boeken (voor boekenuitgevers);
 - Tijdschriften (voor tijdschriftenuitgevers);
 - Reclamedrukwerk en reclame-uitingen (voor reclamebureaus/bedrijven/retail);
 - Kranten (de grote krantenuitgevers);
 - Overig business to business (jaarverslagen etc) (voor bedrijven);
 - Consumentendrukwerk (geboortekaartjes e.d.) (voor de consumentenmarkt);
- Kantoorpapier (print/kopieerpapier, schriften, enveloppen etc.) (o.a. via copyshops);
- Overig.

De papierfabrieken (buitenland en binnenland)

Zowel de productie van als de handel in papier is een zaak van een relatief gering aantal multinationalaal opererende bedrijven (Senter Novem 2009). Bijvoorbeeld: UPM, Stora Enso, Norske Skog Parenco B.V. en Sappi Fine Paper. Nederlandse drukkerijen en uitgeverijen kunnen rechtstreeks papier afnemen bij deze buitenlandse concerns. Nederlandse papierfabrieken zijn deels ook onderdeel van grote Europese en globale concerns.

Nederland kent 21 papier- en kartonfabrieken. Deze leveren papier verspreid over verpakkingen, grafisch papier en hygiënisch papier. In de grafische tak leveren acht fabrieken, waarvan één fabriek kranten, drie fabrieken ongestreken houthoudend, vijf fabrieken ongestreken houtvrij en twee fabrieken gestreken houtvrij (met overlap). De Koninklijke Vereniging van Papier en kartonfabrieken (VNP) is de branchevereniging van de papier en kartonfabrieken in Nederland. “Bij deze vereniging zijn alle Nederlandse papier- en kartonproducenten aangesloten. (o.a. importeurs van houtpulp, rondhout en chips) (Oldenburger en Leek 2006, p. 12).

De groothandels

De Nederlandse papiergroothandels zijn verenigd in de vereniging van papiergroothandelaren (VPG). Bij de VPG zijn 8 papiergroothandelen aangesloten: BührmannUbbens B.V., Antalis B.V., (bevat: Grafisch Papier Nijmegen B.V. en MoDoVanGelder), Papyrus B.V., Proost en Brandt, Scaldia B.V.. Ze verhandelen papier dat ze bij binnen- en buitenlandse fabrieken inkopen. Alle groothandels zijn FSC- en PEFC-gecertificeerd. Ook de groothandels kunnen onderdeel uitmaken van grote Multinationals. Bijvoorbeeld Bührmann Ubbens maakt sinds 2003

²¹ Senter Novem (2009) gebruikt bij deze percentages FSC als bron. Er moet nog worden nagegaan hoe deze percentages zijn berekend in vergelijking tot de berekeningen van Probos.

onderdeel uit van PaperlinX, de grootste Multi-continentale papiergroothandel ter wereld. De groothandels importeren papier en zetten dit uit vooral onder de drukkerijen in het midden-segment en kleine drukkerijen. Krantendrukkerijen en grote drukkerijen kopen eerder rechtstreeks papier in bij een binnen- of buitenlandse fabriek (Respondent).

De grafische bedrijven

Grafische bedrijven zijn in meerderheid drukkerijen (74% in werkzame personen) (KVGGO en GOC 2009). Andere bedrijven zijn: grafische afwerkingbedrijven, binderijen, pre-publishing bedrijven (die tekst voorbereiden om tot drukwerk te laten komen), kartonnage, direct mail bedrijven en krantenbedrijven (Respondent). KVGGO en GOC (2009) onderscheiden: drukkerijen, grafische voorbereidingsbedrijven, afwerkingbedrijven en overig.

KVGGO en GOC (2009) geven de volgende procentuele verdeling van omzet van drukkerijen naar soort product:

- Kranten 11,4%;
- Tijdschriften 12,9%;
- Boeken/jaarverslagen 6,3%;
- Reclamedrukwerk 36,5%;
- Verpakkingsdrukwerk 10,6%;
- Overig 22,3%.

Naar marktsegment kan er sprake zijn van een verschillende organisatie, zoals aantallen bedrijven:

- Krantenbedrijven zijn in aantal de minderheid, maar in tonnen papier de meerderheid (Respondent);
- Circa drie grote drukkerijen hebben samen 90% van de markt in tijdschriften en het retailsegment in handen (Respondent);
- Honderden kleine drukkerijen bedienen andere segmenten (dan tijdschriften); jaarverslagen, visitekaartjes, flyers, ansichtkaarten etc. (Respondent).

De KVGGO heeft 2000 leden. 80% bestaat uit kleine /middengrote bedrijven (in werkzame personen) en bestaat uit bedrijven met 1 tot 25 werkzame personen (Respondent). De bovenkant van de markt bestaat uit enkele grote bedrijven: Telegraaf, Wegener en Perscombinatie.

Voorbeeld: Roto Smeets Group NV

60%-70% van de tijdschriftenmarkt is in handen van de Roto Smeets Group NV. Dit is de grootste drukkerij in Nederland. Deze drukkerij richt zich op verschillende markten en heeft als klanten:

- Grote uitgeverijen zoals Sanoma en Audax. In de tijdschriftenmarkt (bijvoorbeeld Libelle, Margriet, Vriendin, Party, Autoweek, etc.) gaat het om miljoenenoplagen.
- Reclamedrukwerk/retail: Roto Smeets heeft 20% van de markt (2 andere drukkerijen zijn wat groter). Bijv. klanten als Jumbo, AH, etc.
- Business to business, klanten als Shell, bijv. Jaarverslagen.

Roto Smeets is een internationaal concern en maakt deel uit van de top vijf van onafhankelijke grafische ondernemingen in Europa die drukwerk produceren en leveren. Roto Smeets is FSC- en PEFC-gecertificeerd.

De papierleveranciers van deze groepen bedrijven zijn aan de ene kant de groothandels; aan de andere kant – onder andere in het geval van de krantenbedrijven en grote drukkerijen – rechtstreeks binnen- en buitenlandse papierfabrieken. De afnemers van de grafische bedrijven hebben een functie als opdrachtgever van drukwerk. De opdrachtgevers van de grafische bedrijven zijn daarmee belangrijk om vraag te creëren naar gecertificeerd papier

De afnemers: uitgevers en andere afnemers

1. Papier voor drukwerk. In het grafische papier is een variatie aan afnemers naar marktsegment.

Er zijn bij de drukkerijen drie typen afnemers/ opdrachtgevers:

- Business to business
 - Uitgeverijen (boeken, kranten en tijdschriften);
 - Andere bedrijven (eigen drukwerk en reclame uitingen);
- De consumentenmarkt. Bij individuele consumenten als afnemers gaat het om consumentendrukwerk, zoals geboortekaartjes, rouwcirculaires etc.

Uitgevers

Het Nederlands Uitgeversverbond (NUV) is de brancheorganisatie en werkgeversvereniging van de uitgevers in Nederland. Het verbond behartigt de collectieve belangen van alle aangesloten uitgevers en vertegenwoordigt circa 90% van de Nederlandse uitgeverijbranche (www.nuv.nl). Leden van het NUV zijn zowel lid van de overkoepelende NUV als van een of meer van de volgende zelfstandige groepen:

- Algemene Uitgevers: boekenuitgevers van literatuur, kinderboeken en non-fictie (97 uitgeverijen);
- Educatieve Uitgeverijen: uitgevers van leermiddelen en integrale leersystemen voor primair-, voortgezet- en hoger beroepsonderwijs, en beroeps- en volwasseneneducatie (circa 30)²²;
- Nederlandse Dagbladpers: uitgevers van betaalde dagbladen in Nederland en uitgevers van gratis dagbladen: 11 dagbladuitgeverijen, die gezamenlijk 29 zelfstandige betaalde dagbladen uitgeven: 32 titels inclusief gratis dagbladen;
- Publiektijdschriften: 27 uitgevers van ruim 190 publieks- en opinietijdschriften en omroepbladen op de Nederlandse markt;
- Uitgevers voor Vak en Wetenschap. Professionele, wetenschappelijke en vakinformatieve uitgeverijen: ruim 100 aangesloten leden beslaan samen bijna 90% van de markt.

Overige opdrachtgevers papier voor drukwerk

In het business to business segment wordt reclame-uitingen en eigen drukwerk voor bedrijven geleverd. Hier zit geen uitgeverij tussen; drukkerijen leveren rechtstreeks aan de bedrijven zelf, zoals retailers, of via reclamebureaus.

2. Papier voor andere segmenten (zoals kantoorpapier) - overige afnemers

Voor het kantoorpapier zijn er andere afnemers van belang, zoals de overheid met duurzaam inkopen, copyshops (printer- en kopieerpapier) en bedrijven (printer- en kopieerpapier). "Aanbieders voor de overheden zijn voornamelijk groothandelaren. Daarnaast bieden handelaren in kantoorartikelen, fabrikanten van reproductieapparatuur, drukkerijen en in zeer geringe mate papierproducenten ook papier aan" (SenterNovem 2009, p. 6).

Herverwerking/ oud papier

Herverwerking van oud papier in de sector - wat betreft de binnenlandse productie van papier - is 80²³. Een belangrijke rol hierin speelt de Stichting Papier Recycling Nederland (PRN). PRN is opgericht door de brancheorganisaties uit de papier- en kartonketen, waaronder ook de brancheorganisaties van uitgeverijen (NUV) en drukkerijen (KVGGO). Het PRN is de uitvoeringsorganisatie van het Papiervezelconvenant. Dit convenant bevat afspraken om de inzameling en recycling van oud papier en -karton continu op een hoog niveau te houden en waar mogelijk te verhogen (www.prn.nl).

²² Overlap holding/dochterondernemingen.

²³ Verpakkingen en niet verpakkingen samen.

Gecertificeerde bedrijven

De belangrijkste certificeringssystemen (en waar hier de focus op ligt) zijn FSC en PEFC.

De papierfabrieken en de groothandels

Alle bij de VPG aangesloten papiergroothandelaren zijn FSC- en PEFC-gecertificeerd.

Alle bij de VNP aangesloten papierfabrieken, behalve 1, zijn CoC-gecertificeerd FSC of PEFC, met uitzondering van de fabrieken die 100% oud papier gebruiken. (Respondent).

- Er zijn drie fabrieken met een PEFC-certificaat en 15 met een FSC-certificaat (zie tabel 4.1 en tabel 4.2).
- Bij PEFC zijn aangesloten: Crown Van Gelder NV, Mayr-Melnhof Eerbeek BV en Norske Skog Parenco BV, Sappi Maastricht, Sappi Nijmegen, Stora Enso, Moorman Karton Weesp.
- Crown Van Gelder N.V. Norske Skog Parenco en Mayr-melnhof Eerbeek BV hebben beide certificaten.

De moederconcerns van de Nederlandse bedrijven, zoals SCA en Sappi bezitten zelf FSC-gecertificeerde bossen. StoraEnso en Norske Skog werken met PEFC-certificering of met beide. Op het moment zijn veel van de bedrijven bezig met de certificering, zowel conform FSC als PEFC (Projectgroep papier- en kartonindustrie 2004).

Tabel 4.1 Aantallen bij FSC aangesloten bedrijven in de papiersector

Schakel/tak	Aantal
Drukkerijen (incl. allerlei multi media, copy etc.)	394
Enveloppen	10
Groothandels of producent	15
Kantoorartikelen	1
Kopieerpapier (multi copy)	6
Printbuyer ²⁴	1
Promotiemateriaal ²⁵	40
Verpakkingsmateriaal	8

Tabel 4.2 PEFC aangesloten bedrijven in de papiersector (cijfers PEFC)

Schakel	Aantal
Uitgeverij	1
Drukkerij	30
Papierfabriek	3
Papierhandel	8
Papierhandel/drukkerij	1

De drukkerijen

Gecertificeerd papier is beschikbaar bij de drukkerijen. De grote drukkerijen die het marktsegment van tijdschriften en reclamdrukwerk bedienen en ook steeds meer business to business, kunnen gecertificeerd papier leveren (Respondent). Van de grote (tijdschrift) drukkerijen die aan de Nederlandse uitgeverijen leveren hebben Roto Smeets en Corellio Printing Erpe-Mere FSC- en PEFC-certificering; andere, zoals Thieme hebben een FSC-certificaat. Het aantal drukkerijen met een (vooral FSC) certificaat is de afgelopen jaren toegenomen. Er zijn in Nederland 2000 grafische bedrijven bij de KVGGO aangesloten, waarvan de meerderheid drukkerijen; FSC en PEFC tellen samen rond de 400 bedrijven, waarvan 20% is gecertificeerd.

²⁴ Dit bedrijf koopt drukwerk in voor een opdrachtgever en heeft zelf geen opslag.

²⁵ Onder deze categorie vallen ook drukkerijen. Er is mogelijk overlap in de telling.

Ontwikkelingen FSC

FSC (2009) geeft aan dat er de afgelopen jaar ontwikkelingen zijn in de papiersector op FSC-gebied, vrijwel allemaal vraag gestuurd. Het aantal CoC-gecertificeerde bedrijven (FSC) is toegenomen van ongeveer 10 in 2005 naar 230 in 2008 (FSC 2009).

FSC is actief in de sector met het afsluiten van convenanten.

- FSC heeft in het segment Houtvrij papier convenanten met o.a. de Rabobank, ING, Oxfam Novib, Goede Doelen Loterijen, NS en TNT.
- Over het segment houthoudend (kranten, tijdschriften) zijn gesprekken gaande met een grote dagbladuitgever en de komende jaren zal FSC ook grote tijdschriften en krantenuitgevers en retailers benaderen om over te gaan op FSC-papier, waaronder Sanoma, Audax, Telegraaf, Wegener, PCM, Kruidvat en Maxeda.
- Ook binnen het segment verpakkingen (karton) zijn ontwikkelingen gaande, gestimuleerd door de vraag naar FSC verpakkingen in Engeland

(FSC 2009).

Ontwikkelingen PEFC

PEFC is vooral vertegenwoordigd onder de papierfabrieken en fabrikanten. Vergeleken met FSC is PEFC nog ondervertegenwoordigd bij de drukkerijen. Vanaf circa 2004 kwamen de eerste PEFC-certificeringen. Sinds PEFC Nederland in 2008 het nationaal kantoor heeft gestart is het aantal bedrijven met een PEFC CoC-certificaat gaan groeien. Inmiddels hebben 30 drukkerijen en één uitgeverij (Hachette Filipacchi Media) een PEFC certificaat.

4.4. Het functioneren van de sector

De papiermarkt is een complexe markt met een groot aantal verschillende afnemers, variërend van grote internationaal opererende en kleine bedrijven, al dan niet met daarachter een eindconsument, de overheid en individuele consumenten. De potentiële Chain of Custody is relatief kort in de papierketen (voor drukwerk) en bestaat uit boseigenaar, papier- of pulpfabriek, papiergroothandels en drukkerijen. De drukkerijen zijn (vaak) de laatste schakel die iets veranderen in het productieproces. Hier houdt in dat geval - als het gaat om certificering- de Chain of Custody op.

(In het vervolg van deze tekst gaat het vooral over de (publieks)tijdschriftenmarkt en ander drukwerk/business to business. Wanneer duurzaam inkopen ter sprake komt gaat het ook over kantoorpapier. De consumentenmarkt is vrijwel buiten beschouwing gebleven).

4.4.1. Opvattingen en spelregels

De volgende opvattingen en spelregels zijn uit de interviews naar voren gekomen die van invloed zijn op vraag en aanbod van gecertificeerd papier in de papiersector:

- De keuze voor (gecertificeerd) papier ligt zowel aan de aanbod als de vraagkant van de markt. Het zijn echter opdrachtgevers van drukwerk (zoals uitgeverijen, overheid en bedrijven) die bepalen of het papier ook met logo in een eindproduct terecht komt;
- Overwegingen van opdrachtgevers van drukwerk zijn prijs, ideologie, marketingtechnische overwegingen en visuele aspecten;
- Consumenten spelen in het business to business segment alleen indirect een rol;
- Maatschappelijk verantwoord ondernemen/duurzaamheid in de papiersector is breed; en gaat van toepassing oud papier (recycling) t/m gebruik van inkt.

Keuzes voor papier aan aanbod- en vraagkant van de markt

In de papiersector zit aan de aanbodkant (fabrieken, groothandels en drukkerijen) een keuze voor een CoC-certificering, met als overweging: is het nodig/wenselijk om FSC/PEFC-gecertificeerd papier aan te kunnen bieden? Overwegingen hierbij zijn ideologie en marktpositie. Opdrachtgevers van drukwerk (uitgevers, reclamebureaus, overheid) maken de keuzes voor (onder meer) het type papier dat wordt gebruikt in het eindproduct. Een uitgeverij (boeken en tijdschriften) of een andere opdrachtgever voor drukwerk hoeft niet een FSC of PEFC CoC-certificaat te hebben om te garanderen dat er PEFC- of FSC-papier wordt gebruikt; wanneer de aanbieders (drukkerijen en in sommige gevallen fabrieken) gecertificeerd leveren, is dit al gegarandeerd. Wel is de opdrachtgever (of tussenpartij zoals een reclamebureau) een belangrijke partij als het erom gaat de opdracht te geven dat een logo op een eindproduct terecht komt.

De productopvatting

De toepassing, prijs en enkele andere afwegingen bepalen de keuze voor het type papier (bij drukwerk voor uitgevers, reclamewerk en consumentendrukwerk). Gecertificeerd papier speelt geen rol voor de kwaliteit van papier (beschikbaarheid is er ook, zeker in de gangbare soorten en maten). Bij een uitgever van een tijdschrift en reclame - uitingen in het business to business segment (bijvoorbeeld via een reclamebureau) is het visuele aspect/ vormgeving van drukwerk wel een factor die van belang is bij de keuze.

Wat beweegt een opdrachtgever van drukwerk?

Overwegingen van opdrachtgevers van drukwerk (zoals uitgevers, overheid, reclamebureaus en/of rechtstreekse eindklant) bij de keuze voor gecertificeerd papier:

- Ideologie. Duurzaamheid beslaat vaak (zeker bij uitgevers) wel een veel breder pallet dan een certificaat voor duurzaam bosbeheer (zie gedragsregels over duurzaamheid);
- Marketing. Een uitgeverij kan, door bij een gecertificeerde fabriek of drukkerij papier in te kopen wel gegarandeerd zijn van papier dat met duurzaam bosbeheer is vervaardigd. Marketing daarvan door middel van een logo op drukwerk is een extra keuze;
- De prijs en of de prijs kan worden doorberekend aan de eindklant. Een opdrachtgever/ uitgeverij met een CoC-certificering betaalt wanneer die gecertificeerd papier koopt;
- Inschatting van de wens bij de eindconsument.

De bepalende partij maakt geen deel uit van het productieproces

Of het papier met label aan de opdrachtgever wordt geleverd is bepalend voor de (visuele) aantoonbaarheid van gecertificeerd papier door de hele keten. Er zijn partijen aan de aanbodkant die aan alle klanten gecertificeerd papier leveren (bijv. Bührmann Ubbens). Zowel voor groothandels, fabrieken en drukkerijen met een CoC-certificaat (FSC of PEFC) geldt echter vaak dat ze leveren op vraag van de consument: dat geldt zowel voor uitgevers, reclamebureaus, overheid als de consument. Dit betekent dat er ook niet gecertificeerd papier wordt geleverd of gecertificeerd papier zonder label. De opdrachtgevers maken geen deel uit van het productieproces van papier (wel van het eindproduct). Dus de Chain of Custody van de papierproductie kan wel gesloten zijn, maar toch geen aantoonbaar gecertificeerd eindproduct opleveren.

Invloed vanuit de drukkerijen

Keuzes voor drukwerk worden vaak in samenspel tussen opdrachtgever en drukkerij gemaakt. Hoewel het degene die iets uitgeeft, of degene die de opdracht geeft om iets te maken, is die bepaalt of het op FSC/PEFC-papier gedrukt wordt, of door een gecertificeerd bedrijf gedrukt wordt, kunnen drukkerijen wel adviseren. Drukkerijen reiken vaak de alternatieven aan en op basis daarvan beslist de opdrachtgever welke papiersoorten worden gekozen (Respondent). Drukkerijen doen ook vaak ook direct zaken met een eindklant (overheid of bedrijven). Of een drukkerij zich actief inzet om een opdrachtgever te adviseren rondom papier met een FSC- of

PEFC-label verschilt. Wanneer er een reclamebureau tussen zit is het moeilijker invloed uit te oefenen op de eindklant (Respondent). Een reclamebureau (tussenpartij bij reclamedrukwerk) wil vaak in het midden laten bij welke drukker hij het papier haalt en laat drukken. In geval van een logo wordt dat zichtbaar (Respondent).

Gedragsregels over milieu en duurzaamheid

De sector is al lang bezig met maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dit is veel breder dan alleen bosbeheer: het gaat ook om milieuzaken (milieuconvenanten) met aandacht voor: gebruik van oplosmiddelen, inkt, gebruik van chloor, afzuiging, groene stroom etc. "Duurzaam ondernemen betekent het bewust en integraal meenemen van milieu en sociale aspecten, transparanter worden, verslag doen en rekenschap geven" (Projectgroep papier- en kartonindustrie 2004). Initiatieven voor duurzaamheid spelen zich onder andere af op deze duurzaamheidsaspecten. Bij de drukkerijen is inkt een belangrijk aspect. De sector is actief om in kaart brengen hoe duurzaam een papierproducten in zijn totaliteit zijn (CO₂-uitstoot), inclusief bijvoorbeeld productieprocessen en vervoer.

De sector draagt ook uit dat papier een milieuvriendelijk product is. Nederlandse fabrieken gebruiken al 70% oud papier. De hoeveelheid pulp/hout uit bos is dus al vrij klein. Een relatief klein aandeel van hout gaat naar papier (bijv. van het Europese areaal gaat 70%-80% naar de bouw en meubelindustrie). Daarbij gaat het voor een groot deel om Europees bos.

Dit betekent twee dingen:

- Duurzaam bosbeheer is maar een van de aspecten van duurzaamheid, die in perspectief geplaatst moeten worden. Van belang is om deze af te wegen tegen andere aspecten van duurzaamheid en wat dit dan in zijn geheel bijdraagt aan de afname van CO₂-emissie (Respondenten).
- Traceerbaar, geen illegaal gekapt hout vinden de partijen uiterst belangrijk. Over de meerwaarde van certificaten voor duurzaam bosbeheer in dit verband zijn de meningen verdeeld. Sommige partijen staan hier vierkant achter; andere zien het vooral als een marketing zaak waar ze niet aan mee willen doen.

4.4.2. Manieren van werken

De spelregels komen als volgt tot uitdrukking in de manieren van werken:

- Er gaan drie stromen papier om in de papiersector:
 - Niet gecertificeerd papier;
 - Wel gecertificeerd maar niet met label op het eindproduct;
 - Gecertificeerd papier met label op eindproduct.
- Aanbod van gecertificeerd papier is er vooral bij fabrikanten en groothandelaren.
- Bij drukkerijen is certificering gaande.
- De vraag blijft achter. Er zijn over het algemeen vrijwel geen gecertificeerde uitgevers/opdrachtgevers die vragen om gecertificeerd papier (met label).
- Milieubewustzijn uit zich in deze sector met name bij de uitgeverijen en drukkerijen breder dan duurzaam bosbeheer; bij fabrieken en groothandels is duurzaam bosbeheer van directer belang.

Aanbod en beschikbaarheid

Er is onder de fabrikanten sinds grofweg 2000 aandacht voor duurzaam bosbeheer en certificering. Bührmann Ubbens vond de eerste Oostenrijkse fabriek die FSC kon leveren. Mede op het initiatief van de papiersector is PEFC gestart. De aanleiding was dat FSC destijds geen groepscertificering mogelijk maakte, waardoor in Scandinavië de kleine bosbouwers niet mee konden (bron: Respondent). Bührmann Ubbens was de eerste papiergroothandel in Nederland die FSC-gecertificeerd is, sinds augustus 2002. Tevens levert zij als eerste in

Nederland FSC-gecertificeerd papier, karton en enveloppen. Sindsdien zijn alle Nederlandse groothandelaren PEFC- en FSC-gecertificeerd en alle Nederlandse fabrieken die hout en/of pulp inzetten zijn op 1 na CoC-gecertificeerd (Respondent). De Respondenten geven dan ook aan dat beschikbaarheid van gecertificeerd papier geen probleem meer is. Grote buitenlandse concerns die aan Nederland leveren, leveren ook gecertificeerd papier (FSC en PEFC) (Respondent). Grote drukkerijen (en soms uitgeverijen) sluiten import-contracten af met buitenlandse concerns. De grote Europese leveranciers zijn allemaal gecertificeerd. Drukkerijen uit het kleinere en middensegment nemen af bij de Nederlandse groothandel en ook daar is er beschikbaarheid. Bij drukkerijen is certificering gaande. Het verschilt wel per marktsegment welk aandeel van de markt gecertificeerde drukkerijen beslaan. Bijvoorbeeld in de tijdschriften ligt 80%-90% bij een beperkt aantal drukkerijen.

Vraag blijft achter: dus weinig papier met label op de markt

De vraag naar gecertificeerd papier - met logo - is laag; hierdoor is er weinig gecertificeerd papier met logo op de markt. Dit verschilt per segment.

- Tijdschriften. Hoewel 80% van de markt via een gecertificeerde drukkerij loopt, is de praktijk dat er nog maar weinig tijdschriften zijn met logo's van certificaten voor duurzaam bosbeheer.
- Business to business (reclame-uitingen). In dit segment zijn voorlopers en achterblijvers onder de afnemers. Voorlopers zijn bedrijven die uit ideologie handelen.
- Overheidsdrukwerk en kantoorpapier. Een voorbeeld van een afnemer die vraagt om gecertificeerd papier zijn overheden (duurzaam inkopen).

Geen gecertificeerde afnemers, voorlopers daargelaten

- De grote tijdschriften uitgevers (zoals Sanoma en Audax) zijn niet gecertificeerd, met uitzondering van Hachette Filipacchi Media.
- Voorlopers bij bedrijven: Rabobank, KLM, Shell, ABP, ABN, natuurbehoud, WNF, Intratuin.
- Onder de kranten is een voorloper de FT Mediagroep (Financieel Dagblad), die inmiddels verschijnt op FCS-papier.
- Voorloper retail: Jumbo (PEFC).
- De overheid met duurzaam inkopen. Steeds meer gemeenten formuleren beleid ten aanzien van duurzaam inkopen en duurzaam aanbesteden. Dit beslaat echter maar 15% van de markt (inschatting Respondent).

FSC kent meer bekendheid dan PEFC in Nederland. In het buitenland is dit anders (Respondent). Vanuit het buitenland is de vraag naar PEFC-papier groter (Frankrijk, België, Engeland).

Initiatieven voor duurzaamheid in de sector

Initiatieven ten aanzien van duurzaamheid zijn breder dan certificering. (Hier worden milieuaspecten zoals gebruik van inkt buiten beschouwing gelaten). Het gaat hier alleen om de relatie met bosbeheer en houtgebruik.

Herverwerking/ oud papier

Stichting Papier Recycling Nederland (PRN). Dit systeem is opgezet om ervoor te zorgen dat de inzameling van oud papier in stand blijft. Dit is mede ingegeven om de Nederlandse fabrieken doorlopend te kunnen blijven voorzien van oud papier, dat immers een belangrijke secundaire grondstof is voor het maken van nieuw papier (Respondent). In het PRN zijn afspraken gemaakt met Nederlandse gemeenten en oud papier-organisaties. Veel partijen uit de papierketen zijn aangesloten bij het PRN, waaronder de brancheorganisaties VNP, KVGGO en NUV. Ongeveer 85% is recycleerbaar (m.u.v. waarde en hygiënepapieren). In Nederland is het aandeel al 80% (Respondent).

De omslag naar gecertificeerd papier is gaande; er hoeft niet veel gedaan te worden

Sommige respondenten menen dat er niet veel meer gedaan hoeft te worden om het aandeel gecertificeerd papier op de Nederlandse markt te doen stijgen. De vraag groeit al steeds. Bührmann Ubbens geeft als voorbeeld 36% stijging van de vraag over 2008 en 2009.

Kennis en informatievoorziening

Er is bij uitgeverijen nog veel onbekend over de technische mogelijkheden van gecertificeerd papier en hoe de keuze voor duurzaamheid in de zin van een certificaat zich verhoudt tot andere keuzes. Het Informatiecentrum Papier en Karton is hier actief mee bezig.

4.4.3. Kansen en barrières voor meer gecertificeerd papier

Er zijn verschillende kansen en barrières uit de interviews naar voren gekomen, zowel aan de aanbodkant als aan de vraagkant van de markt.

Beschikbaarheid; kansen aan de aanbodkant

Aan de aanbodzijde zijn, hoewel men aangeeft dat de beschikbaarheid er is, nog verschillende kansen. Er is een verschillende barrière bij FSC en PEFC.

- FSC is beschikbaar, maar niet in onbeperkte hoeveelheden. Er zijn veel FSC mixed sources labels beschikbaar, waarbij FSC-pulp wordt vermengd met gerecycled materiaal en FSC-hout. Aanbod van FSC-gecertificeerde bossen in Europa is kleiner dan PEFC. Dat is wel groeiende en kan worden uitgebreid.
- In Europa is het aanbod van PEFC-pulp groot, omdat veel bos PEFC is gecertificeerd. Het PEFC-aanbod zonder label is groter dan FSC; er is echter minder PEFC-papier met label/CoC op de markt. De barrière is de nog geringe bekendheid van PEFC. Een kans is om PEFC nog meer te laten doordringen in de keten.

De vraag vergroten

Om het aandeel gecertificeerd papier - met logo op drukwerk - op de Nederlandse markt te vergroten, is het nodig dat de vraag stijgt (bij uitgeverijen, consumenten en bedrijven). Tot nu toe lijkt de achterblijvende vraag de grootste barrière (Respondenten). Dit heeft ermee te maken dat uitgeverijen - wellicht ook andere opdrachtgevers – zich ook zonder logo te voeren kunnen verzekeren van papier dat door middel van duurzaam bosbeheer is vervaardigd, door dit bij fabrikanten en/of drukkerijen te bestellen.

Discussie over het nut van logo's bij compleet aanbod

Verschillende respondenten geven aan dat wanneer groothandels en fabrieken 100% gecertificeerd papier leveren (mainstreamen), logo's op een eindproduct geen meerwaarde meer bieden.

De prijs

De prijs van gecertificeerd papier kan een barrière zijn wanneer bij grote oplagen van drukwerk de kosten oplopen. Die moeten worden doorberekend aan de klant. Bijvoorbeeld bij miljoenenoplagen in de tijdschriften loopt dit op (bijv. bij 10 cent per exemplaar). Dan moet volgens sommige respondenten wel duidelijk zijn dat de consument bereid is te betalen, of de drukkerij/ uitgeverij/ het bedrijf moet het uit ideologische overwegingen zelf verrekenen.

Wie is aan zet/ Positieregels: wie moet het doen?

Het is een ingewikkelde keten met verschillende segmenten en veel partijen. Per segment is de opbouw en organisatie verschillend. Hierdoor zijn er niet eenduidig enkele dominante bedrijven die voor een grote klap kunnen zorgen. Sommige segmenten bestaan uit enkele grote spelers; andere segmenten uit veel kleinere partijen. Zo zijn er in het krantensegment maar enkele bedrijven; in Nederland vormen de drie grootste uitgeverij van kranten 80% van

de (dagblad)markt (PCM, Wegener en Telegraaf Media Groep). Ook het aantal bedrijven onder de schakels van de groothandels en fabrieken is beperkt. Onder de tijdschrift drukkerijen zijn enkele grote dominante bedrijven; daarnaast is er een grote groep kleinere drukkerijen (consumenten drukwerk).

Hierdoor zijn in de verschillende segmenten mogelijk verschillende partijen aan zet:

- Tijdschriften: het aanbod is er (ook bij de drukkerijen); de vraag blijft achter. Bij het creëren van vraag zou een belangrijke rol bij uitgeverijen kunnen liggen. De vraag is of hiertoe motivatie (en urgentie) bestaat. Vanuit de aanleverende partijen zou meer communicatie nodig zijn over mogelijkheden, zodat bij de opdrachtgevers duidelijker wordt welke keuzemogelijkheden er zijn en welke consequenties deze verschillende keuzes hebben op het gebied van duurzaamheid. De motivatie zal mede afhankelijk zijn van de vraag van bijv. adverteerders en consumenten ofwel de afnemers/gebruikers van de producten. (Overigens kunnen de diverse media ook een inhoudelijke rol spelen bij de communicatie en bewustwording).
- In een segment met heel veel kleine drukkerijen zoals het consumentendrukwerk ligt het verder stimuleren van CoC-certificering van drukkerijen meer voor de hand.
- Kranten: grote dagbladuitgeverijen met drukkerijcombinatie zijn zelf aan zet. Drukkerij en uitgeverij bevinden zich veelal in hetzelfde concern.
- De overheid met duurzaam inkopen kan een snelle winst opleveren bij overheidsdrukwerk en kantoorpapier; dit is ook een ontwikkeling die al gaande is. Veel drukkerijen laten zich certificeren vanuit deze markttechnische overwegingen. Dit levert echter niet heel veel winst (schatting 15%) (bron: Respondent).
- Het stimuleren van drukkerijen om een Chain of Custody-certificaat te bemachtigen kan natuurlijk over de segmenten heen plaatsvinden.

Logistiek en administratief

De logistieke omslag lijkt geen grote barrière, tenminste bij de bedrijven die zijn gesproken. Voor de groothandels is deze slag al geslagen. Andere respondenten schatten dit ook niet als moeilijk in. Wel speelt een rol dat de PEFC- en FSC-logo's niet op één product terecht kunnen komen. Dit heeft zowel bij een opdrachtgever als een drukkerij effect. Qua routing door een drukkerij zijn PEFC en FSC aparte trajecten met eigen administratieve handelingen (Respondent). Dit is een duidelijk nadeel van de CoC-ketencertificering ten opzichte van het toepassen van een massabalans (waarbij je enkel de inputs en outputs bijhoudt).

FSC sluit convenanten af met partijen in de markt. Dit vergroot het aandeel FSC in de markt, maar de grote klap in hoeveelheid die PEFC-certificaten zouden kunnen opleveren, worden daarmee misschien weer wat beperkt. Overigens is in de interviews weinig sprake geweest van partijen die zich achter één label scharen.

Voorbeeld van logistieke barrière; combinaties FSC en PEFC (Sanoma)

Wanneer FSC en PEFC logo's niet samen op 1 product gevoerd kunnen worden, leidt dat tot administratieve rompslomp. Bij elke wijziging, zoals het wisselen van papier en producent om prijstechnische redenen of markttechnische redenen, moet dan bekeken worden of logo's nog wel overeenkomen met wat op het product staat vermeld. Wanneer UPM omslagenpapier met PEFC certificering levert en volgend jaar Sappi met FSC, dan moet dit op alle producten worden gewijzigd. En dat ook voor de binnenkant (Respondent).

4.5. Verandering en externe druk

Duurzaam inkopen overheid

Duurzaam inkopen (I&M) bevat criteria voor verschillende productgroepen waarvan papier er een is. De overheden hebben doelstellingen voor eigen duurzame inkoop (Rijksoverheid 100%; gemeenten 50% of 75%). De productgroep Papier omvat papier dat door de overheid wordt ingekocht om op te printen en te kopiëren en papier voor drukwerk. Het laatste betreft zowel papier voor drukkerijen in eigen beheer van overheden als voor drukwerk dat wordt uitbesteed²⁶ (VROM 2010). Inmiddels is in enkele documenten voor duurzaam inkopen bij andere productgroepen TPAC als inkoop-eis opgenomen; in het inkoopdocument voor papier is dit nog niet aangepast²⁷.

Maatschappelijke druk en NGO's

Papier heeft niet zo'n goed imago, menen de respondenten. Beeldvorming van papier vinden de respondenten slecht. Er is negatieve publiciteit geweest vanuit WNF (2008) en Greenpeace (2007) over noordelijke oerbossen die gekapt zouden worden om de pulpindustrie van grondstof te voorzien. Ook vindt kap plaats van tropische oerbossen om ruimte te maken voor pulp-plantages. Dit is niet reëel volgens sommige respondenten en de sector heeft daar wel nog steeds last van. Het hout uit oerbos is volgens hen vanwege het type vezels niet zomaar geschikt voor de pulpindustrie.

Het Informatiecentrum Papier en Karton is bezig met een verbrede campagne over duurzaamheid in deze sector.

Bewustwording bij eindconsumenten zou ook nog van belang kunnen zijn bij groei van het aandeel gecertificeerd papier. Opdrachtgevers zullen de meerprijs van gecertificeerd papier willen doorberekenen aan de consument (Respondent). Hierdoor is de bewustwording bij eindconsumenten van drukwerk van belang. Ook in de retailsector kan wellicht nog een slag worden gemaakt, bijvoorbeeld bij reclamefolders. Bij voorlopers als de NS of Jumbo is de keuze voor een certificering niet vanuit de consument ingegeven. Meer druk op bedrijven kan dus ook nog zorgen voor winst in de papiersector als het gaat om certificering.

4.6. Conclusies en aanbevelingen

4.6.1. Conclusies

De volgende vraag werd gesteld:

Wat zijn barrières en kansen in de papiersector voor vergroting van het aandeel gecertificeerd papier op de Nederlandse markt, en hoe kan verdere verduurzaming van de houtketen worden bevorderd?

²⁶ De productgroep omvat niet: Hygiënisch/sanitair papier; Kantoorartikelen zoals zelfklevende memoblokken, etiketten, opberg- en archiveringsmiddelen, schrijfblokken, ringbandpapier, schriften en flip-overblokken; Boeken, tijdschriften en andere vakliteratuur; specifieke toepassingen die niet vaak worden ingekocht (verpakking, vetbestendig, thermische fax, foto's, etcetera). (www.senternovem.nl)

²⁷ Voorheen werd TPAC alleen beschreven waarbij werd aangegeven dat 'in 2010 duidelijk zou worden hoe dit wordt uitgewerkt in toepasbare criteria'. Recent is TPAC nu wel als inkoop-eis opgenomen voor sommige productgroepen en voor andere niet. (Er zijn 12 productgroepen duurzaam inkopen waarin hout is opgenomen; in 5 documenten is het nu inkoop-eis) (Respondent).

Barrières:

- Er is een beperkte vraag naar gecertificeerde producten. Met name naar PEFC blijft de vraag nog achter. Hierover bestaat nog te weinig bekendheid in de sector.
- Het aanbod van gecertificeerd papier kan vergroot worden door toename van het aantal CoC-certificaten door de keten heen (drukkerijen); een barrière is dat drukkerijen op de vraag wachten.

Kansen

- Kansen zijn om aan te sluiten bij sectorinitiatieven die al lopen in de papiersector; zoals het Informatiecentrum Papier en Karton, dat inzet op de informatiebehoefte in de sector over afwegingen omtrent duurzame keuzes.
- Een kans is duurzaam inkopen van de overheid verder te implementeren.

Al met al gaat de certificering al de goede kant op. Gevoegd bij de beperkte urgentie is er geen reden om veel druk op de sector uit te oefenen. De verdere autonome voortgang kan echter achterblijven zijn in tijden van recessie. Het is dan wel nodig om een level playing field te creëren, zodat achterblijvers toch gestimuleerd worden te verbeteren.

4.6.2. Mogelijkheden voor quick wins

Er zijn verschillende sporen waarlangs winst kan worden geboekt voor het vergroten aandeel gecertificeerd papier:

- Via de consument. Bewustwording stimuleren via campagnes door de overheid. Lastig is wel dat de individuele consument niet zomaar tussen alternatieven kan kiezen (dezelfde krant op meerdere typen papier).
- Via het aanbod. Biedt alleen nog gecertificeerd papier aan, dan hoeft de consument niet te kiezen. Aanbod van gecertificeerd papier kan nog vergroot worden door meer CoC-certificaten door de keten heen; met name PEFC-certificering kan grote winst opleveren.
- De grootte van de mogelijke winst verschilt per marktsegment.
 - Tijdschriften: Er is nu één tijdschriftuitgeverij PEFC-gecertificeerd. Verder is hierbij 80-90% van de markt al afgedekt, alleen er is geen vraag door uitgevers en wordt het zonder label verkocht. Mogelijke winst zit in de vraag en CoC-certificering van de uitgeverijen. De winst via uitgevers behalen lijkt echter geen makkelijke weg.
 - Bij kantoorpapier ligt mogelijke winst meer in duurzaam inkopen van de overheid om de vraag te stimuleren. Het lijkt om een beperkt marktaandeel te gaan; wel een haalbare slag omdat duurzaam inkopen bij de overheid al steeds meer in de praktijk wordt gebracht. Dit heeft ook effect op bijvoorbeeld drukkerijen.
 - Kranten: er is nu één krantenuitgeverij met een FSC (recycled) certificaat; dit kan bij andere kranten worden uitgebreid. Onder de kranten gaan veel tonnen papier om. Hier zou een grote slag gemaakt kunnen worden (met FSC-recycled en PEFC-gerecycled). Over kranten als 'quick win' is men niet eenduidig enthousiast omdat een recycled label wel het aandeel gecertificeerd papier omhoog brengt maar weinig invloed heeft op het bosbeheer.
 - Honderden kleine drukkerijen bedienen het segment consumentendrukwerk. Hier zou dus forse uitbreiding van CoC-gecertificeerde drukkerijen nodig zijn. Dit loopt.
 - In het marktsegment van reclaimedrukwerk zijn een paar dominante bedrijven toonaangevend. Voor winst in dit segment kan verdere bewustwording en maatschappelijke druk een rol spelen om meer bedrijven over de streep te krijgen. De aanwezigheid van voorlopers lijkt nog niet direct tot een vervolg-effect te leiden.

Concrete acties

- Publieksacties om te bevorderen dat de eindconsument – bijvoorbeeld via gecertificeerde gedrukte media - zich bewust wordt van het belang van certificering.

- Communicatie over het gebruik van papier dat gecertificeerd is ingekocht, maar zonder logo in drukwerk verschijnt: dit is een bijdrage aan duurzaam bosbeheer, maar zonder logo niet visueel aantoonbaar.

Wat kan deze sector bijdragen aan de 50% doelstelling?

Duurzaamheid/ urgentie

De urgentie van certificering is klein omdat een groot deel van de grondstof al gecertificeerd is. Opvattingen over duurzaamheid zijn in deze sector breder dan het gebruik van een gecertificeerde grondstof alleen. Hergebruik, water- en energiegebruik zijn andere thema's waarop de laatste jaren vooruitgang is geboekt. Een groot aandeel hergebruik beperkt de productie van verse grondstoffen.

Motivatie

De grondstof wordt grotendeels betrokken uit gebieden met een over het algemeen goed bosbeheer, en de urgentie is dan ook beperkt. Daarbij is een groot deel van de grondstof al gecertificeerd, en de vraag van afnemers beperkt.

Kansen

Het duurzaam aanbesteden van met name kantoorpapier, met een groter aandeel verse vezel dan in bijvoorbeeld krantenpapier kan een extra druk geven, maar is afhankelijk van het aandeel dat de overheid inneemt. Monitoring van dat aandeel is er nu niet.

Volume

De Nederlandse producenten van papier maken ongeveer de helft van het geconsumeerde papier. Met een huidig aandeel van 6% gecertificeerd en een groot aandeel gecertificeerde grondstof is er dus een grote potentie om vooruitgang te boeken met het 50%-doel. Daarbij moet ook aandacht aan de import van papier besteed, omdat die nog zeer beperkt bijdraagt aan het aandeel gecertificeerd papier op de Nederlandse markt.

5. Kansen en barrières voor gecertificeerd hout in de grond-, weg- en waterbouw

5.1. Inleiding

De bouw is een grote afnemer van houtproducten. De afnemers zijn globaal in twee segmenten te onderscheiden: burgerlijke en utiliteitsbouw (B&U) en de grond-, weg- en waterbouw (GWW). De GWW richt zich op aanleg en onderhoud van straten en wegen, het leggen van buizen en kabels, waterbouw, en overige werkzaamheden (Marten en Van der Laan, 2003). De overheid is een grote afnemer in deze sector. Het is een sector die veel gebruik maakt van tropisch hardhout; in tegenstelling tot de verpakkingsindustrie en de papierindustrie waarin vooral hout uit gematigde streken en veel Europees hout omgaat. In dit hoofdstuk wordt deze sector beschreven aan de hand van interviews met partijen in deze branche, overwegend uit het bedrijfsleven. Op basis van hun ideeën, en literatuur, is deze tekst samengesteld. Vanwege het beperkte aantal gesprekken kan dit niet als representatief worden beschouwd voor (een bepaalde schakel in) de sector. Het is daarmee een kwalitatieve weergave. Paragraaf 5.2 gaat kort in op de toepassing en herkomstgebieden van hout in de GWW-sector en de beschikbaarheid van gecertificeerd hout op de Nederlandse markt. In paragraaf 5.3 worden de belangrijkste schakels in de GWW-sector beschreven. In paragraaf 5.4 worden de spelregels en manieren van werken in deze sector beschreven en op basis daarvan kansen en barrières voor het vergroten van het aandeel gecertificeerd hout. In paragraaf 5.5 gaat het om overheidsbeleid. Paragraaf 5.6 bevat de conclusies.

5.2. Toepassing en herkomstgebieden

In de GWW kent hout brede toepassingen: van damwanden, steigers, oeverbeschoeiingen, meerstoelen tot geluidsschermen en wegmeubilair. “Gezien de eisen die aan het materiaal worden gesteld in deze toepassingen wordt er, naast Europese soorten als eik, robinia, tamme kastanje en voor specifieke toepassingen ook wilg(entenen) en naaldhout, vooral veel gebruik gemaakt van tropisch hardhout” (Van Bethum 2009, p. 27). De Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen (VNH 2010) maakt de grove inschatting dat in de bouw en GWW-sector het grootste aandeel hout bestaat uit naaldhout; dan plaatmateriaal en vervolgens hardhout.

Het accent in de GWW ligt veel meer op hardhout dan in de bouw (Respondent), en het tropische hardhout komt uit Zuid-Amerika, Afrika en Azië. Tropische hardhoutsoorten die van oudsher gebruikt worden zijn azobé en basalocus; nieuwe minder bekende soorten zijn onder andere angelim vermelho, piquia, massaranduba, camaru en abiurana (Respondent).

Probos (2009) gaat in de meest recente cijfers uit van een import van tropisch hardhout als onverwerkt rondhout van 11.000 m³ r.e. (= rondhout equivalent) en 580.000 m³ r.e. voor gezaagd hout. Deze cijfers zijn niet gespecificeerd naar de GWW-sector (Tabel 5.1).

Oldenburger *et al.* (2010, p. 27) schatten het volume gezaagd hout en plaatmateriaal dat wordt ingezet in de Nederlandse GWW-sector op circa 250.000 m³ r.e., maar dit is zowel hout uit gematigde als tropische gebieden.

Tabel 5.1 Consumptie tropisch hout in Nederland voor 2008 (x 1000 m³ r.e.).
Voor de trends, zie figuur 2.4 (Probos 2009.)

	Rondhout	Gezaagd hout	Platen
Productie	-	18	0
Import	11	580	218
Export	3	79	19
Verbruik	8	519	200

Gecertificeerd hout

Oldenburger *et al.* (2010, p.27) geven aan dat het aandeel gecertificeerd hout binnen het totale volume hout dat door bouw en GWW wordt verwerkt ongeveer 53% bedraagt. Binnen de GWW is circa 28% (71.000 m³ r.e.) van het verwerkte volume gecertificeerd. Ook hier betreft het hout uit zowel gematigde als tropische streken. In Tabel 2.2 is dat gespecificeerd naar gezaagd naaldhout, gezaagd loofhout en plaatmateriaal.

Gecertificeerd zachthout

Voor naaldhout/hout uit gematigde streken is vooral hout beschikbaar onder een PEFC-certificaat en daarnaast FSC (Respondenten). In de bouwtoelevering is al een grote hoeveelheid PEFC beschikbaar. Veel toeleveranciers aan aannemers in de bouwsector hebben dan ook een PEFC-gecertificeerde handelsketen (CoC) (Respondent).

Gecertificeerd tropisch hout

Gecertificeerd tropisch hardhout in de GWW-sector wordt in de meeste gevallen onder een FSC-certificaat verkocht, terwijl het hout uit de gematigde streken onder een PEFC-certificaat vallen. Het FSC-hout komt voor een groot aandeel uit Brazilië (vanaf 1997), sinds 2006 ook uit Afrika en een kleiner aandeel uit Azië. Aanbieders van tropisch hardhout met eigen concessies leveren vanuit een specifiek herkomstgebied, zo betrekken bijvoorbeeld de bedrijven Koninklijke Houthandel G. Wijma en Zonen en de Reef Hout Groep FSC-gecertificeerd hout uit Kameroen en het bedrijf Precious Woods Europe B.V. FSC-gecertificeerd hout uit Brazilië en Gabon.

De respondenten geven aan dat FSC-gecertificeerd hout over het algemeen goed beschikbaar is, wellicht met uitzondering van enkele speciale maten. PEFC speelt voor tropisch hout een bescheiden rol. Het tropisch hardhout uit Maleisië valt onder PEFC (ook als MTCS aangeduid). Het is door TPAC getoetst en in eerste instantie erkend, maar na een bezwaarprocedure is dat weer ingetrokken (TPAC, 2010). PEFC is verder tropisch vertegenwoordigd in Australië en Tasmanië, Chili en Brazilië (Respondent).

Voorbeeld: FSC in West-Afrika

In december 2005 vond in West-Afrika de eerste FSC-certificering plaats van ongeveer 45.000 hectare bos in het Kongo Basin (Wijma). Dit areaal is de laatste vijf jaar uitgebreid: het honderdvoudige is nu FSC-gecertificeerd in West-Afrika: 4,5 miljoen hectare (Respondent).

Bron: Global FSC certificates: type and distribution (august 2010)

http://www.fsc.org/ppt_graphs.html?&no_cache=1&dpath=facts_figures

5.3. De schakels op de Nederlandse markt

Het houtgebruik binnen de grond-, weg- en waterbouw heeft veelal een projectmatig karakter. Bij de bouwfasen spelen verschillende partijen een rol (FSC 2006):

- Opdrachtgever van het project (overheid en bedrijfsleven);
- Projectontwikkelaars;
- Architect of civieltechnisch ingenieur (ontwerpfase);

- Bestek en aanbesteding: contracteren van aannemer en andere uitvoerende partijen;
- Eventueel: importeur, groothandel en /of timmerfabrieken;
- Uitvoering: bouwbedrijven.

De opdrachtgevers

De grootste afnemer van hout in de GWW-sector is de overheid, met 51%. Daarna komt het bedrijfsleven (49%) (Marten en Van der Laan 2003). Ook andere Europese overheden zijn afnemers van hout bij de Nederlandse bedrijven.

De overheid

De overheid speelt op twee manieren een rol: als beleidsmaker en als opdrachtgever van eigen bouwprojecten. De rijksoverheid hanteert de volgende doelstelling voor het eigen gebruik van duurzaam hout: 100% duurzaam inkopen vanaf 2010. Als opdrachtgever treden op (Marten en Van der Laan 2003):

- Waterschappen, gemeenten en provincies (39%);
- Het Rijk (12%);
- Overig: o.a. Prorail.

Rijkswaterstaat

Binnen de Rijksoverheid is Rijkswaterstaat (RWS) is een grote opdrachtgever in de bouw. Ze gebruikt jaarlijks 10.000 m³ r.e. tropisch hardhout en is daarmee de grootste gebruiker van tropisch hardhout (Milieudefensie 2006). In de GWW-sector is RWS is een van vele kleine spelers, maar wel de grootste van de kleine (Respondent). Het zijn de regionale kantoren van RWS die de projecten uitvoeren.

Er is geen recent overzicht van het gebruik aan gecertificeerd tropisch hardhout. In 2004 was tropisch hardhout 53% van de totale gebruikte hoeveelheid hout van RWS (RWS 2004). Van het tropische hardhout dat in RWS-projecten omging was in 2004 62% gecertificeerd hout en 38% hout zonder keurmerk. Van het hout met keurmerk had de helft een FSC certificaat, en 13% betrof hergebruikt hout (Azobé en Basralocus) (RWS 2004)²⁸.

Waterschappen

De inkoop van de 26 waterschappen in Nederland is een zaak van de afzonderlijke waterschappen. Waterschappen passen ieder voor zich duurzaamheidscriteria toe. Een deel van de waterschappen heeft hiertoe een convenant met FSC Nederland afgesloten. Daarmee committeren zij zich aan enkel het gebruik van FSC-gecertificeerd hout. Het daadwerkelijke gebruik van gecertificeerd hout door de Waterschappen kon in het interview niet worden ingeschat.

De Unie van Waterschappen streeft ernaar dat in 2010 50% van het totale volume van het hout in de sector duurzaam is ingekocht en in 2015 minimaal 75%, en adviseert daarbij om de TPAC-criteria te volgen. Om dit te bereiken is eind 2009 een convenant afgesloten met I&M, de VVNH en de Nederlandse Bond voor Timmerfabrieken (NBvT) (VVNH *et al.* 2009).

Gemeenten

In de GWW-sector zitten gemeenten dicht op het houtinkoopproces. Gemeenten zijn niet geraadpleegd in het kader van dit onderzoek. Gemeenten streven naar 75% duurzaam inkopen in 2010 en 100% in 2015. Ook gemeenten zijn vrij om hiervoor eigen duurzaamheidscriteria te hanteren. Zo'n 26 gemeenten hebben hiervoor een convenant afgesloten met FSC Nederland. Zij hebben zich voorgenomen om in alle projecten FSC-gecertificeerd hout toe te passen (Binnenlands Bestuur 2009).

²⁸ In 2004 was er nog geen FSC-gecertificeerd Azobé beschikbaar. Dit is nu een veel gebruikte houtsoort in de GWW (Respondent).

Overige opdrachtgevers

- Bedrijfsleven;
- Woningbouwcorporaties. Bijna 50 woningcorporaties hebben een convenant met FSC Nederland (Binnenlands Bestuur 2009).

Exclusief gebruik van FSC hout?

Zowel waterschappen als gemeenten gebruiken veel FSC-hout, en sommige hebben daartoe convenanten afgesloten. Het exclusief gebruiken van een bepaald keurmerk wijkt af van de door TPAC goedgekeurde systemen voor overheidsinkopen. Het kan ook leiden tot de het verwijt dat in strijd gehandeld wordt met de Europese aanbestedingsregels (VNG 2009). Het probleem is momenteel nog wel dat er nauwelijks PEFC tropisch hout beschikbaar is, zeker nu TPAC MTCS niet heeft geaccepteerd (TPAC 2010).

De leveranciers/ importeurs van hout

De leveranciers van hout in de GWW-sector zijn in te delen naar twee groepen. Enkele grote internationaal opererende bedrijven die in tropische gebieden bosconcessies beheren en exploiteren en importeurs / handelaren, zowel in tropisch hout als naaldhout.

Aanbieders met eigen bos

In de meeste tropische landen waar hardhout vandaan komt, is de overheid eigenaar van het bos, en hebben bosbouwbedrijven de gebieden in concessie. Een concessie kan in grootte variëren, van 20.000 tot ruim 350.000 ha (<http://www.duurzamehandel.com/nl/>). Onder deze groep vallen circa zes grote bedrijven op de Nederlandse markt, waaronder Precious Woods, Wijma, Reef Hout Groep, DLH en Dekker Hout. Dit zijn bedrijven met een eigen bos of bos in beheer, een eigen verkooporganisatie en verwerkings- en productiefaciliteiten. Naast deze groep, is er een aantal bedrijven met een bos en een zagerij zonder een uitgebreid verkoopkanaal. Uiteindelijk zijn er circa 10 partijen op de Nederlandse markt die bos beheren in tropische gebieden (Respondent). De meeste van deze bossen worden beheerd volgens de principes en criteria van verantwoord bosbeheer van FSC en hebben hiertoe een FSC-certificaat.

Importeurs

De Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen (VNH) is de overkoepelende organisatie van ongeveer 300 groothandelsbedrijven in hout. De volgende doelstellingen zijn voor duurzaam hout door de VNH vastgesteld: in 2015 moet 50% van het hardhout, 85% van het plaatmateriaal en 100% van het naaldhout, dat de VNH-leden importeren/inkopen aantoonbaar duurzaam geproduceerd zijn (VNH *et al.* 2009). In 2015 is daarmee gemiddeld 85% van de import/inkoop van de VNH-leden aantoonbaar duurzaam geproduceerd. In 2004 was er namelijk nog geen FSC-gecertificeerd Azobé beschikbaar terwijl dit wel de meest gebruikte houtsoort in de GWW is.

Alle bedrijven die zich bij de VNH aansluiten moeten beschikken over een gecertificeerde handelsketen (FSC, PEFC en/of Keurhout) (Respondent). Importeurs leveren veel hout aan de bouw en GWW en richten zich op tropisch hout, naaldhout of beide. Van de twee voor dit onderzoek geïnterviewde importeurs levert een in de GWW bijna allemaal naaldhout, waarvan onder andere alle vurenhout in PEFC-certificaat. De andere importeur levert 75% tropisch hout en 25% naaldhout, waarvan het gros van het Europese hout PEFC is gecertificeerd en het Tropische hout FSC-gecertificeerd is.

Bouwbedrijven en aannemers

Bouwend Nederland is de grootste brancheorganisatie van de Nederlandse bouw. Bouwend Nederland heeft 5000 lidbedrijven, zowel in de B&U (bouw en utiliteitsbouw) als in de Infra-sector (Grond-, Weg- en Waterbouw). Deze bedrijven gebruiken onder andere hout in hun projecten. Leden zijn uitvoerende bouw- en infrabedrijven: stratenmakers, wegenbouwers, spoorwegbedrijven, bouwondernemers die woningen realiseren, etc. Er zijn ongeveer 1500

bedrijven in de infrasector, met een omzet van ongeveer 20 miljard Euro (Respondent). Er is een klein aantal grote bedrijven (8 bedrijven) met een relatief groot aandeel in de markt (maar <80%), zoals de Koninklijke BAM-groep, VolkerWessels en Dura Vermeer. Het gros van de bedrijven bestaat echter uit kleine bedrijven of onderaannemers. Het betreft in de GWW honderden kleine aannemers (Respondenten).

In vergelijking met FSC is PEFC-certificering ondervertegenwoordigd bij aannemers in de bouw en GWW. Probos geeft aan dat tot op heden in Nederland zo'n 85 bouwbedrijven zijn gecertificeerd, van grote bedrijven tot kleinere aannemers die zich in een groepscertificering hebben verenigd. Het aantal aannemers dat (FSC en/of PEFC) gecertificeerd raakt, groeit per jaar (Respondenten). Bouwend Nederland en FSC Nederland hebben de ambitie uitgesproken dat er in september 2012 500 FSC-gecertificeerde bouwondernemingen zijn (Bouwend Nederland 2009). Er zijn al 75 bouwbedrijven FSC-gecertificeerd, waaronder VolkerWessels, Heijmans, BAM en ook middelgrote en kleine ondernemingen (ibid).

5.4. Het functioneren van de sector

5.4.1. Opvattingen en spelregels

Uit de interviews komen de volgende spelregels naar voren in de GWW-sector die van invloed zijn op vraag en aanbod van gecertificeerd hout in de GWW-sector.

- Opdrachtgevers specificeren programma's van eisen en het werk loopt via aanbesteding;
- Aanbesteding vindt plaats op grond van verschillende criteria;
- Overwegingen bij de keuze van hout in GWW-projecten zijn onder andere prijs, toepassing en kwaliteiten;
- Opvattingen over duurzaamheid: partijen die conform de TPAC oordelen de keurmerken zowel FSC en PEFC hanteren, en daarnaast partijen die zich specifiek committeren aan FSC-certificering.

Projectmatig karakter via aanbesteding

In de GWW-sector spelen publieke opdrachtgevers een grotere rol dan in de bouw; dit betekent dat het in de GWW gaat om een beperkt aantal grote partijen met grote integrale projecten. (In de GWW-sector is relatief een kleinere rol weggelegd voor de individuele consument en private opdrachtgevers). De opdrachtgever bepaalt op basis van zijn wensen en ambities een programma van eisen waarmee een aanbesteding wordt ingezet. Hierin kan ook een eis voor duurzaam geproduceerd hout zijn geformuleerd. De spelregels daarbij zijn voor de overheid TPAC en, voor sommige partijen, een FSC-convenant. Aannemers schrijven in op de tender. Het belangrijkste criterium voor overheden bij de keuze voor een aannemer is volgens veel van de respondenten de prijs van het totaal, waar onder andere de factoren hout en arbeid een onderdeel van zijn. Bijvoorbeeld RWS gebruikt de regel: Economisch meest voordelige inschrijving. De aanbestedende dienst kan hiermee andere criteria dan alleen de laagste prijs meenemen in haar beoordeling, zoals kwaliteit, technische waarde, esthetische kenmerken en leveringsdatum (<http://www.europees-aanbesteden.nl/default.asp?cntParent=1&cntID=17>).

Keuze van hout: van aanbesteding naar uitvoering

Een opdrachtgever formuleert een ambitie voor een bepaalde soort hout in het programma van eisen. Op basis van het argument dat duurzaam hout duurder is en een langere levertijd kent, wordt in de praktijk in overleg met de opdrachtgever ook voor een ander soort hout gekozen. Er zijn gegevens bekend over de regelmaat waarmee dat gebeurt. Andere respondenten geven echter aan dat vooraf rekening gehouden wordt met de prijs.

Gedragsregels rond duurzaamheid in de sector²⁹

Over duurzaamheid zijn verschillende opvattingen:

- Discussie over keurmerken. In de tropen speelt de sociale en ecologische component een grotere rol dan bij naaldhout. Hierdoor menen de meeste respondenten dat FSC het beste certificaat is voor duurzaamheid voor tropisch hout. Bedrijven met concessies, enkele dominante bouwbedrijven en opdrachtgevers die een convenant aangaan met FSC, kiezen specifiek voor FSC. De overheid kiest voor TPAC; importeurs die zowel naaldhout als tropisch hout verhandelen en/of importeren. Deze bedrijven hanteren vaak de keurmerken FSC en PEFC. En is daarnaast een groep bedrijven die hout zonder keurmerk importeert.
- Duurzaamheid is breder dan certificering alleen: beperking van het gebruik van tropisch hout door in projecten meer combinaties te zoeken met naaldhout (hardhout op de juiste plaats).
- Een keuze voor (CoC) certificering is voor veel bedrijven in deze sector ook ingegeven door bedrijfsmatige motieven; hoe meer opdrachtgevers vragen om een CoC-certificaat, hoe meer bedrijven dit zullen doen, ook zonder visie op duurzaam ondernemen.

5.4.2. Manieren van werken

De spelregels komen tot uitdrukking in de volgende manieren van werken:

- De ambitie voor duurzaam hout wordt wel geformuleerd maar regelmatig komt hout zonder keurmerk in het project terecht;
- Variatie in keuzes voor duurzaamheid en labels beïnvloedt de markt;
- Duurzaamheid komt tot uitdrukking in verschillende initiatieven in de sector;
- Inzet van FSC-hout uit tropische bosconcessies vraagt nieuwe manieren van werken rondom prijs, nieuwe houtsoorten en beschikbaarheid;
- (Tropisch) FSC-hout en PEFC-naaldhout laten zich administratief niet goed combineren in een eindproduct.

Aanbestedingsprocedure

Het inzetten van gecertificeerd hout blijft in de uitvoering vaak achterwege, met als mogelijke redenen:

- Aanbesteding op de goedkoopste;
- Langere levertijd van specifieke houtsoorten wordt regelmatig genoemd als beperkende factor;
- Onvoldoende monitoring; de opdrachtgever controleert onvoldoende of niet of het juiste hout in het project terecht is gekomen;
- Geen CoC-certificering van alle partijen, waardoor het hout als PEFC /FSC geïmporteerd wordt, maar niet met label in het eindproduct terecht komt.

Bosbeheer en manieren van werken

Nederlandse bedrijven die (FSC)-certificering van bosgebieden in de tropen initiëren zoals Precious Woods, Reef en Wijma hebben een verantwoordelijkheid voor het bosbeheer. Dit heeft als consequentie dat deze bedrijven hogere financiële lasten hebben vanwege de kosten van boscertificering en de organisatie voor bosbeheer, zoals het selectief weghalen van hout

²⁹ Een zijdelingse discussie is die over gecertificeerd hout versus illegaal hout. Een opvatting van respondenten is dat (FSC)-gecertificeerde bossen in de tropen, doordat ze werk en inkomen opleveren voor de lokale bevolking, illegale praktijken helpt tegengaan. Echter een andere opvatting is dat illegale kap niet wordt opgelost door (enkel) de focus op certificering. Bijvoorbeeld community bossen die voor de lokale markt werden bedoeld, worden nu ook gecertificeerd. Voor de lokale markt wordt dit hout dan te duur. Dit leidt tot illegale kap voor de lokale markt. Ook wordt illegaal of niet duurzaam gekapt bos aan andere landen verkocht zoals China. Certificering draagt in deze visie dus niet bij aan het afnemen van illegale praktijken (Respondent). De Europese Unie heeft een aparte beleidslijn geformuleerd rondom tegengaan import illegaal hout (FLEGT).

en het aanleggen van wegen in het bos (Respondent). Certificering leidt tot minder bekende houtsoorten (Lesser Known Species) op de GWW-markt. In de GWW-sector is men gewend één soort hout te specificeren. Aannemers schrijven vaak één soort hout voor. Het is dan mogelijk dat deze soort net niet beschikbaar is. Respondenten geven aan dat in de tijdsplanning van een project vaak geen rekening wordt gehouden met mogelijke langere levertijden.

Importeurs zonder eigen bos in beheer dragen geen kosten die meekomen met het bosbeheer, maar enkel met de kosten die samenhangen met het verkrijgen van een CoC-certificaat. Een importeur kan daarnaast selectiever omgaan met de keuze van houtsoorten. Zij hebben niet noodzakelijkerwijs de drang om verschillende houtsoorten in de markt te zetten (Respondent).

Meerkosten gecertificeerd hout

De certificering van bosgebieden in West-Afrika is geïnitieerd door internationale bedrijven. De kosten van zowel de certificeringsorganisatie als het bijbehorende beheer moeten worden terugverdiend. De hogere prijs heeft onder andere tot gevolg dat partijen hun bedrijf niet laten certificeren, of het wordt een argument om in een project op het duurdere hout te bezuinigen. De respondenten die met FSC werken, zijn van mening dat het bij de prijs van FSC-hout om reële prijzen gaat, die opdrachtgevers bereid moeten zijn te betalen. Een van de respondenten geeft aan het prijsverschil niet te ervaren, omdat bij grote leveringen over een goede prijs kan worden onderhandeld, en het wordt terugverdiend, onder andere door de goede marktwerking die er van FSC uitgaat. Het is een markt die vooral groeit doordat duurzaam inkopen bij de overheid steeds meer in de praktijk wordt gebracht. Deze respondenten benadrukken dat ondanks de (beperkt) hogere prijs FSC bedrijfsmatig een goede keuze kan zijn .

Verschillende duurzaamheidsinitiatieven

In de sector zijn verschillende initiatieven te zien rondom het streven naar meer gebruik van duurzaam geproduceerd hout:

- Opdrachtgevers leggen duurzaamheid vast in het programma van eisen in projecten; ze maken verschillende keuzes t.a.v. de keurmerken, of binnen de keurmerken, bijvoorbeeld een specifiek label;
- Het aantal FSC-convenanten in de sector groeit. FSC Nederland voert een lobby bij o.a. decentrale overheden (gemeenten, provincie en waterschappen) en bedrijfsleven om FSC convenanten te sluiten;
- Bedrijven (importeurs) zetten expertise in om opdrachtgevers en andere partijen te adviseren over de meest duurzame houtkeuzes in projecten;
- Eén van de geïnterviewde importeurs organiseert informatiebijeenkomsten voor bijvoorbeeld aannemers over CoC-certificering;
- Initiatief van Bouwend Nederland met Probos. Binnen het project 'Timmer de keten dicht' worden bouwbedrijven voorgelicht over het belang van certificering, wat het in de praktijk betekent en welke kansen het biedt (www.probos.nl/timmerdeketendicht);
- Het aantal CoC-certificeringen in de sector (bijvoorbeeld bij aannemers) groeit (zowel PEFC als FSC).

Variatie in keuze keurmerken heeft effect op projecten en beschikbaarheid

Keuzes ten aanzien van labels komen in de hele keten voor: bij opdrachtgevers (denk aan het verschil in TPAC-criteria en FSC-convenanten bij veel decentrale overheden), importeurs en bouwbedrijven. De rijksoverheid kan de decentrale overheden niet opleggen voor TPAC of een bepaald keurmerk te kiezen. Sommige bedrijven en opdrachtgevers kiezen nadrukkelijk voor FSC-convenanten; sommige opdrachtgevers kiezen binnen FSC specifiek voor een FSC "pure" claim. Dit kan effect hebben op beschikbaarheid. Het PEFC- en FSC-keurmerk kan niet gelijktijdig met een label op een eindproduct gevoerd worden. Combinaties van PEFC- en FSC-hout zijn daardoor administratief en fysiek niet te verenigen.

5.5. Kansen en barrières voor meer gecertificeerd hout

Er is nog steeds een groot aanbod van niet gecertificeerd hout op de Nederlandse GWW-markt. Wat zijn kansen en barrières om het aandeel hout met een certificaat te vergroten?

Beschikbaarheid en vraag

Volgens verschillende respondenten blijft de achterblijvende vraag naar gecertificeerd hout de grootste barrière. Er wordt nu wel steeds vaker een ambitie geformuleerd. De eis voor duurzaam hout komt echter niet altijd in het contract terecht (Respondent). Beschikbaarheid wordt momenteel niet als belangrijk probleem gezien. Er zijn op het moment genoeg aanbieders, ondernemers in de infrasector met een CoC en leveranciers om de beperkte vraag af te dekken (ook die vanuit de overheid). Echter, wanneer duurzaam inkopen steeds meer in de praktijk wordt gebracht, dan zijn meer CoC-aannemers en misschien ook wel meer leveranciers nodig om aan de vraag te kunnen voldoen. Dat de beschikbaarheid voldoende is kan dus een tijdelijke situatie zijn (vooral omdat certificering in de tropen nog achterblijft, zie paragraaf 2.4).

CoC-certificering van infrabedrijven

Op dit moment tenderen bedrijven/opdrachtgevers ernaar om als ze bij de inzet van tropisch hout een certificaat willen, ook maar een gecertificeerde aannemer in de hand te nemen. (Het is overigens niet altijd nodig dat een aannemer een CoC-certificaat heeft). Aannemers kunnen de volgende overwegingen hebben voor CoC-certificering (Respondent):

- Imago vanuit de continuïteit van de onderneming;
- De markt. Voor de winstgevendheid van de onderneming/ om de omzet te kunnen draaien van een opdrachtgever die erom vraagt;
- Duurzaam inkopen van de overheid is een drijfveer voor veel aannemers om zich te laten certificeren. In de infrasector zijn er met name publieke opdrachtgevers die allemaal voor een bepaald percentage duurzaam moeten inkopen. De verwachting van de meeste respondenten is dat infrabedrijven in de toekomst niet meer aan die certificering ontkomen.

Kosten, bereidheid en monitoring

Knelpunten liggen voor een deel bij de overheid zelf, onder andere vanwege de decentrale organisatie. Op rijksniveau/beleidsniveau speelt duurzaamheid een rol, maar het is de vraag of het diep in de organisatie ook echt wordt uitgevoerd (Defensie, DLG en RWS; (Respondent)). De praktijk van de goedkoopste aanbesteding verhoudt zich niet met duurzaam: er wordt soms bezuinigd op het duurdere hout. Een ondersteunende barrière is dat er soms beperkt monitoring plaatsvindt en de opdrachtgever de eis voor duurzaam hout niet altijd doorzet.

Functioneel bestek

Decentrale overheden schrijven een keurmerk voor en in de bestekken worden soorten hout gespecificeerd. Deze werkwijze past beperkt bij het verantwoord toepassen van hout. Daarom is het nodig dat aannemers in het bestek de toepassing en de bijbehorende kwaliteiten aangeven (functioneel specificeren). De leverancier kan daar zelf een soort bij zoeken die voldoende beschikbaar is. Er is dus een omslag nodig van denken in termen van houtsoorten naar termen van toepassingen. Deze omslag is overigens al gaande. Ook het feit dat gecertificeerd hout duurder is, moet door de opdrachtgever worden ingecalculiseerd. Het probleem kan ook worden opgelost door langere levertijd uit te trekken. Dit heeft consequenties voor de doorlooptijd van projecten; hier moet men rekening mee houden in de planning.

Administratieve omvorming naar CoC kan een barrière zijn bij aannemers

Een CoC-certificaat vraagt een vooral administratieve verandering van een bouwbedrijf. De extra inspanning zit erin dat een aannemer moet aantonen de inkomende hoeveelheid

gecertificeerd hout dat op de bouwplaats aankomt gelijk is aan de geplaatste hoeveelheid. Voor deze eis moeten administratieve systemen worden aangepast. In de achterban van Bouwend Nederland leeft vrij breed de opvatting dat de meerwaarde hiervan niet evident is (ook onder de bedrijven die een CoC-certificaat hebben). Overigens laten de importeurs weten dat certificering maar een beperkte inspanning vergt. Vaak voldoen de administratieve procedures al aan de basisvoorwaarden van een Chain of Custody certificaat.

Informatie en bekendheid

Dat het bosbeheer het verschil maakt bij gecertificeerd hout is onder aannemers nog beperkt. Het idee dat het om hetzelfde maar dan duurder hout gaat, brengt weerstand met zich mee bij sommige bedrijven. Hierbij is het een kans om verder in te zetten op kennis en informatie, wat in de sector op allerlei manieren ook al gebeurt.

Discussie over en concurrentie tussen keurmerken in de sector

Er is discussie over de lobby van FSC Nederland om in de sector convenanten af te sluiten. Dit sluit aan bij de meningsverschillen in de sector over de vraag welke certificeringssystemen een garantie geven voor verantwoord bosbeheer. Er zijn in deze sector partijen die zich committeren aan FSC. Ook Bouwend Nederland raadt lidbedrijven alleen FSC aan. Vanuit enkele van de bedrijven die zich aan FSC committeren vinden de respondenten dat voor tropisch hout de overheid eenduidig voor FSC zou moeten kiezen. De discussie gaat vooral over de criteria. Vanuit andere partijen is juist te vernemen dat een eenduidige keuze voor één keurmerk tot oneerlijke concurrentie leidt. De rijksoverheid kiest in lijn met de juridische mogelijkheden (EU en WTO) voor TPAC maar schrijft die niet aan decentrale overheden voor. Hierdoor is er geen eenduidigheid binnen de overheid.

Vergroten aandeel PEFC-hout

Voor bij het aandeel naaldhout kunnen PEFC CoC-certificeringen nog voor veel winst aan gecertificeerd hout zorgen in de GWW-sector. Een van de respondenten van een bedrijf dat veel tropisch hout uit Maleisië importeert, geeft aan dat wanneer de TPAC goedkeuring van PEFC Maleisië door de minister wordt overgenomen ook daar een grote slag is te halen. (Inmiddels heeft TPAC het MTCS-systeem alsnog niet conform de criteria verklaard).

Wie is aan zet?

- *Opdrachtgevers*: het formuleren van een ambitie en vasthouden aan de eis; het rekening houden met planning en doorlooptijd. Het is de verantwoordelijkheid van een opdrachtgever om voldoende tijd in de bouwen om het gewenste hout ook te kunnen krijgen binnen de doorlooptijd van het project (Respondenten)
- *De aannemers*: nog meer CoC-certificeringen, omdat anders een beperkt aantal aanbieders ontstaat voor de publieke opdrachtgevers.
- *De overheid*: de daad bij het woord voegen met duurzaam inkopen. Bereidheid om hogere prijzen en eventuele langere levertijden te accepteren.
- *De sector*: meer informatie over houtkenmerken en toepassingen verspreiden onder aannemers en opdrachtgevers.

5.6. Conclusies en aanbevelingen

5.6.1. Conclusies

De volgende vraag wordt hier beantwoord:

Wat zijn barrières en kansen voor vergroting van het aandeel gecertificeerd hout in de GWW sector en hoe kan verduurzaming worden bevorderd?

- Op dit moment is de achterblijvende vraag de grootste barrière voor het gebruik van gecertificeerd hout in de GWW-sector. De beschikbaarheid is momenteel minder een probleem.
- Het werken met toepassingen in het bestek in plaats van het specificeren van de soort vergroot de beschikbaarheid van gecertificeerd hout. Een kans is om verder te gaan met bekendheid geven aan het belang van gecertificeerd hout en het functioneel bestek (d.w.z. niet specificeren naar soort maar naar toepassing).
- Het daadwerkelijk vragen van gecertificeerd hout door overheden zal bijdragen aan winst met CoC (PEFC en FSC)-certificeringen bij leveranciers en aannemers. Om de vraag te vergroten moet er bereidheid zijn om een geringe meerprijs voor het gecertificeerde hout te betalen. Hierbij is de Nederlandse overheid aan zet als opdrachtgever in de GWW.
- Winst aan de aanbodkant. Wanneer de markt alleen maar duurzaam hout aanbiedt verdwijnt het kostenaspect. Dit betekent: meer CoC-gecertificeerde importeurs en aanbieders. Voor verdere CoC-certificering van bouwbedrijven kan worden aangesloten bij lopende initiatieven, zoals van Probos en Bouwend Nederland.
- Winst valt ook te boeken met PEFC-certificering voor het aandeel naaldhout. Van het naaldhout dat omgaat in de bouwsector is veel PEFC. Dit komt echter niet met een label op de markt.
- Activiteiten ontplooiën voor de ontwikkeling (of wederzijdse erkenning) van de Chain of Custody van de twee grootste certificeringssystemen (FSC en PEFC). Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de ervaring, kennis en expertise binnen het Keurhout systeem.

5.6.2. Is dit een quick win?

Ook voor het gebruik van duurzaam tropisch hout in de GWW zijn quick wins aan te geven, maar deze zullen niet tot een grote voortgang leiden in het aandeel gecertificeerd hout op de Nederlandse markt.

Wat kan deze sector bijdragen aan de 50%-doelstelling?

Duurzaamheid/urgentie

In deze sector is met de certificering van tropisch bos meer winst te behalen in termen van biodiversiteit dan in sectoren die uitsluitend hout uit gematigde streken gebruiken. De urgentie van duurzaam beheer in tropische bossen (inclusief het tegengaan van ontbossing) is over het algemeen breed bekend. Naast het promoten van gecertificeerd tropisch hout kan er meer bereikt bij het slim combineren van houtsoorten in bepaalde toepassingen, of het gebruiken van andere soorten dan gebruikelijk. De hoge eisen die in de GWW worden gesteld geven hier beperktere mogelijkheden dan bij andere houtsectoren.

Kansen

De grote invloed van de overheid kan aangewend om meer druk uit te oefenen op de sector middels consequentere aanbestedingen, gecombineerd met een meer functionele manier van voorschrijven van materiaalgebruik.

Motivatie

De motivatie voor verduurzaming is in deze sector, gezien de urgentie van duurzaam bosbeheer in de tropen, aanwezig. De overheden die als grote afnemer van hout in de GWW-sector opereren, hebben ambities geformuleerd ten aanzien van duurzaam hout. Ook belangrijke partijen in de markt, zoals de VVNH, de Nederlandse Bond voor Timmerfabrieken en Bouwend Nederland spreken ambities uit op het gebied van duurzaam hout.

Volume

Het volume aan tropisch hardhout in de GWW-sector is niet exact bekend, maar relatief klein en zou een bijdrage kunnen geven van maximaal 3,5% aan het 50%-doel voor timmerhout. Binnen Rijkswaterstaat was in 20045 al 60% van het gebruikte tropische hout gecertificeerd.

6. Vergelijking tussen de houtbranches

6.1. Introductie

In de voorgaande hoofdstukken werd gekeken naar kansen en barrières bij marktpartijen om winst te behalen met het aandeel hout(producten) of papier dat onder een certificaat voor duurzaam bosbeheer wordt verkocht. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste barrières en kansen vergeleken. Er wordt begonnen met een inschatting van winst die er met certificering valt te behalen in de drie onderzochte branches (Paragraaf 6.2). Vervolgens worden de spelregels en praktijk in de drie houtbranches vergeleken, en barrières en kansen voor toename van het aandeel gecertificeerd hout/papier die door de marktpartijen zijn aangedragen (Paragraaf 6.3).

6.2. Relevantie, urgentie en kansen aan de aanbodkant

De drie onderzochte houtbranches gebruiken verschillende typen hout van verschillende herkomstgebieden. Het aandeel gecertificeerd areaal in die gebieden loopt uiteen, en daarmee de huidige of toekomstige beschikbaarheid van gecertificeerd hout/pulp op de Nederlandse markt. Dit is bepalend voor de uitgangssituatie om winst te maken met het aandeel gecertificeerd hout/papier (zie tabel 6.1).

Herkomstgebieden en beschikbaarheid

Wereldwijd was er in 2008 voldoende gecertificeerd areaal om ongeveer 25% van de houtbehoefte te voorzien. Dit is heel verschillend per regio, waarbij de tropen duidelijk achterblijven (ITTO 2008). Hout voor de verpakkingindustrie en papierindustrie komt met name uit Europa, en de grondstof is vooral beschikbaar onder een PEFC-certificaat. Hoogwaardig hardhout voor de GWW komt vooral uit de tropen, voorzien van een FSC-certificaat.

- Voor de consumptie van papier wordt veel hout gebruikt (bijna 7 miljoen m³ r.e.), ongeveer de helft van de totale Nederlandse consumptie aan hout. De Nederlandse papierfabrieken maken ongeveer de helft van het papier dat in Nederland op de markt komt. Het marktaandeel van duurzaam papier is nog laag, maar de grondstof pulp, afkomstig uit Europa en Noord-Amerika, is vaak al (PEFC)-gecertificeerd.
- In de palletsector gaat veel naaldhout om (0,8 miljoen m³) waarvan grofweg de helft in Nederland wordt afgezet (dat is 7% van de Nederlandse consumptie aan timmerhout). Veel van het West- en Noord-Europese bosareaal is (PEFC)-gecertificeerd. Veel laagwaardig hout dat voor de verpakkingindustrie wordt verwerkt komt uit Oost-Europa en Rusland, met een groter aandeel uit niet gecertificeerde bosgebieden.
- In de GWW-sector wordt veel hout uit tropische regio's gebruikt. In deze sector is de beschikbaarheid van FSC ten opzichte van PEFC groter dan in de andere branches. Het totale houtverbruik komt op 3,5% van de Nederlandse consumptie aan timmerhout, maar dit is niet allemaal tropisch. Binnen de GWW-sector is 28% van het verwerkte importvolume (tropisch en niet-tropisch) gecertificeerd.

Bij alle drie productiesectoren is er momenteel voldoende beschikbaarheid van gecertificeerde grondstof. Zowel in de papiersector als in de verpakkingindustrie is het aandeel gecertificeerde eindproducten nog klein, waardoor er potentieel veel winst is te behalen.

Kansen voor het vergroten van het areaal gecertificeerd bos zijn bij alle drie sectoren aanwezig:

- Emballage en pallets: mogelijkheden voor het vergroten van het bosareaal onder certificaat in Oost-Europa en de Russische federatie.
- GWW: uitbreiding van het aandeel bosareaal onder FSC-certificaat in tropische gebieden kan effect hebben op de import van gecertificeerd tropisch hardhout, hoewel de vraag tot nu toe achterblijft bij het aanbod. Wanneer tropisch bosareaal ook onder PEFC-certificaat geaccepteerd zal worden, zal dat een grote toename kunnen opleveren voor het gecertificeerd tropisch hout dat wordt geïmporteerd (Maleisië). De kans daarop is niet duidelijk vanwege de afwijzing van het MTCS-keurmerk door de TPAC-toetsingscommissie.
- Papier: veel van het Europese bos is al gecertificeerd. In Europa (zonder de Russische federatie) wordt ongeveer de helft van het bos voor productie gebruikt. Daarvan is 55% gecertificeerd onder PEFC, en 33% onder FSC. In de USA wordt een derde voor productie gebruikt, en daarbinnen is respectievelijk 36% en 14% gecertificeerd. Het gecertificeerde aanbod vanuit Europa kan dus niet heel veel meer uitgebreid worden, maar nog wel in de Verenigde Staten (data PEFC 2009, FSC 2010 en FAO 2010).

Certificering, relevantie en urgentie

De urgentie van certificering voor duurzaam bosbeheer is in tropische gebieden groter dan in de gematigde streken, vanwege de grotere milieugevolgen van de ontbossing van tropisch regenwoud (CO₂-emissies) en ook vanwege de sociale en economische problematiek in de tropen. Omdat het huidige bosbeheer in grote delen van Europa al relatief 'goed' is, is het effect van een gecertificeerd eindproduct op bosbeheer kleiner in de papier- en verpakkingindustrie.

Mogelijke 'lek'effecten (alleen voor de export certificeren en voor lokaal gebruik andere gebieden ontbossen) maken de problemen in ontwikkelingslanden nog urgenter. De effecten geven ook aan dat certificering alleen niet alle problemen op kan lossen, en dat aansturen op goede nationale boswetgeving potentieel meer kan bewerkstelligen. Het Europese FLEGT initiatief moet vooral gezien worden in het kader van bestrijden van illegale kap, en kan dus een bijdrage leveren aan het reduceren van ontbossing. Ook initiatieven binnen de klimaatconventie, zoals CDM en REDD geven kansen op dit vlak.

Tabel 6.1 Kansen aan de aanbod kant

Branche	Papierfabrieken	Verpakkingsindustrie	GWW
Aandeel in netto consumptie papier of timmer-hout	50%	7%	3,5%
Grondstoffen	Pulp en oud papier	Naaldhout	Naaldhout en hardhout
Herkomst	Europees en Noord-Amerika	Europa en Rusland	Europa en Tropen
Beschikbaarheid gecertificeerde grondstof	Voldoende	Voldoende	Per soort verschillend
Kansen voor vergroten areaal duurzaam bosbeheer	Beperkt	Verschillend per herkomstgebied	Potentieel groot in de tropen
Andere vormen van duurzaam produceren	Recycling (materiaal hergebruik) en milieumaatregelen	Product hergebruik (palletpools), reparatie; materiaal hergebruik	Hergebruik van oud hout binnen de sector.
Motivatie	Al veel initiatieven gaande.	Bij koplopers. Branche heeft ambities geformuleerd	Urgentie is breed bekend

De relevantie van certificering moet ook afgezet worden tegen andere vormen van verduurzaming van handelen in de ketens, en zou daar zelfs idealiter aan vooraf moeten gaan. Minder houtconsumptie (door product- en materiaal hergebruik) is een eerste stap op weg naar duurzaam omgaan met bos. In de verpakkingindustrie is producthergebruik (palletpools) een belangrijke manier om het houtgebruik te verminderen. In de papiersector is materiaalhergebruik ook al groot (de grondstof bestaat uit 75% oud papier en 25% verse pulp).

6.3. Functioneren van de ketens - Kansen en barrières

Hierna worden de belangrijkste kenmerken van ketens besproken waaromheen zich spelregels en manieren van werken vormen die zowel barrières als kansen kunnen vormen: prijs, vraag en aanbod, overwegingen van aanbieders en afnemers, omgangsregels, complexiteit. De branches verschillen in complexiteit: het aantal schakels in de keten, het aantal bedrijven binnen de schakels, type afnemers etc. (zie tabel 6.2).

Organisatie en kenmerken van de ketens als uitgangspunt

Pallets doorlopen een korte productieketen (boseigenaren/zagerijen – producenten); er is een beperkt aantal Nederlandse producenten van pallets. Zij maken het eindproduct al dan niet onder een certificaat. De verpakkingindustrie is een sector die uitsluitend levert aan het bedrijfsleven; aan het einde van de keten zit een consument (bv retailer) die zijn product laat vervoeren. Het is een business-to-business sector waarbij het productgebruik niet heel zichtbaar is voor de eindconsument (de burger).

In de papiersector wordt pulp (en in mindere mate hout) geïmporteerd en door Nederlandse papierfabrikanten verwerkt tot papier; daarnaast komt veel papier rechtstreeks via groothandels van buitenlandse fabrikanten. De papiersector bestaat uit verschillende subsectoren: grafisch papier (vooral drukwerk en kantoorpapier), karton en sanitair papier, waarin verschillende partijen een rol spelen met verschillende afnemers. Afnemers bestaan uit bedrijven, overheid en individuele consument. Opdrachtgevers (met name bij drukwerk) bepalen of het papier met een label in het eindproduct terecht komt. Bij grafisch papier zijn uitgeverijen een bepalende partij in het tijdschriften- en boekensegment; reclamebureaus spelen een grote rol in het business-to-business segment.

De GWW-sector is projectmatig georganiseerd. Betrokken partijen zijn opdrachtgevers (overheid en bedrijfsleven), projectontwikkelaars, importeurs/ groothandels (deze groep bestaat uit enkele toonaangevende bedrijven met eigen concessies en daarnaast importeurs / handelaars) en daarnaast enkele grote en zeer veel kleine (onder)aannemers. Het gaat in de GWW vaak om grote integrale projecten van de overheid (waterschappen, gemeenten, Rijkswaterstaat).

Prijs

Het land van herkomst is mede bepalend voor de prijs van gecertificeerd hout (loonkosten e.d.) en de extra moeite die het leveren met certificaat kost. In de palletindustrie maakt de kleine winstmarge het lastig om duurder gecertificeerd hout uit West- en Noord-Europa in te zetten (waar veel bosareaal is gecertificeerd). De meerprijs boven hout uit Oost-Europa zit niet in het certificeren maar in loonkosten en de hogere kwaliteit van Noord-Europees hout. In de GWW is er een meerprijs van tropisch FSC. In de papiersector is de meerprijs per vel papier beperkt. Echter grote oplagen kunnen een behoorlijke meerprijs betekenen. Dit speelt een rol bij miljoenenoplagen van tijdschriften.

De eerste stap op weg naar een aantoonbaar product in Nederland ligt bij de Nederlandse importeurs en fabrieken/producenten (in geval van papier en pallets). In de papiersector en de GWW-sector kunnen de aanbieders (voorin de keten) gecertificeerde producten of grondstof aanbieden. In de papiersector zijn de partijen voorin de keten (groothandels en producenten) veelal CoC-gecertificeerd. In de GWW-sector zijn veel importeurs gecertificeerd, maar is er ook nog een grote stroom niet gecertificeerd geïmporteerd hout. In de verpakkingindustrie is er één bedrijf met een groot marktaandeel waarvan alle Nederlandse productiebedrijven een PEFC-certificering hebben. Recentelijk is CoC-certificering van de in de EPV verenigde producenten in gang gezet.

Eventuele meerkosten willen handelaren en producenten doorberekenen aan hun klanten, en de bereidheid daartoe varieert. Indien dit niet mogelijk is ligt er een kans/barrière in de bereidheid van aanbieder om zelf de (al dan niet geringe) meerkosten te dragen. Bij de 'voorlopers' waar er veel van zijn geïnterviewd, zoals groothandels in papier en importeurs in de GWW, wordt de meerprijs ook niet echt ervaren. Dit komt omdat zij:

1. De prijs van gecertificeerd hout of papier een reële prijs vinden (en de lagere prijs van niet gecertificeerde producten een niet reële prijs).
2. Deze grote marktpartijen (bijvoorbeeld een grote drukkerij of GWW-importeur) zelf invloed uitoefenen op de prijs (een goede prijs afdingen bij grote oplagen).

Een andere vraag is of Nederlandse marktpartijen invloed kunnen uitoefenen op de boscigenaren in het buitenland, niet alleen om de prijs te beïnvloeden maar ook op het uitbreiden van het gecertificeerde bosareaal. In de palletindustrie geeft men aan dat deze invloed beperkt zal zijn wanneer de markt geen level-playing-field kent, en producenten uit andere EU-landen niet dezelfde initiatieven ontplooiën.

Vraag en aanbod

Of de prijs een barrière vormt hangt nauw samen met de vraag naar een gecertificeerd eindproduct. In zowel de papiersector als de verpakkingindustrie is er veel aanbod van gecertificeerd hout en papier, maar dit komt niet altijd terecht in een eindproduct met een label. De barrière is dan gelegen in het achterblijven van de vraag naar een product met FSC- of PEFC-label. Bij de afnemers, die bepalen of het eindproduct onder certificaat wordt opgeleverd, spelen verschillende overwegingen die een barrière kunnen vormen om voortgang te maken met het aandeel *aantoonbaar* gecertificeerd papier/timmerhout op de Nederlandse markt.

- *Papier*. Producenten geven aan dat de vraag naar gecertificeerd papier beperkt is. Dit speelt sterker bij PEFC dat nog een kleinere bekendheid geniet dan FSC. Bij drukwerk, zoals tijdschriften en boeken, zijn uitgeverijen bepalend. Uitgeverijen hoeven geen gecertificeerd eindproduct op de markt te brengen om verzekerd te zijn van papier uit duurzaam beheerd bos. Zij vragen vaak niet naar gecertificeerde grondstof omdat de consument (de lezer van bijv. grote tijdschriften) hier niet om vraagt. Er is wel vraag van de overheid als afnemer, maar dit beslaat een kleiner deel van de papiermarkt (duurzaam inkopen, vooral kantoorpapier).
- In de *GWW-sector* vormt de overheid, zowel centraal als decentraal (RWS en waterschappen), de grootste afnemer en zou via het duurzaam aankoopbeleid een grote invloed uit kunnen oefenen. Hier is het dus de overheid die bereid moet zijn de meerkosten te betalen. In de praktijk echter komt de eis voor duurzaam hout bij aanbestedingen niet altijd in de contracten van GWW-projecten terecht. Kosten worden als reden genoemd, maar ook langere levertijden spelen een rol als argument (in relatie tot het te specifiek voorschrijven van houtsoorten).
- In de *verpakkingindustrie* zijn de consumenten bedrijven die pallets alleen voor het vervoer gebruiken. Vraag van klanten, zoals retailers, naar gecertificeerde pallets is er nauwelijks. De barrière is dat pallets geen rol spelen in het milieu-imago van deze bedrijven.

Kansen om winst te maken met het aandeel aantoonbaar gecertificeerd hout en papier ligt bij vergroting van de vraag naar gecertificeerde eindproducten bij afnemers en tussenpartijen:

- Het aandeel gecertificeerd papier kan verhoogd worden door uitgeverijen te stimuleren gecertificeerd papier te gaan gebruiken en de Chain of Custody (CoC)-certificering van drukkerijen verder te stimuleren. Om de vraag nog verder te stimuleren, kan de overheid met zijn aankoopbeleid een factor van belang zijn, vooral bij kantoorpapier (grafisch). Er is ook nog onduidelijkheid over de technische mogelijkheden van gecertificeerd papier bij de uitgevers. Via informatieverstrekking aan uitgevers over technische mogelijkheden kunnen keuzes mogelijk veranderen.
- De belangrijkste stimulans in de GWW lijkt een consequenter aanbestedingsbeleid van de overheid als grootste afnemer te zijn. Dit zal onder andere nog meer aannemers kunnen beïnvloeden. Een belangrijk hulpmiddel is het functioneel bestek.
- In de verpakkingsindustrie liggen kansen zowel aan de vraag als aanbod kant. De koplopers in deze branche ontplooiën al initiatieven, die nu gesteund moeten worden. De brancheorganisatie heeft inmiddels ambities geformuleerd. Ook afnemers moeten nu bereid zijn om gecertificeerde producten met een meerprijs in te kopen.

Omgangsregels

Omgangsregels kunnen een grote belemmering vormen voor een verandering: bijvoorbeeld vaste klantrelaties; een partij die altijd inkoop bij een bepaalde aanbieder en niet snel zo'n relatie doorbreekt. Omgangsregels lijken niet zo'n grote rol te spelen in de onderzochte branches. Wel speelt voor winst met certificering een rol dat de partijen in de markt elkaar beïnvloeden. Wanneer de markt steeds meer ingericht raakt op gecertificeerd hout en papier (mainstreamen), worden partijen die geen CoC-certificaat hebben tenslotte in het nadeel gesteld. Een voorbeeld hiervan is in de GWW-sector zichtbaar. Een niet gecertificeerde aannemer krijgt bijvoorbeeld niet de opdracht van de overheid voor een GWW-project.

Wie is aan zet?

CoC-certificering van bedrijven

In de verpakkingsindustrie kan de winst met certificering gemaakt worden door voorin de keten nog bedrijven CoC te certificeren (de producten van pallets). In de papiersector ligt de winst duidelijk verderop in de keten. Het gaat daarbij vooral om de aantoonbaarheid van gecertificeerde eindproducten, omdat de grondstof veelal al is gecertificeerd. Hierbij zijn drukkerijen nog ondervertegenwoordigd. In de GWW-sector is het minder eenduidig; aannemers zijn vaak nog niet CoC-gecertificeerd, maar het aantal is wel groeiende; bij stijgende vraag vanuit de overheid zal dit nog meer toenemen.

Vraag creëren

De tweede partij aan zet zijn afnemers, die vraag naar gecertificeerd hout en papier kunnen creëren:

- Papier: uitgevers en overheid (inkoopbeleid) (eindproduct);
- Pallets: eindafnemers (bijvoorbeeld retailers);
- GWW: de overheid als afnemer.

Complexiteit

De complexiteit van een maatregel kan een barrière zijn, met name in een sector waar de manieren van werken sterk verankerd zijn. Certificering betekent voor de in de drie branches betrokken bedrijven: het doorvoeren van een CoC-systeem, het werk administratief en het logistiek indelen naar de verschillende stromen gecertificeerde (FSC of PEFC) en niet gecertificeerde producten. Complexiteit lijkt vooral een ondersteunende barrière, een versterkend probleem voor partijen die een beperkte motivatie hebben om een keurmerk voor bosbeheer te gaan voeren. Een gerelateerde door alle marktpartijen in papier en GWW gesignaleerde barrière is gelegen in de 'scheiding' van de certificaten, d.w.z. dat FSC en PEFC

label niet samen op een product gevoerd mogen worden. Dit is een barrière voor partijen die nog moeten beginnen met certificering, en bij bedrijven waar vermenging van FSC- en PEFC-grondstoffen op kan treden.

- Emballage en pallets. Bedrijven zijn vaak niet ingericht op het afzonderlijk verwerken van verschillende houtstromen. Een mix van houtsoorten is juist gebruikelijk. Het mogen mengen van stromen (balansbenadering) zou de complexiteit van de maatregel voor de palletproducenten verminderen.
- Papiersector. Het in de administratie gescheiden houden van stromen is geen grote omslag voor bijvoorbeeld een drukkerij die toch alles al goed administreert. Vermenging van grondstoffen met verschillende keurmerken (FSC en PEFC) zou de beschikbaarheid in de papiersector wel verder kunnen vergroten.
- In de GWW-sector en de papiersector sluit FSC-Nederland convenanten met bedrijven en overheden. Dit maakt het niet mogelijk dat PEFC en FSC beide worden toegepast in projecten, terwijl de TPAC-toetsingscommissie beide systemen heeft geaccepteerd.

Rol van certificeringsorganisaties

Bij het ontbreken van een beweging naar mainstreamen (100% van de keten gecertificeerd) is het waarschijnlijker dat er vooral concurrentie tussen keurmerken ontstaat, in plaats van concurrentie met het niet duurzame aandeel).

Door FSC-Nederland worden al actief convenanten gesloten met partijen die hout afnemen. In vergelijking met FSC, is PEFC ondervertegenwoordigd bij aannemers (bouw/GWW) en bij drukkerijen (papier). Het exclusief kiezen voor een keurmerk kan op gespannen voet staan met de Europese aanbestedingsregels, en zou daarom ongewenst zijn (zie bijv. VNG 2009).

Dominante gedeelde opvattingen

Opvattingen over het nut van certificering hebben een relatie met generaties van werken en tradities. Denk aan de opvatting dat veel bos in Europa al generaties lang goed wordt beheerd, met aandacht voor toekomstig gebruik. Dat gangbare praktijken via een certificaat aangetoond moeten worden op het eindproduct, kan als barrière fungeren voor het vergroten van de motivatie.

Kanttekeningen bij opvattingen uit het onderzoek

Ideeën die in de sector gedeeld worden, kunnen als barrière werken. Hier volgen kanttekeningen bij enkele opvattingen die in het onderzoek naar voren zijn gekomen.

- De opvatting onder sommige partijen is dat er onvoldoende beschikbaarheid is van gecertificeerd hout; dit zou volgens andere partijen enkel op gaan in bepaalde (tropische) gebieden of specifieke typen hout.
- De opvatting dat de prijs van gecertificeerd hout veel hoger is. Een studie van CE-Delft gaf aan dat de meerprijs nog vooral bij tropisch hardhout zit (100 Euro per ton) en niet bij naaldhout (20 euro per ton). Wel zijn er indirecte prijsverschillen die op het gecertificeerde product kunnen werken, zoals duurder West- dan Oost-Europees hout, of oplopende prijs bij grote oplagen in de papiersector.
- De opvatting van sommige partijen is dat Nederlandse bedrijven maar een beperkte invloed kunnen uitoefenen op de buitenlandse beseigenaren; grote vragende partijen lijken volgens anderen wel degelijk invloed te kunnen uitoefenen.
- De opvatting dat staatstoezicht een garantie is voor goed bosbeheer; dit hangt er vanaf af wat onder goed bosbeheer wordt verstaan. Staatstoezicht gaat niet per definitie om duurzaamheids-criteria.
- De opvatting dat tropisch FSC-hout leidt tot langere levertijden (GWW-sector); andere informanten menen dat levertijd voor gecertificeerd tropisch hout geen probleem is. Er is momenteel zelfs sprake van een overschot op het markt.

Wanneer gaandeweg certificaten steeds meer gemeengoed worden, kan dit wel een omslag in de sector teweeg brengen. Verschillende keren geven geïnterviewde aan (GWW en papier) dat

partijen die zich niet laten certificering in de nabije toekomst niet meer mee kunnen in de markt. Hierbij wordt certificering dus als kans gezien vanuit markt- en concurrentiepositie. Partijen in met name de papiersector menen wel dat certificering in verhouding moet worden gezien ten opzichte van andere milieuaspecten.

Externe druk: beleid, maatschappelijke druk (NGO's) etc.

Externe druk van bijvoorbeeld NGO's, burgers, en media-aandacht voor calamiteiten kunnen een impuls vormen voor verandering in een markt. Hout staat wat minder in de belangstelling dan voorheen. In de jaren negentig van de 20^e eeuw was er wel aandacht voor bos, bijvoorbeeld door de kap van oerbos voor de Nederlandse import (Greenpeace) en de verkoop van houtproducten bij tuincentra (teak tuinmeubilair) en doe-het-zelf winkels (acties WNF).

Deze acties worden door marktpartijen vooral ervaren als belemmerend voor het imago van hout. Er is ook concurrentie van andere materialen in alle drie sectoren. Het imago van hout als mogelijk CO₂-neutraal product zou in de hele markt (alle drie sectoren) meer aandacht verdienen.

Druk op het bedrijfsleven blijft achter. Hier liggen diverse kansen in de palletsector: bij de eindafnemers, die pallets benutten voor het vervoer van hun producten zijn (gecertificeerde) pallets niet zichtbaar in hun product en daardoor ook niet bij de consument. Retailers zouden dus bewuster met hun eigen inkoopbeleid om kunnen gaan. Ook druk op consumenten is er niet; consumenten spelen in de onderzochte ketens een kleine rol, of omdat ze niet in aanraking komen met een product (GWW en pallets), of omdat een keuze tussen wel of niet gecertificeerde producten niet voor de hand ligt (boeken, tijdschriften).

Tabel 6.2 Kenmerken van de ketens

Branche	Papier	Pallets/ emballage	GWW
Schakels	Complex	Klein aantal producenten	Complex
Gecertificeerde bedrijven	Voorin de keten ja Achterin de keten minder	Koplopers	Importeurs met concessies
Belangrijke schakel (wie is aan zet)	Uitgeverijen en Drukkerijen.	Producenten	Aannemers en opdrachtgevers
Vraag	Neemt toe	Afwezig	Wordt bij aanbesteding niet altijd doorgezet
Complexiteit	Door mengen van hout en oud papier beperkt	Lastig om stromen te scheiden	Zowel aan de productie als toepassingskant
Rol overheid als afnemer	Groot bij grafisch	Klein	Groot
Wat moet er gebeuren?	Vraag moet stijgen	Aanbod moet stijgen/ afhankelijk van de vraag	Controle, consequent aanbesteden
Meerkosten gecertificeerd product	Beperkt	Hoog in verhouding tot prijs pallets	Meerkosten FSC

7. Conclusies en aanbevelingen

7.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de hoofdvraag van het rapport beantwoord:

Wat zijn barrières en kansen om verder te komen met het aandeel duurzaam hout op de Nederlandse houtmarkt en hoe kan verdere verandering naar duurzame houtketens worden bevorderd?

De achtergrond van dit onderzoek was de vraag van het Kernteam Hout (bestaande uit vertegenwoordigers van de ministeries van EL&I en I&M) hoe de overheid mogelijke kansen kan benutten of barrières kan wegnemen om het aandeel duurzaam hout op de Nederlandse markt te stimuleren. Hierachter ligt de doelstelling van de overheid dat het aandeel duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt 50% bedraagt in 2011 (Beleidsprogramma Biodiversiteit) (LNV *et al.* 2008). Hiertoe zijn in drie houtbranches betrokken partijen bevestigd wat zij als kansen en barrières zien om het aandeel gecertificeerd hout in hun bedrijf of sector te vergroten. Hierbij stond het perspectief van marktpartijen centraal. Voor de volgende branches werd verwacht dat er goede mogelijkheden zijn (quick-wins) voor verduurzaming: de papiersector; de palletindustrie en de grond-, weg- en waterbouw. In paragraaf 7.2 worden de belangrijkste barrières en kansen om winst te maken met het aandeel gecertificeerd hout in deze drie sectoren samengevat. Paragraaf 7.3 geeft aangrijpingspunten voor mogelijk handelen van de overheid. Paragraaf 7.4 ten slotte is een reflectie op verdere verduurzaming van de Nederlandse houtmarkt.

7.2. Barrières en kansen voor winst met gecertificeerd hout

Emballage en pallets

De achterblijvende vraag naar gecertificeerde pallets vanuit grote bedrijven is een barrière. Pallets en verpakkingen zijn geen onderdeel van het milieu-imago van grote bedrijven die hun producten op pallets vervoeren. Een belangrijke spelregel die van invloed is in de palletindustrie is dat het hout vanwege de prijs-kwaliteit verhoudingen deels uit West- of Oost-Europa wordt geïmporteerd. De kleine winstmarge maakt het lastig om duurder gecertificeerd hout uit West- en Noord-Europa in te zetten (waar al veel bosareaal is gecertificeerd). De beperkte motivatie bij achterblijvende individuele bedrijven wordt veroorzaakt door barrières gelegen in de prijs, de achterblijvende vraag van klanten en gebrek aan urgentie in het West-Europese bosbeheer. Onder invloed van ideologie en het aansluiten bij een maatschappelijke trend met betrekking tot duurzaamheid nemen de producenten nu initiatief via de brancheorganisatie. Grote producenten zullen CoC-gecertificeerd worden. Of er vraag naar gecertificeerde pallets ontstaat door eindklanten zal bepalend zijn of er groei zal ontstaan. Daarvoor is ook informatieverstrekking en bewustwording nodig bij de eindafnemers.

Papier

De achterblijvende vraag naar gecertificeerd papier is een barrière om voortgang te maken met het marktaandeel gecertificeerd papier. De eindconsument en de opdrachtgevers van drukwerk (zoals uitgeverij, reclamebureaus en/of rechtstreekse eindklant) vragen beperkt om gecertificeerd papier. De aanbiedende partijen kunnen grotendeels gecertificeerd papier leveren. Veel papierpulp is afkomstig uit gecertificeerde bossen, maar komt zonder certificaat op de markt. Er zijn in de papiersector dan ook grote slagen te maken met aantoonbaarheid

(kranten en tijdschriften); hierbij moeten drukkerijen en uitgeverijen verder gestimuleerd worden om een certificaat te bemachtigen.

De papiersector bestaat uit veel segmenten. Bij grafisch papier (drukwerk en kantoorpapier) zijn het opdrachtgevers van drukwerk die bepalen of papier met logo op het eindproduct komt. Bij deze partijen (bijvoorbeeld uitgevers) is de motivatie beperkt. De belangrijkste overweging van uitgevers is dat de individuele eindconsument er niet om vraagt. Om gegarandeerd te zijn van duurzaam papier (traceerbare vezels) van drukkerijen hoeft een uitgeverij niet expliciet PEFC of FSC te vragen. In dat laatste geval zouden ze zelf de kosten op het factuur gaan dragen. Deze kunnen oplopen bij grote oplagen. De motivatie voor certificering bij deze partijen groeit wel om markttechnische redenen.

Grond-, weg- en waterbouw

De GWW-sector is projectmatig georganiseerd. Dit betekent andere spelregels dan voor papier en pallets. In de GWW is een hoogwaardige kwaliteit hout nodig vanwege de inwerking van water. De belangrijkste spelregel is dat de overheids-eis voor gebruik van duurzaam hout in de aanbesteding als ambitie wordt geformuleerd. De vraag moet echter consequenter worden doorgezet. De motivatie is er wel. Veelal wordt een bepaalde soort hout voorgeschreven in het bestek, maar deze soorten kunnen niet onbeperkt geleverd worden. Het voorschrijven van het toepassingsgebied in plaats van de soort hout is een manier van werken die een grote kans biedt voor toename van het aandeel gecertificeerd hout in GWW-projecten. Belemmeringen voor duurzaam hout (voor opdrachtgever en onderaannemer) zijn de prijs, levertijden en het aanpassen van het project aan het specificeren van een soort van gecertificeerd hout in projecten. Kansen zijn gelegen in aanbestedingsprocedures van de overheid: het vasthouden van de eis om gecertificeerd hout in te zetten tijdens het project, en monitoring van inmiddels uitgevoerde projecten.

7.3. Hoe kan verdere verduurzaming worden bevorderd?

Een transitie naar duurzame productketens door certificering zal vooral moeten plaatsvinden door gedragsverandering van partijen die in de productketens zijn betrokken. Marktpartijen zouden een grotere bijdrage kunnen leveren aan biodiversiteitsdoelen in de houtketen dan tot nu toe. Vrijwillige certificering zal waarschijnlijk echter nooit de hele sector bereiken zolang er een markt blijft bestaan voor niet gecertificeerde producten die vaak goedkoper zijn. Dit is inherent aan het marktprincipe dat vraag en aanbod bepalend zijn. De eerste marktaandeelen zijn snel gehaald en het 'laaghangend fruit is daarmee al geplukt'. Om additioneel effect op het huidige bosbeheer te kunnen krijgen, is het nodig om het overgrote deel van de markt mee te krijgen (mainstreamen), maar dat zal met steeds meer moeite gepaard gaan. De mogelijkheden van de overheid om gedrag af te dwingen van marktpartijen is beperkt. Als het certificeren op vrijwillige veranderingen is gebaseerd zal het moeilijk worden om met dezelfde instrumenten en impulsen de hele markt te bereiken. Bijpassende instrumenten zijn nodig voor het laten uitgroeien van inmiddels geaccepteerde certificaten. De overheid kan hierbij op de Nederlandse markt twee rollen innemen: het faciliteren van de markt (sturen van zelfregulering) of een regulerende rol (sterkere overheidssturing). Het eerste is vooral effectief als een groot aandeel van de markt bereikt kan worden via het aanbestedingsbeleid, zoals in de GWW.

Het verder faciliteren van de markt

Certificering wordt langzamerhand in de onderzochte sectoren steeds meer gezien als iets dat moet. In de GWW- en papiersector is er al een markt voor gecertificeerde producten (FSC en PEFC). De palletindustrie staat nog aan het begin van het proces naar aantoonbaar gecertificeerd hout in pallets.

In de papiersector zijn aanbiedende partijen (papierfabrieken en groothandels) gecertificeerd en kiezen tussenpartijen, uitgeverijen en drukkerijen (papier) steeds vaker voor een CoC-certificaat. Hierbij is naast ideologie de markt zelf - het kunnen voldoen aan eventuele vraag - de grootste stimulans. Dit wijst erop, en dit geluid is ook in de interviews gebleken, dat de overheid geen reden heeft om grote druk uit te oefenen, behalve dan als vragende partij via duurzaam inkoopbeleid. Een overheidsinzet via sterkere zelfsturing op de markt ligt dan ook het meest voor de hand om verdere gedragsverandering van actoren te stimuleren.

Deze gedragsverandering is erin gelegen dat (nog meer) bedrijven in de ketens een CoC-certificering (FSC of PEFC) bemachtigen en dat opdrachtgevers om gecertificeerd hout of papier vragen en aan deze vraag vasthouden. Hierbij ondersteunt de overheid vooral om de markt te stimuleren, knelpunten weg te nemen, eventueel kaders te scheppen en een rol in monitoring te vervullen. De belangrijkste aangrijpingspunten staan hieronder.

1. Stimuleren van de vraag via bewustwording bij eindconsumenten en tussenpartijen

In alle drie branches blijft de vraag achter bij het aanbod. Eindafnemers zijn bepalende actoren in alle drie sectoren waar nog een slag te maken is. Een andere belangrijke groep zijn de tussenpartijen die aan eindafnemers leveren. Zij hebben een grote beslissingsmacht: hun keuzes hebben invloed op de markt voor gecertificeerd hout en papier. Eindafnemers zelf, de klant achter de klant, zijn vaak onzichtbaar. Belangrijke tussenpartijen in de papiersector zijn uitgevers (tijdschriften) en reclamebureaus (business to business). Uitgevers vormen bijvoorbeeld de schakel naar individuele consumenten, zoals de lezer van een tijdschrift.

Via informatieverstrekking aan uitgevers over technische mogelijkheden kunnen de keuzes wellicht veranderen. Zowel bij de eindafnemers als de tussenpartijen is verdere bewustwording dus nodig. Ook retailers zouden bewuster met hun eigen inkoopbeleid om kunnen gaan. Bewustwording van het belang van verantwoord bosbeheer en de werking van certificering, zowel bij de eindconsument als bij grote afnemende bedrijven kan bijdragen aan een grotere vraag. Wanneer er meer vraag ontstaat naar gecertificeerde producten dan zal dit ook invloed hebben op het aanbod. De overheid kan dit stimuleren met campagnes en informatie.

2. De eigen doelen (als speler op de markt) operationaliseren voor marktpartijen, onder andere via een consequent aanbestedingsbeleid

De overheid opereert zelf als marktpartij op de markt met het duurzaam inkoopbeleid. In die hoedanigheid heeft de overheid in Nederland zich ten opzichte van certificering vooral ingezet om criteria te ontwikkelen voor de eigen inkoop van duurzaam hout en papier. Hiertoe dienen de TPAC-criteria.

Het inkoopproces zelf is decentraal georganiseerd. Decentrale overheden, gemeenten, waterschappen en regionale directies van Rijkswaterstaat, hebben hun eigen criteria voor duurzaam inkopen. Ze sluiten ook convenanten met FSC of ze hanteren TPAC. Deze keuzevrijheid kan in de markt belemmerend werken omdat de beide keurmerken FSC en PEFC niet samen gaan.

In de GWW-sector lijkt een consequenter aanbestedingsbeleid van de overheid als grootste afnemer de belangrijkste stimulans te zijn; de vraag moet vanuit de overheden dwingender worden gesteld en tevens moet consequenter worden vastgehouden aan de eis. Het aantal CoC-aannemers is groeiende; bij stijgende vraag vanuit de overheid zal dit nog meer toenemen. Ook in de papiersector kan, met name om de vraag naar kantoorpapier (grafisch) verder te stimuleren, de overheid met zijn aankoopbeleid een factor van belang zijn.

Monitoring van overheidsconsumptie is nodig. Grote aandacht moet vooral nog uitgaan naar interne consistentie tussen de rijksoverheid en centrale departementen en de decentrale

overheden/ afdelingen. Om meer zicht te krijgen op kansen via overheidsconsumptie, is het zaak dat de monitoring van het aankoopbeleid zich ook de volumes richt en niet enkel op de gerealiseerde uitgaven.

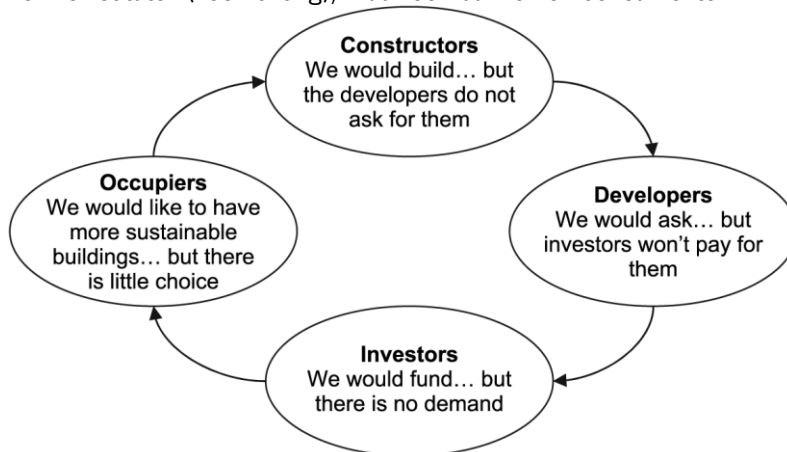
3. Het optimaliseren van de zwakke punten van private sturing, zoals onduidelijkheid op de markt wegnemen en het verminderen van competitie tussen certificaten

Er is in de markt voor gecertificeerd hout sprake van concurrentie tussen de labels (FSC en PEFC). Het mogen mengen van stromen (bv. via een balansbenadering) zou de complexiteit van de maatregel voor palletproducenten verminderen. In de papierbranche en GWW-sector kan het combineren van papier of hout met beide logo's in een eindproduct een mogelijke uitbreiding van gecertificeerde eindproducten opleveren.

De overheid kan verdere activiteiten ontplooiën voor de ontwikkeling (of wederzijdse erkenning) van de Chain of Custody van de twee grootste certificeringssystemen (FSC en PEFC). Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de ervaring, kennis en expertise binnen het Keurhoutsysteem.

4. Doorbreken van de Circle of blame

Het optreden van afwachtend gedrag van actoren op acties van andere actoren in de keten ('geen vraag', 'de consument/afnemer wil niet betalen', 'er is geen aanbod') wordt wel de Circle of blame (Figuur 7.1) genoemd. Het doorbreken van deze vicieuze cirkel vraagt om gerichte actie en commitment van meerdere actoren tegelijk: branche, overheid, kennisinstituten (voorlichting), maar ook banken en consumenten.

Source: SCFG (2000)

Figuur 7.1 Voorbeeld uit de bouwwereld van gehanteerde argumenten die een Circle of blame creëren.

5. Aansluiten bij en verder ondersteunen van initiatieven in de markt

In de houtmarkt is veel ontwikkeling als het gaat om certificering, met een belangrijke rol voor brancheorganisaties. Vaak gaan hier initiatieven van grote toonaangevende bedrijven aan vooraf (voorlopers). Brancheorganisaties kunnen een rol nemen om gezamenlijk verandering te organiseren, door te besluiten om ambities te stellen en die intern uit te dragen. Bijvoorbeeld de brancheorganisatie van infrabedrijven (aannemers) neemt deel aan allerlei initiatieven en heeft zo een invloed op leden. De VVNH verplicht deelnemende bedrijven om FSC, PEFC of beide labels te hanteren. Ook in de pallet- en verpakkingindustrie is de brancheorganisatie belangrijk bij het op de agenda zetten van certificering, met name bij het ontbreken van vraag. De overheid kan deze initiatieven ondersteunen, bijvoorbeeld:

- Publieksacties om te bevorderen dat eindconsumenten zich bewust worden van het belang van certificering (papiersector);

- Acties, workshops, symposia in de branches zelf, met medewerking van de certificeringorganisaties, overheid, bedrijfsleven en afnemers;
- Subsidies voor certificering voor bijvoorbeeld aannemers en drukkerijen.

Regulerende rol overheid

Een meer regulerende rol van de overheid ten aanzien van certificering in de huidige context is lastig gezien het internationale speelveld. De Nederlandse markt is onderdeel van globale productketens en ondergaat invloed van globale marktwerking en internationale ontwikkelingen. Gezien de lage prijzen en de beperkte mogelijkheden om kosten terug te winnen, kan het stimuleren van gecertificeerd duurzaam bosbeheer het beste in Europees verband geregeld worden, om een level playing field te behouden. Hierbij zijn de volgende initiatieven mogelijk:

- Het aansporen in EU-verband om verder op te schalen van legale naar duurzame import;
- Wetgeving t.a.v. import/het uitsluiten niet gecertificeerde producten in EU verband;
- Het intensiveren van bilaterale overeenkomsten over export met landen die aan de EU leveren.

7.4. Quick wins; certificering in perspectief

In dit onderzoek is afgetast wat de mogelijkheden in de drie sectoren zijn om snel winst te boeken ('quick wins') met het aantoonbaar duurzame marktaandeel. In hoeverre het inzetten op zulke quick wins en het inzetten op certificering bijdraagt aan het grotere doel - duurzaam bosbeheer - wordt hier besproken.

Sturing per productgroep afhankelijk van fase en urgentie

In de verschillende fasen die te onderscheiden zijn in een veranderproces naar een volledig duurzame markt, is de rolverdeling tussen de betrokken actoren niet steeds hetzelfde.

In de initiële fase neemt vaak een private partij, al of niet in samenwerking met een maatschappelijk organisatie, een actieve rol op zich. De overheid staat daarbij aan de 'zijlijn', als supporter (Vermeulen *et al.* 2010). Bij het implementeren van ontwikkelde systemen kan er concurrentie ontstaan tussen alternatieve systemen, die elkaar ook weer beïnvloeden. In deze fase is de rol van de overheid gericht op faciliteren en stimuleren, bijvoorbeeld via subsidie. Om mainstreaming te bereiken is weer een ander opstelling nodig, waarbij grote spelers op de markt of brancheorganisaties worden benaderd (convenanten of laten formuleren van ambities). Daarbij hoort ook het aangeven van de gemeenschappelijke ondergrens, al of niet via de criteria voor het eigen aankoopbeleid (public procurement).

Tijdens het veranderingsproces komt ook de vraag naar voren of verdere stimulering vooral via de ingezette lijn van zelfregulering kan plaats vinden, of dat er een sterkere sturing moet worden toegepast, al of niet in groter (Europees) verband (Vermeulen *et al.* 2010).

Ook kunnen er redenen zijn voor een gedifferentieerde overheidsopstelling naar gelang de urgentie van problemen. Alle productgroepen en importgebieden gelijk behandelen via het vrijwillige spoor kan contraproductief zijn, omdat al gangbare praktijken gemakkelijker en goedkoper te certificeren zijn dan praktijken waar verandering nodig is. In het eerste geval kan de sector zelf de eerste verantwoordelijke zijn, terwijl in het tweede geval de (nationale) overheden de meest aangewezen verantwoordelijke actor kunnen zijn.

Quick wins nastreven kan; de effectiviteit voor het einddoel verduurzaming van bosbeheer is dan kleiner

Snel winst boeken met de doelstelling 50% aantoonbaar duurzaam (gecertificeerd op de Nederlandse markt), kan bijvoorbeeld in de papiersector en met Europees zachthout. Van het papierpulp dat in Nederland omgaat is ruim 50% duurzaam geproduceerd en hiervan is het grootste deel voorzien van een certificaat. De hoeveelheid papier die uiteindelijk met label op de markt wordt gebracht is stukken lager, namelijk 6% (Oldenburger *et al.* 2010). Dit geldt ook voor het West-Europese hout dat bijvoorbeeld in de palletindustrie omgaat. Het 50% marktaandeel zou gehaald kunnen worden door de aandacht vooral te richten op het *aantoonbaar* maken van de duurzame productie van papier en Europees zachthout, omdat ze zo'n groot deel van de consumptie beslaan. In beide gevallen is de invloed op bosbeheer beperkt. In ketens waarin de grondstof al een certificaat heeft of uit duurzaam beheerde bossen afkomstig is heeft winst met certificering niet direct invloed op de verdere verduurzaming van bosbeheer in het buitenland.

Urgentie is een belangrijk punt voor beleidsintensivering

In de bovenstaande keuze voor quick wins wordt geen rekening gehouden met de urgentie vanuit de problematiek van biodiversiteit (waarvoor meer inspanning nodig is). De GWW-sector (tropisch hout) en bijvoorbeeld gebieden in Oost-Europa en Rusland, waar nog minder gecertificeerd areaal bestaat, komen dan in het vizier. Daar komt bij dat het animo van bedrijven voor vrijwillige certificering beperkter is als de meerwaarde van certificering voor verduurzaming van bosbeheer kleiner wordt geacht. Dit speelt waar de grondstof (voornamelijk uit West- en Noord-Europa) al gecertificeerd is, of wanneer in een sector al op andere manieren dan certificering inzetten op verduurzaming. Bijvoorbeeld product- en materiaal hergebruik (voorkomend in pallets en papierindustrie) verminderen de materiaalinzet en daarmee de aanvoer van hout.

Sturing op het middel certificering moet hoofddoel in de gaten houden (100% duurzaam import)

De vraag kan gesteld worden of het voldoende is dat de papiersector grotendeels duurzame grondstoffen gebruikt (gecertificeerde pulp, en oud papier) of dat het ook met keurmerk aan de uiteindelijke consument moet worden aangeboden. Het gestelde operationele doel kan in een herformulering meer gericht worden op het te bereiken einddoel (verbeterd bosbeheer, kleinere en/of duurzamere footprint). De waarde van het instrument certificering voor biodiversiteit ligt in het verbeteren van huidige productiemethoden en druk op andere achterblijvende actoren. De verplichte aantoonbaarheid van certificering in het eindproduct kan een belemmering zijn als de grondstof al wel gecertificeerd is (papier). Als de sector zelf wil mainstreamen voor duurzaam grondstofverbruik zou dat niet nodig zijn.

8. Referenties

- Aksenov, D., Karpachevskiy, M., Lloyd, S. en Yaroshenko, A. (1999). The Last of the Last: The Old-growth Forests of Boreal Europe. Rapport, Taiga Recue Network, Jokkmokk, Zweden.
- Althoff, M. (2008). Marktcijfers: houten pallet numero uno IN: Transport en Opslag, jaargang 32, nr. 7, 1 juli 2008, p. 50
- Arts, B.J.M. (2006). Bossen, instituties, discoursen: een discursief institutionele analyse van het internationale bossenbeleid. Inaugurale rede 7 september 2006
- Arts, B.J.M. (2009). Milieuvraagstukken en mondiale sturing. Over 'oude' en nieuwe governance arrangementen. In: Breeman, G., H. Goverde, K. Termeer (red). (2009) Governance in de groen blauwe ruimte. Handelingsperspectieven voor landbouw, landschap en water. Van Gorcum.
- Arts, B. en P. Leroy, eds. (2003). Verandering van politiek, vernieuwing van milieubeleid. Klassieke en post-moderne arrangementen. Nijmegen. Nijmegen University Press
- Benthum, M. van (2009). Duurzaam geproduceerd hout in de GWW. In: Civiele techniek, nr. 5/6 2009.
- Binnenlands bestuur (2009). Gemeenten willen duurzaam hout. Han van de Wiel 11.12.09
- Buuren en Klijn (2004). Kapitein in de storm? Een institutionele analyse van de rol van het productschap Vis in een veranderend zeevisserijnetwerk.
- Boonstra, F.G. , W.W. Buunk & M. Pleijte (2006). "Governance of Nature"; De invloed van institutionele veranderingen in natuurbeleid op de betekenisverlening aan natuur in het Drents Friese Wold en de Cotswold. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 33.
- Bouwend Nederland (2009). 500 FSC bouwbedrijven in 2012. persbericht 12-09-2009. www.bouwendnederland.nl
- Centrum Hout (2008). Duurzaam bosbeheer en houtkeurmerken, de stand van zaken juni 2008
- CREM (2005). Tussenstand 'Stimulering duurzame import' vanuit het oogpunt biodiversiteit. Rapport, CREM Consultancy and Research for Environmental Management, Amsterdam.
- De Kok en Partners (2008). De stammenstrijd voorbij (Senter Novem)
- DHV (2009). De impact van duurzaam inkopen. Verkenning van de effecten op markt en milieu. Rapport nr. MD-SU20090072, DHV BV, Amersfoort.
- Dielen, L.J.M. en Eppenga, R. (2001). Bos en hout in de wereld, Facts and Figures. Rapport, Stichting Bos en Hout, Wageningen, the Netherlands.
- EPV (2010). Beleidsplan en gedragscode www.epv.nl
- Hekkert, M.P., Joosten, L.A.J. en Worrell, E. (2000). Analysis of the paper and wood flow in The Netherlands. *Resources Conservation & Recycling* 30, 29-48.
- Hoed, R. van den (2004). Driving fuel cell vehicles. How established industries react to radical technologies, Dissertation TU Delft, 2004
- Hospes, O., S. Stattman en S. De Pooter (2009). Groen en geel zien: private partnerschappen voor duurzame productie van soja en palmolie. In: Breeman, G., H. Goverde, K. Termeer

- (red). (2009) Governance in de groen blauwe ruimte. Handelingsperspectieven voor landbouw, landschap en water. Van Gorcum.
- FSC (2006). Handleiding FSC in de bouw Van beleid tot realisatie.
- FSC (2009). FSC: van koploper tot norm. Strategisch plan 2009 - 2011.
- Greenpeace (2007). Hollands Glorie 1. Papier
- Houtwereld (2002). Het vakblad voor houthandel en houtindustrie (2002). Jaargang 55 - Nummer 19 - 3 Oktober 2002 (Artikeltje 2002 n.a.v. bouwbesluit en regelgeving rond ongedierte bestrijding)
- ITTO (2008). Developing forest certification. Towards increasing the comparability and acceptance of forest certification systems. Rapport nr. ITTO Technical Series 29, International Tropical Timber Organisation, Yokohama, Japan.
- Klijn, E.J. (1998). Regels als institutionele context voor besluitvorming in netwerken: de aanpak van naoorlogse wijken in Den Haag en Rotterdam. In: beleidswetenschap 1998 (2)
- Kamphorst, D.,A. (2009). Keuzes in het internationale biodiversiteitsbeleid. Verkenning van de beleidstheorie achter het beleidsprogramma biodiversiteit (2008-2011) WOT-werkdocument 126. WOT Natuur & Milieu, Wageningen
- KVGO en GOC (2009). Grafimedia in cijfers Juli 2009
- LNV (2009). Uitvoeringsprogramma Biodiversiteit. DN 2009/332. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Directie natuur, Den Haag.
- LNV, OS en VROM (2008). Biodiversiteit werkt, voor natuur voor mensen voor altijd. Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011, Tweede Kamer, nr. DN.2008/881 pp.67., pp. 67. Ministeries van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Ontwikkelingssamenwerking en Ruimtelijke Ordening en Milieu, Den Haag.
- Marten, A.J. en P. van der Laan (2003). Goed gekeurd hout. Hoe kan het marktaandeel gecertificeerd hout worden vergroot? Rijksuniversiteit Groningen/ Wetenschapswinkel voor economie. EC 133
- Milieudefensie (2006). Van oerwoud naar bouwput. Een onderzoek naar het houtgebruik in bouwprojecten van de Overheid.
- Oldenburger, J. en Leek, N. (2006). Duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt in 2005. Rapport, Stichting Probos, Wageningen.
- Oldenburger, J., A. Winterink en N. Leek (2010). Duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt in 2008. Rapport, Stichting Probos, Wageningen.
- Ostrom, E. (1986). An agenda for the study of institutions. In: Public Choice 48: 3-25
- Projectgroep papier en karton (2004). Op weg naar duurzaam ondernemen. Resultaten van acht jaar milieuconvenant voor de Nederlandse papier- en karton industrie.
- Probos (2008). (Kerngegevens bos en hout in Nederland, december 2008
- Probos (2009). Kerngegevens Bos en hout december 2009
- Probos (2009b). Ketenselectie Project Duurzaam hout (Notitie in het kader van het forum "transitie naar duurzaam beheer een gebruik van bossen").
- Probos (2010). Update 9 - Hout: Op naar 100% duurzaam inkopen.
- PBL (2009). Natuurbalans 2009. Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven.

- PBL (2010). Balans van de Leefomgeving 2010. Rapport nr. 500206001, Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven.
- RWS (2004). Gebruik tropisch hardhout bij Rijkswaterstaat: legaal en duurzaam? Dienst Wegen Waterbouwkunde september 2004
- Sanders, M.E. en A. Gerritsen (eds) (2010). Het biodiversiteitbeleid in Nederland werkt, Achtergronddocument bij de Balans van de leefomgeving 2010. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-werkdocument 225.
- Sectorpunt hout (2007). Nieuwsbulletin hout, jaargang 7, nr.3 november 2007. Nieuwsbulletin hout is een uitgave van Sectorpunt hout, in opdracht van het sociaal fonds voor de houtverwerkende industrie.
- SenterNovem (2009). Criteria voor duurzaam inkopen van Papier. Versie 1.1 2028 juli 2009, in opdracht van VROM.
- Scharpf, F.W. (1997). Games real actors play. Actor centered institutionalism in policy research.
- SMHV (z.d.). Accepteert het land van bestemming uw houten verpakking? Brochure
- TPAC (2010). TPAC herziet oordeel MTCS, SMK-Nieuws 12/2010, Vol. 64, pp. 6.
- Vermeulen, P.A.M. en R.H.M. Buch (2005). De invloed van institutionele krachten op Overheidsbeleid. Een case studie naar innovatie in de betonindustrie. In: M&O nr.2/ maart/april 2005
- Vermeulen, W.J.V. (2008). Creating Sustainable Global Product Chains: a three levels game. Track 15: Global Supply Chains and Sustainable Development. In: *14th Annual International Sustainable Development Research Conference*, India Habitat Center New Delhi.
- Vermeulen, W.J.V., Uitenboogaart, Y., Pesqueira, L.D.L., Metselaar, J. en Kok, M.T.J. (2010). Roles of Governments in Multi-Actor Sustainable Supply Chain Governance Systems and the effectiveness of their interventions. Rapport nr. PBL-publicatie nr 500411001, PBL Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven.
- VNG (2009). Ga verstandig om met duurzaamheidscertificatie bij het inkopen en aanbesteden. Persbericht, 02-12-2009
- VNH (2010). Stroomdiagram Hout Nederland. www.vnh.nl
- VNH *et al* (2009). Intentieverklaring Koninklijke van Nederlandse houtondernemingen (VNH), Nederlandse Bond voor Timmerfabrieken, Unie van Waterschappen en Ministerie van VROM inzake duurzaam inkopen van hout.; 2 december 2009.
- VNP (2008). Jaarcijfers 2008.
- VROM (2010). Criteria voor duurzaam inkopen paper. 21 januari 2010
- Wiedmann, T., Minx, J., Barrett, J. en Wackernagel, M. (2006). Allocating ecological footprints to final consumption categories with input-output analysis. *Ecological Economics* 56, 28-48.
- Wilting, H.C., Blom, W.F., Thomas, R. en Idenburg, A.M. (2001). Description and application of the dynamic input-output model. DIMITRI 1.0. Rapport nr. 778001005, RIVM, Bilthoven, the Netherlands.
- WNF (2008). Een vijfde houtimport illegaal. In: GWW krant.nl, 22-07-2008

Gebruikte websites

www.kringloophout.nl/

www.houtverwerkendeindustrie.nl

www.epv.nl

www.smhv.nl

www.wereldkozijn.nl

www.milieucentraal.nl

www.houtinfo.nl

<http://www.dongenpallets.nl/>

<http://www.palletrecycling.nl/>

www.tenhove-pallets.nl/

<http://www.dewithpallets.nl/>

<http://www.vanveghel.info/>

<http://www.printbuyer.nl/nieuws/archief/2009/01/meer-fsc-papier-op-kantoor>

<http://www.duurzamehandel.com/nl/>

http://www.fsc.org/ppt_graphs.html?&no_cache=1&dlpath=facts_figures

Bijlage 1 Respondenten

Emballage- en palletindustrie

- Dhr. F.J.M. Ceelaert, EPV
- Dhr. mr. P.F. Rikken, Meilink BV
- Dhr. ing. R.A. Kuiper en Dhr. R. Dirks, Rotom Nederland BV
- Dhr. J. Kemps, Emb.ind. en Houthandel Dongen BV
- Dhr. R.A.M. van Hoesel, PKF Pallets BV
- Dhr. F.W. van Droffelaar namens L. Verhoeven's Emballagefabriek en Houthandel B.V.
- Dhr. K.W.T. Faber, voormalig ceo Faber Halbertsma groep/ voorzitter Platform Hout Nederland en Stichting Kringloop Hout
- Dhr. drs. J. J. den Doelder en Dhr. H. Cornet, Den Doelder Pallets
- Dhr. N. Post, PKF Post Groep b.v.

Papiersector

- Dhr. B. van Konijnenburg, VNP
- Dhr. M. van de Vijver, VPG/ Buhrmann Ubbens BV
- Dhr. J. Luijter, VPG/ Buhrmann Ubbens BV
- Dhr. E. Timmermans, Nederlandse Uitgeversbond (NUV)
- Mw. C. van Dalen, Nederlandse Uitgeversbond, (NUV)
- Dhr. B. ter Beek, Vereniging van Grafische Ondernemingen (KVGGO)
- Dhr. J. Voges, Coördinator Arbo en Milieu, Roto Smeets Groep
- Dhr. J. Prins, Sanoma Uitgevers
- Dhr. D. Ringeling, Verkoop leider, Drukkerij Dekkers B.V.
- Dhr. M. Dekker, Grafi media bedrijf Thieme (telefonisch)

GWW-sector

- Dhr. J. Klein Entink, Unie van Waterschappen
- Dhr. S. Hemel, Managing Director, Precious Woods Europe BV
- Dhr. M. Diepstraten, milieucoördinator Koninklijke Houthandel G. Wijma en Zonen
- Dhr. N. Ruiters, Bouwend Nederland
- Dhr. J. Hermsen Koninklijke Jongeneel B.V.
- Dhr. R. Bus, Koninklijke Jongeneel B.V.
- Dhr. L. C. van Dijke, VolkerWessels
- Dhr. John Hogendoorn, GWW Houtimport

Algemeen/ overig (o.a. telefonisch benaderde mensen)

- Dhr. J. Vlieger, PEFC Nederland
- Dhr. K. Boon PEFC Nederland
- Dhr. A. Alkema, FSC Nederland (telefonisch)

Bijlage 2 Spelregels

“Arenaregels geven actoren houvast bij het bepalen van de aard van het spel en netwerk waarin ze zich bevinden. Deze regels definiëren als het ware een bepaalde praktijk” (Van Buuren en Klijn 2004, p. 156).

Arenaregels bestaan uit drie subsets (Ostrom 1986 en Van Buuren en Klijn 2004):

1. Regels die specificeren wat voor de betrokken actoren relevant is in het netwerk waarin ze opereren (werkelijkheidsregels): identiteitsregels (de identiteit van de actoren) en professionele standaarden over producten en diensten die worden geleverd in een netwerk (productregels).
2. Regels die beloningen specificeren van gedrag (beloningsregels). Deze regels reguleren welke voor- en nadelen aan bepaalde spelinteracties zijn verbonden. Dat kunnen zijn geformaliseerde regels (bijvoorbeeld subsidies) of informele regels waarin status en evaluatiecriteria van uitkomsten worden gereguleerd.
3. Regels die de posities van actoren in het netwerk reguleren (positieregels). (Status macht, in formele en informele regels). In wet- en regelgeving zijn taken vastgelegd van overheidspartijen; bij private partijen zijn dit statuten.

Interactieregels reguleren de toegang tot het netwerk (toegangsregels) en reguleren de omgang tussen actoren (omgangsregels).

Verschenen documenten in de reeks Werkdocumenten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu vanaf 2009

Werkdocumenten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, te Wageningen. T 0317 – 48 54 71; F 0317 – 41 90 00; E info.wnm@wur.nl

De werkdocumenten zijn ook te downloaden via de WOT-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

2009

- 126** *Kamphorst, D.A.* Keuzes in het internationale biodiversiteitsbeleid; Verkenning van de beleidstheorie achter de internationale aspecten van het Beleidsprogramma Biodiversiteit (2008-2011)
- 127** *Dirkx, G.H.P. & F.J.P. van den Bosch.* Quick scan gebruik Catalogus groenblauwe diensten
- 128** *Loeb, R. & P.F.M. Verdonschot.* Complexiteit van nutriëntenlimitaties in oppervlaktewateren
- 129** *Kruit, J. & P.M. Veer.* Herfotografie van landschappen; Landschapsfoto's van de 'Collectie de Boer' als uitgangspunt voor het in beeld brengen van ontwikkelingen in het landschap in de periode 1976-2008
- 130** *Oenema, O., A. Smit & J.W.H. van der Kolk.* Indicatoren Landelijk Gebied; werkwijze en eerste resultaten
- 131** *Agricola, H.J.A.J. van Strien, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, N.Y. van der Wulp, L.M.G. Groenemeijer, W.F. Lukey & R.J. van Til.* Achtergrond-document Nulmeting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 132** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-001 – Koepel
- 133** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 134** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 135** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-005 – M-AVP
- 136** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-006 – Natuurplanbureauafunctie
- 137** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-007 – Milieuplanbureauafunctie
- 138** *Jong de, J.J., J. van Os & R.A. Smidt.* Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen
- 139** *Dirkx, G.H.P., R.W. Verburg & P. van der Wielen.* Tegenkrachten Natuur. Korte verkenning van de weerstand tegen aankopen van landbouwgrond voor natuur
- 140** *Annual reports for 2008; Programme WOT-04*
- 141** *Vullings, L.A.E., C. Blok, G. Vonk, M. van Heusden, A. Huisman, J.M. van Linge, S. Keijzer, J. Oldengarm & J.D. Bulens.* Omgaan met digitale nationale beleidskaarten
- 142** *Vreke, J., A.L. Gerritsen, R.P. Kranendonk, M. Pleijte, P.H. Kersten & F.J.P. van den Bosch.* Maatlat Government – Governance
- 143** *Gerritsen, A.L., R.P. Kranendonk, J. Vreke, F.J.P. van den Bosch & M. Pleijte.* Verdrogingsbestrijding in het tijdperk van het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Een verslag van casusonderzoek in de provincies Drenthe, Noord-Brabant en Noord-Holland.
- 144** *Luesink, H.H., P.W. Blokland, M.W. Hoogeveen & J.H. Wisman.* Ammoniakemissie uit de landbouw in 2006 en 2007
- 145** *Bakker de, H.C.M. & C.S.A. van Koppen.* Draagvlakonderzoek in de steigers. Een voorstudie naar indicatoren om maatschappelijk draagvlak voor natuur en landschap te meten
- 146** *Goossen, C.M.,* Monitoring recreatiegedrag van Nederlanders in landelijke gebieden. Jaar 2006/2007
- 147** *Hoefs, R.M.A., J. van Os & T.J.A. Gies.* Kavelruil en Landschap. Een korte verkenning naar ruimtelijke effecten van kavelruil.
- 148** *Klok, T.L., R. Hille Ris Lambers, P. de Vries, J.E. Tamis & J.W.M. Wijsman.* Quick scan model instruments for marine biodiversity policy.
- 149** *Spruijt, J., P. Spoorenberg & R. Schreuder.* Milieueffectiviteit en kosten van maatregelen gewasbescherming.
- 150** *Ehler, P.A.I. (rapporteur).* Advies Bemonstering bodem voor differentiatie van fosfaatgebruiksnormen.
- 151** *Wulp van der, N.Y.* Storende elementen in het landschap: welke, waar en voor wie? Bijlage bij WOT-paper 1 – Krassen op het landschap
- 152** *Oltmer, K., K.H.M. van Bommel, J. Clement, J.J. de Jong, D.P. Rudrum & E.P.A.G. Schouwenberg.* Kosten voor habitattypen in Natura 2000-gebieden. Toepassing van de methode Kosteneffectiviteit natuurbeleid.
- 153** *Adrichem van, M.H.C., F.G. Wortelboer & G.W.W. Wamelink (2010).* MOVE. Model for terrestrial Vegetation. Version 4.0
- 154** *Wamelink, G.W.W., R.M. Winkler & F.G. Wortelboer.* User documentation MOVE4 v 1.0
- 155** *Gies de, T.J.A., L.J.J. Jeurissen, I. Staritsky & A. Bleeker.* Leefomgevingsindicatoren Landelijk gebied. Inventarisatie naar stand van zaken over geurhinder, lichthinder en fijn stof.
- 156** *Tamminga, S., A.W. Jongbloed, P. Bikker, L. Sebek, C. van Bruggen & O. Oenema.* Actualisatie excretiecijfers landbouwhuisdieren voor forfaits regeling Meststoffenwet
- 157** *Van der Salm, C., L. M. Boumans, G.B.M. Heuvelink & T.C. van Leeuwen.* Protocol voor validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE op meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid
- 158** *Bouwma, I.M.* Quickscan Natura 2000 en Programma Beheer. Een vergelijking van Programma Beheer met de soorten en habitats van Natura 2000
- 159** *Gerritsen, A.L., D.A. Kamphorst, T.A. Selnes, M. van Veen, F.J.P. van den Bosch, L. van den Broek, M.E.A. Broekmeyer, J.L.M. Donders, R.J. Fontein, S. van Tol, G.W.W. Wamelink & P. van der Wielen.* Dilemma's en barrières in de praktijk van het natuur- en landschapsbeleid; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009.
- 160** *Fontein R.J., T.A. de Boer, B. Breman, C.M. Goossen, R.J.H.G. Henkens, J. Luttik & S. de Vries.* Relatie recreatie en natuur; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 161** *Deneer, J.W. & R. Kruijine. (2010).* Atmosferische depositie van gewasbeschermingsmiddelen. Een verkenning van de literatuur verschenen na 2003.
- 162** *Verburg, R.W., M.E. Sanders, G.H.P. Dirkx, B. de Kragt & J.W. Kuhlman.* Natuur, landschap en landelijk gebied. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009.
- 163** *Doorn van, A.M. & M.P.C.P. Paulissen.* Natuurgericht milieubeleid voor Natura 2000-gebieden in Europees perspectief: een verkenning.
- 164** *Smidt, R.A., J. van Os & I. Staritsky.* Samenstellen van landelijke kaarten met landschapselementen,

- grondeigendom en beheer. Technisch achtergronddocument bij de opgeleverde bestanden.
- 165** *Pouwels, R., R.P.B. Foppen, M.F. Wallis de Vries, R. Jochem, M.J.S.M. Reijnen & A. van Kleunen*, Verkenning LARCH: omgaan met kwaliteit binnen ecologische netwerken.
- 166** *Born van den, G.J., H.H. Luesink, H.A.C. Verkerk, H.J. Mulder, J.N. Bosma, M.J.C. de Bode & O. Oenema*, Protocol voor monitoring landelijke mestmarkt onder een stelsel van gebruiksnormen, versie 2009.
- 167** *Dijk, T.A. van, J.J.M. Driessen, P.A.I. Ehlert, P.H. Hotsma, M.H.M.M. Montforts, S.F. Plessius & O. Oenema*. Protocol beoordeling stoffen Meststoffenwet- Versie 2.1
- 168** *Smits, M.J., M.J. Bogaardt, D. Eaton, A. Karbauskas & P. Roza*. De vermaatschappelijking van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Een inventarisatie van visies in Brussel en diverse EU-lidstaten.
- 169** *Vreke, J. & I.E. Salverda*. Kwaliteit leefomgeving en stedelijk groen.
- 170** *Hengsdijk, H. & J.W.A. Langeveld*. Yield trends and yield gap analysis of major crops in the World.
- 171** *Horst, M.M.S. ter & J.G. Groenwold*. Tool to determine the coefficient of variation of DegT50 values of plant protection products in water-sediment systems for different values of the sorption coefficient
- 172** *Boons-Prins, E., P. Leffelaar, L. Bouman & E. Stehfest (2010)* Grassland simulation with the LPJmL model
- 173** *Smit, A., O. Oenema & J.W.H. van der Kolk*. Indicatoren Kwaliteit Landelijk Gebied
- 2010**
- 174** *Boer de, S., M.J. Bogaardt, P.H. Kersten, F.H. Kistenkas, M.G.G. Neven & M. van der Zouwen*. Zoektocht naar nationale beleidsruimte in de EU-richtlijnen voor het milieu- en natuurbeleid. Een vergelijking van de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn in Nederland, Engeland en Noordrijn-Westfalen
- 175** *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-001 – Koepel
- 176** *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 177** *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 178** *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-005 – M-AVP
- 179** *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 180** *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 181** *Annual reports for 2009; Programme WOT-04*
- 182** *Oenema, O., P. Bikker, J. van Harn, E.A.A. Smolders, L.B. Sebek, M. van den Berg, E. Stehfest & H. Westhoek*. Quickscan opbrengsten en efficiëntie in de gangbare en biologische akkerbouw, melkveehouderij, varkenshouderij en pluimveehouderij. Deelstudie van project 'Duurzame Eiwitvoorziening'.
- 183** *Smits, M.J.W., N.B.P. Polman & J. Westerink*. Uitbreidingsmogelijkheden voor groene en blauwe diensten in Nederland; Ervaringen uit het buitenland
- 184** *Dirkx, G.H.P. (red.)*. Quick responsefunctie 2009. Verslag van de werkzaamheden.
- 185** *Kuhlman, J.W., J. Luijt, J. van Dijk, A.D. Schouten & M.J. Voskuilen*. Grondprijkaarten 1998-2008
- 186** *Slangen, L.H.G., R.A. Jongeneel, N.B.P. Polman, E. Lianouridis, H. Leneman & M.P.W. Sonneveld*. Rol en betekenis van commissies voor gebiedsgericht beleid.
- 187** *Temme, A.J.A.M. & P.H. Verburg*. Modelling of intensive and extensive farming in CLUE
- 188** *Vreke, J.* Financieringsconstructies voor landschap
- 189** *Slangen, L.H.G.* Economische concepten voor beleidsanalyse van milieu, natuur en landschap
- 190** *Knotters, M., G.B.M. Heuvelink, T. Hoogland & D.J.J. Walvoort*. A disposition of interpolation techniques
- 191** *Hoogeveen, M.W., P.W. Blokland, H. van Kernebeek, H.H. Luesink & J.H. Wisman*. Ammoniakemissie uit de landbouw in 1990 en 2005-2008
- 192** *Beekman, V., A. Pronk & A. de Smet*. De consumptie van dierlijke producten. Ontwikkeling, determinanten, actoren en interventies.
- 193** *Polman, N.B.P., L.H.G. Slangen, A.T. de Blaeij, J. Vader & J. van Dijk*. Baten van de EHS; De locatie van recreatiebedrijven
- 194** *Veeneklaas, F.R. & J. Vader*. Demografie in de Natuurverkenning 2011; Bijlage bij WOT-paper 3
- 195** *Wascher, D.M., M. van Eupen, C.A. Mûcher & I.R. Geijzendorffer*. Biodiversity of European Agricultural landscapes. Enhancing a High Nature Value Farmland Indicator
- 196** *Apeldoorn van, R.C., I.M. Bouwma, A.M. van Doorn, H.S.D. Naeff, R.M.A. Hoefs, B.S. Elbersen & B.J.R. van Rooij*. Natuurgebieden in Europa: bescherming en financiering
- 197** *Brus, D.J., R. Vasat, G. B. M. Heuvelink, M. Knotters, F. de Vries & D. J. J. Walvoort*. Towards a Soil Information System with quantified accuracy; A prototype for mapping continuous soil properties
- 198** *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen, m.m.v. M.H. Borgstein, E.J. Bos & P. van der Wielen*. Verantwoording van de methodiek Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 199** *Bos, E.J. & M.H. Borgstein*. Monitoring Gesloten voer-mest kringlopen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 200** *Kennismarkt 27 april 2010*; Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten Planbureau voor de Leefomgeving.
- 201** *Wielen van der, P.* Monitoring Integrale duurzame stallen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 202** *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen*. Monitoring Functionele agrobiodiversiteit. Achtergrond-document bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 203** *Jongeneel, R.A. & L. Ge*. Farmers' behavior and the provision of public goods: Towards an analytical framework.
- 204** *Vries, S. de, M.H.G. Custers & J. Boers*. Storende elementen in beeld; de impact van menselijke artefacten op de landschapsbeleving nader onderzocht.
- 205** *Vader, J. J.L.M. Donders & H.W.B. Bredenoord*. Zicht op natuur- en landschapsorganisaties; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011.
- 206** *Jongeneel, R.A., L.H.G. Slangen & N.B.P. Polman*. Groene en Blauwe Diensten; Een raamwerk voor de analyse van doelen, maatregelen en instrumenten
- 207** *Letourneau, A.P., P.H. Verburg & E. Stehfest*. Global change of land use systems; IMAGE: a new land allocation module
- 208** *Heer, M. de*. Het Park van de Toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011

- 209 *Knotters, M., J. Lahr, A.M. van Oosten-Siedlecka & P.F.M. Verdonschot.* Aggregation of ecological indicators for mapping aquatic nature quality. Overview of existing methods and case studies.
- 210 *Verdonschot, P.F.M. & A.M. van Oosten-Siedlecka* Graadmeters Aquatische natuur. Analyse gegevenskwaliteit Limnodata
- 211 *Linderhof, V.G.M. & Hans Lenema.* Quickscan kosteneffectiviteitsanalyse aquatische natuur
- 212 *Leneman, H. V.G.M. Linderhof & R. Michels.* Mogelijkheden voor het inbrengen van informatie uit de 'KRW database' in de 'KE database'
- 213 *Schrijver, R.A.M., A. Corporaal, W.A. Ozinga & D. Rudrum.* Kosteneffectieve natuur in landbouwgebieden; Methode om effecten van maatregelen voor de verhoging van biodiversiteit in landbouwgebieden te bepalen, een test in twee gebieden in Noordoost-Twente en West-Zeeuws-Vlaanderen
- 214 *Hoogland, T., R.H. Kemmers, D.G. Cirkel & J. Hunink.* Standplaatsfactoren afgeleid van hydrologische model uitkomsten; Methode-ontwikkeling en toetsing in het Drentse Aa-gebied.
- 215 *Agricola, H.J., R.M.A. Hoefs, A.M. van Doorn, R.A. Smidt & J. van Os.* Landschappelijke effecten van ontwikkelingen in de landbouw
- 216 *Kramer, H., J. Oldengarm en L.F.S. Roupioz.* Nederland is groener dan kaarten laten zien; Mogelijkheden om 'groen' beter te inventariseren en monitoren met de automatische classificatie van digitale luchtfoto's
- 219 *Boer, T.A. de.* Waardering en recreatief gebruik van Nationale Landschappen door haar bewoners
- 220 *Leneman, H., A.D. Schouten & R.W. Verburg.* Varianten van natuurbeleid: voorbereidende kostenberekeningen; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 227 *Kleunen A. van, K. Koffijberg, P. de Boer, J. Nienhuis, C.J. Camphuysen, H. Schekkerman, K.H. Oosterbeek, M.L. de Jong, B. Ens & C.J. Smit.* Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2007 en 2008
- 2011**
- 221 *Knegt, B. de, J. Clement, P.W. Goedhart, H. Sierdsema, Chr. van Swaay & P. Wiersma.* Natuurkwaliteit van het agrarisch gebied
- 222 *Kamphorst, D.A. en Mark van Oorschot.* Kansen en barrières voor verduurzaming van houtketens
- 230 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-001 – Koepel
- 231 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 232 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 233 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-005 – M-AVP
- 234 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 235 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 237 *Harms, B. & M.M.M. Overbeek.* Bedrijven aan de slag met natuur en landschap; relaties tussen bedrijven en natuurorganisaties. Achtergrond-document bij Natuurverkenning 2011